

AZ ATHENAEUM OLVASÓTÁRA

BENEDEK ELEK

CSÖNDES ÓRÁK

ELMÉLKEDÉS, HANGULAT

BUDAPEST.

AZ ATHENAEUM IROD. ÉS NYOMDAI R. T. KIADÁSA.

A mű elektronikus változatára a Nevezd meg! - Így add tovább! 4.0 Nemzetközi (CC BY-SA 4.0) Creative Commons licenc feltételei érvényesek. További információk: <http://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/deed.hu>

Elektronikus változat:
Budapest : Magyar Elektronikus Könyvtárért Egyesület, 2015
Készült az Internet Szolgáltatók Tanácsa támogatásával.
Készítette az Országos Széchényi Könyvtár E-könyvtári Szolgáltatások Osztálya
ISBN 978-615-5472-88-6 (online)
MEK-14003

TARTALOM

Szeptember.
Halottak napján.
Fehér világ.
A csemeték.
Az almafa virágzik...
Egy élőről s egy halottról.
Füst.
Penzió.
Üres a fészek.
Másodvirágzás.
A vén fa.
Buzaföldön.
Temetés.
Egy sir mellett.
Husvéti levél.
Bábá.
A Feltámadás napján.
Megnyugvás.
Péntek.
Teljes világítás.
Egyedül.
Egy menyasszonynak.
Férjek hűségéről.
A regény vége.
Judit.
A kő.
Gazdaságunk.
Mi történt?
Az utolsó czipó.
Termés bácsi.
Első szerelem.
Gutman.
Mese egy karikáról.
A vén meg a kicsi Nyikulájáról.
Búcsuzódás.
Évforduló.

Szeptember.

Te vagy az én legszebb hónapom, szeliden mosolygó eggeddel, szeptember! Aggódva, félve számlálom napjaidat, mint a szegény ember utolsó filléreit. Megbűvölten kíséri szemem a bágyadt fényű napot, amint lassan, csöndes megadással lehanyatlik az ég peremén s mosolyogva hal meg. Perzselő tüze kiégett, szelid, enyhe melegség árad kebeléből: példázván az öreg ember életét. S látván csöndes lenyugvását a napnak, lelkemről elszállanak a megsemmisülés gyötrő gondolatai: jótévő harmóniát érzek egész valómban. Nyugodtan végzem számvetésemet: gyenge erőmtől amennyire telt, megműveltem az én darabka földemet, melyet a végzet részemre jelölt; szántottam, vetettem, arattam, többet másnak, mint magamnak - jöhetsz, hideg ősz: a learatott földet újra vetettem, lesz mit arasson, aki utánam következik.

Falusi ember egyszerű filozofiája ez. Szánt, vet, arat, újra szánt, magot hint a földbe, mely fölött szomoruan süvölt végig az őszi szél s mely hó-szemfödél alá kerül csakhamar. Vajjon kikel-e a mag s ha ki, neki-e vagy másnak? Méla sóhajtásban száll ég felé a tündő gondolat, s fáradtan, szárnyaszegetten hull vissza a földre: a kérdésre nincs felelet. Ne is legyen. Nemzedékre nemzedék következik, az ivadék aratja le, mit az előd vetett - s hadd arassa, ez csak annak okozhat fájdalmat, ki botor önösségében sirba szeretné vinni minden földi kincsét.

Ugy tetszik nekem, az ég nyájasan mosolyog reám, a nap bágyadt sugara biztat: a természet haldoklása nem haldoklás, csak lassu készülődés az erőgyűjtő pihenésre. A sárguló levelek közt piros alma kínálja magát: szakíts le, s a szomorú tarló közt barázda után barázdát hasít az ekevas: alig került földél alá Isten áldása, a föld megnyílt kebelébe új magot hint a szántóvető s a hó, ez az égből szakadt szemfödél már zöld vetést takar el. Csak az érzélgős képzelődés látja az őszi napban a bús megsemmisülés kezdetét: jótévő, édes álom, ami ezután következik, nem halál. A természet nagy szántóföldjében az ősz valóképpen a határhoz: egyik oldalán kerek esztendő munkájának az eredménye, másik oldalán a kezdet, az új esztendő kezdete, földbe hintett reménységek, melyeket a téli pihenő után a tavaszi nap zsendít életre. A hajlott koru ember mását látom az ősznek minden percében: a hajlott koruét, ki túl van a delelőn, de keze s esze még kész s képes a munkára; testének, lelkének indulatai szelidültek; a tiszta, nemes élvek iránt érzéke ép maradt, sőt tán most lesz teljessé, tökéletessé valóban. A nyár melegéből valami, a tél hidegéből semmi: ez teszi szeptembert az esztendő legszebb, legkívánatosabb hónapjává. Méla, de nem fájó hangulatot kelt tiszta kék egén a gyengén melegítő nap, szelid indulatokat ébresztvén szivünkben. Az illatos tavasz s a verejtékes nyár után: az áldott, gyümölcsös ősz! A gondatlan ifjuság s a gondtól, munkától terhes férfikor után a multon málázó, csöndesen mosolygó öreg kor! Amikor a könyvek közt is mosolyogva száll vissza lelkünk a multba, bejárva újra meg újra az ismerős kedves tájakat: találkozáskor itt is, ott is emberekkel, kik szerettek, s kiket mi is szeretünk; kik ellenségeink voltak s kiknek most - megbocsátunk. Mosolyogva tekintünk a multba vissza s félelem nélkül nézünk a jövőbe. Ugy tetszik, mintha már pihennénk, ám a mult s jelen még most sem foglalja el egész valónkat: teszünk-veszünk, munkálkodunk gyöngülő erővel, de az öregség gyarlóságai közt is sok minden cselekedetünk nyomán áldás fakad. Az öreg korral járó testi szenvedések ajkunkra adhatják a sóhajtást: vajha eljönne már érettünk a halál anyaga, de kinek teste, lelke munkában edződött meg; kinek a munka egész életében nem tisztán a kenyérszerzés eszköze, hanem lelki gyönyörűség is volt: kívánhatja a halált, soha a tétlenséget.

Czinkus beszéd: ha munka, ne dicsérd. Ez az élet legigazibb, legtisztább boldogsága: boldogít, míg végzed munkádat, s boldogít, mikor elvégezed, lelkednek a megnyugtató öntudatot a becsülettel végzett munka által megszerezvén. A tiszta öntudat e jótékony verőfényét vélem ragyogni a szeptemberi nap sugaraiban is. Nem a sárguló levelet nézem a fán, hanem sárguló

gyümölcsét. S ha tünékeny mélabút föl is kelt szivemben a sárguló levelek szomoru suttogása, enyhület száll reá a gyümölcs láttán, ámbár az idő kihullatta fogaimat s így nem nekem termett. Hiszen ha mind csak azért ültetnénk fát, hogy együnk a gyümölcséből, de sivár, pusztá volna ez a föld! Ha mind csak egy ember életére épitenénk házat, mily szánalmas képe volna városnak, falunak. Ha mindnyájunk házán az a sivár, szükkeblű felírás volna, mit egyszer egy házon láttam: Mi haszna, e házat hogy én építettem - S más lakik benne, ha a sirba költöztem!...

De te szép, te szelid szeptember, másra tanítasz. Behallik a mezőről az ostorok rittyegése, pattogása, hallom a szántó-vető emberek biztató szavait: hé, elébb, hé! - hasogatja a földeket az ekevas, hintik belé a piros buzaszemet, hogy esztendőre Isten áldásából újra Isten áldása legyen. És száll a fohász az égbe, száll az egyszerű szivekből: Uram, legyen áldásod a munkámon!

A lenyugvó nap még egyszer visszanéz a fáradt szántóvetőre, mintha intené: térj nyugovóra te is, hogy holnap új erővel szánthasd földedet. Aztán visszahanyatlik az áldott nap az ég ölébe s leszáll a földre a csönd, a nyugalom.

A földre s az emberek szívébe...

Halottak napján.

Hová lett a nap? Szorongó lélekkel állok az ablak mögött s bár enyhe melegség árad szét a szobában, testem-lelkem fázik. Nehéz, szürke köd ereszkedik le az utcára, emberforma alakok körvonalai kóvályognak a szomoru szürkességben, de hiába erőltetem a szememet, nem látok arcokat. Csak a zaj ugyanaz, ami verőfényes napokon: a nehéz szekerek lassan, vontatottan döcögnek végig az utcán, össze-összeütköznek a sötétben, durva szitkok hasogatják a lomha, mozdulatlan levegőt. Érzem, hogy minden teremtet lélek kedvetlen, boszus. Az is, akit a kötelesség az utcára hajt, az is, akinek a sors megengedte, hogy fütött szobából nézze ezt a szomoru világot.

Akárki rendezte így, bölcs ember volt, hogy erre a végtelen szomoru időszakra tette a halottak napját. Ezek a sötét, bús napok, mikor az égre tekintünk, nem ragyog ránk Isten áldott napja; az utcára hiába megyünk, nem látunk mosolygó, jókedvű arcot: valósággal megérlelik lelkünket a halálra, kibékítenek a legszörnyűbb gondolattal: a megsemmisüléssel. Érzem, hogy most százszorta könnyebb volna az elmulás, mint tavasszal. A nap szelid csókja nem bizsergeti véretem, virágok fakadása, nyílása nem hirdet feltámadást, új életet. De ez a sötétség ránehezedik lelkemre; méla bú szállja meg egész valómat; keserű gondolatok rajzanak körültem és minden gondolat e kérdésben csendül végig lelkemen: minek éltél? Mi haszon volt életedben?

Keresed a meleg sziveket, akik veled sirnak, veled örülnek s rémülve látod, hogy oly kevesen vannak. Szépen elférnek szobád egy kis zugában. A többi helyet a gonosz szívek lepik el, akiknek te sohasem vétettél, akiknek gonoszsága neked - talány. Vajjon csak a te szemedben gonoszok-e, vagy azok valójában, mindenkinek? Ilyennek születtek-e, vagy az élet, a létért való küzdelem tette-e azzá?

Az emberi élet oly rövidre van szabva, mindenki lázas sietséggel munkál a maga javán, nehogy kifogyjon az idejéből, egymás megismerésére alig jut egy-egy futó pillanat. Fölületesség e kor jelleme. Fölületes a munka, amit végezzük, fölületes a szerelem, a barátság, csak a gyűlölet nem az. Könnyen születik, gyorsan megmérgezi a vért s gyűlölünk valakit, bár sokszor azt sem tudjuk, miért. Irigy szíveknek elég ok - a kenyér. Sejtelled sincs arról, hogy egy-egy falat kenyérért, melyet véres verejtékkel, becsületes módon, embertársaidnak a meg rövidítése nélkül szereztél: mily sok irigyed van. Megütődve tapasztalod, hogy aki még tegnap szívesen üdvözölt, melegen szorongatta kezedet, ma fanyar arczczal halad el melletted, láthatóan nehezebbre esik a kalapemelés. Holnap már, ha teheti, az utca másik oldalára kerül. Csak lassankint, egy-egy elejtett szó, hirhallás után gyul világosság a sötétben s nagy felkiáltójelekkel rajzolódik eléd e szó: kenyér! kenyér!

S mintha átok ülne ezeken a sötét, ködös napokon, a csöndes, nyugodt szívek is ingerlékenyebbek: minden csekélység, ami máskor észrevétlen, nyom nélkül suhant el fölötted, most nehéz, félelmetes tömeggé növekedik s egész súlyával reád nehezül. Ugy találod, hogy nemcsak a hétnak van meg az ő külön szerencsétlen napja, de az esztendőnek is még külön megvannak az ő pénteknapjai, amelyek sorban egymásután következnek. Amikor mindenfelől csak rossz hír jön, mindenütt kellemetlenség fogad s bármibe kezdesz, balul üt ki. Ha kint megnyomják a villamos csengőt, ijedten rezzensz össze: vajjon mi rossz hirt hoznak megint. Balsejtelmek nyugtalanítanak s szeretnél szárnyat ölteni, hogy színről-szinre lássad azokat, akik a messze távolban élnek, s akiről tudod, hogy örömet, bűdat megosztják. Ott kimehetnél a temetőkertbe s valamelyik szerettednek sirja felett kisírhatsz magad szíved szerint.

De nem röpülhetek, ide vagyok kötve s irigyen nézem a gyászruhás embereket, kik kezökben koszorúval sietnek ki a temetőbe. Ha szívöket megsebezték gonosz emberek, legalább van a temetőben egy sírdomb, amelyre ráborulhatnak s fájdalmok enyhül, ha kiönthették keservöket a kedves halottnak. A megsanyargatott léleknek igazi enyhülés a temető s mennél több szenvedéssel sujtja a mindennapi élet, annál könnyebb a vigasztalódás, a megnyugvás a veszteségben, mit kedveseinknek halálán éreznénk. Tenger csalódás, bánat, emésztő gond - mind csak a veszteség fájdalmát enyhíti: ő legalább boldog. Ő nem küzd a mindennapiért. Sem irigye, sem jóbarátja. Senki félre nem löki. Senki meg nem rágalmazza. Nem kell jó arcot vágnia másoknak gonosz játékaikhoz, s nem kell félnie az igazmondásnak hatod- és heted-iziglen való megtorlásától. Nem kénytelen, szíve parancsának engedelmeskedvén, jót cselekedni mindenkivel, kit jó- vagy balszerencse útjába vet, s nem kell szenvednie a jó cselekedetek halálánál bizonyosabb következését: a háládatlanságot.

Egyszerre valami titkos erő ragad meg, levisz az utcára, belevegyülök a gomolygó ködbe, s megyek én is arra, amerre tolong most az egész világ - a temetőbe. Hátha találok egy sírdombot, amelyre senkisémm hullatja könnyét. És belépve azon a szomorú nagy kapun, mintha oszlanék a köd, nyiladoznék az ég; mintha itt volna az élet, az igazi élet. Gyászdalok siráma száll át a halottak birodalmán, félmondatok verődnek felém: dicső halott... becsületes munka... meghaltál a hazáért... nem feledünk soha, soha! De én csak megyek beljebb, beljebb. Itt elől minden halottnak van siratója, dicsőítője. Nem sirokat látok itt, hanem koszorú- és virág-kirakatokat. Hanem ott hátul, leghátul annyi sirnak nincs pislogó mécse, virága. Csak itt-ott kesereg egy-egy vékony ruhás alak: többnyire asszony. Özveggy vagy anya. Ezeknek van e világon legnagyobb halottjuk. De im egy sírnál megpillantok egy fiút. Ruhája jó módra vall. Épp most tesz le a sírra egy koszorút. A sír még jeltelen. Sem virág, sem mécses rajta. Odamegyek.

- Ki nyugszik itt, kis öcsém? Édes apád, édes anyád talán?

Összerezzen a kérdésre.

- Ó nem. A szüleim élnek, hála legyen a jó Istennek. Egy tanárom nyugszik itt.

- S te egyedül ide jöttél? Bizonyosan nagyon szeretted ezt a tanárt. Mit tanított?

- *Csak szépirást*, - felelt a fiú. - De én nagyon szerettem őt. Aranyszíve volt.

Nézzetek az égre, mintha egyszerre eloszlott volna a gyászfekete felhő, elszállt a köd is, mosolyog, ragyog a nap, háborgó lelkem lecsillapul, s belekiáltom a temetőbe: szép az élet! Van a földön szeretet, hála, ne csüggedjete!

Fehér világ.

Te bolondos sziv, mi történt veled? Bánt a tavaszias nap bizsergető melegsége s nyugtalanul sovárogsz egy, csak egy maréknyi hó után. Jaj de fekete ez a világ itt! Az emberek komor arczczal járnak-kelnek az utcán, izzadva czipelik a téli kabátot: kigombolják, begombolják, - nem tudják, mit kezdjenek vele. Sem hó, sem jég - tél ez? Ám a bokrok rügyei még alszanak, őket nem csalja ki a verőfény: nem, nem bujunk elő, suttogják - mi várhatunk. Sem tél, sem tavasz - de szomoru világ ez!

Mi jó, hogy zaklatott a vágy, üzött innét ebből a fekete világból, im, itt vagyok a fehér világ kellősközepén. De szép vagy édes kicsi falum, de szép vagy, erdő, mező, fehér köntösödben! Ameddig a szemem ellát - fehér az egész világ. Hadd járja más a bolondját, meneküljön testének, lelkének nyomoruságaival napsugaras, meleg ég alá, te kellesz nekem, fehér világ, csipős szeleddel, mardosó hidegségeddel, - ez a hidegség nem fáj, újra aczélozza testemet, lelkemet... Rajta, rajta, szükségem, nagy erős szükségem van reád!

Kéjes zsibbadtság fogja el egész valómat, lustán dülök hátra a szánban - repülj, repülj, szállhatsz velem a világ végéig, csak ez a világ fehér legyen mindenütt. Nem sovárog a szivem madárdal után, nem kérdelem nagy balgán: dalos madár, hová lettél? Így szép, így tökéletes ez a fehér világ, csendesebb a temetőnél. A fák zuzmarája - ennél szebb virágot ki látott? És az a lenge fehéres fátyol, mely a fák fölött lebeg s végig huzódik az erdőn, mignem elvész a ködös messzeségben - ez a te menyasszonyi fátyolod, erdő! Hallgatag, elfogódott vagy, mint az oltár elé lépő leány, kinek boldogságáról oly ékesen beszél az ő némasága. Ajkamra nem jó egy szó, nem merem zavarni ünnepi némaságodat. De beszél a lelkem, a szivem! Régi emlékek rajzanak körül, el nem hagynak, versenyt szaladnak az iramló szánnal, elem-elem kerülnek, belém csimpajkodnak - jöhettek, nincs erőm, hogy szétkergesselek: szomoru emlék, vidám emlék, mindegy nekem most. Ők viaskodnak egymással, nem én velők, - csak viaskodjatok, bolond emlékek, majd legyőzi az erős a gyöngét.

*

Hallom a csengőt, méla hangja visszaverődik a havas hegy oldaláról. Miféle csengő, miféle hang ez?

- Minek tettek csengőt a lóra?

- Nincs rajta csengő.

Nevetnek rajtam. Cseng a fülem, bizonyosan cseng.

De hiába, én hallom a csengő hangját, nem is méla, de kesergő, siró hang ez, nagy szomoruságot, gyászfeketeséget bejelentő. Szembe ül velem egy kis fiu - ez én vagyok, én. A lovak fekete szőre átváltozik - deresre. Tüszkölve, nagyokat fujva, fejüket meg-megrázva száguldanak végig a ragyogó, csillogó fehér uton, csendül-bondul az erdő, riadtan tűnik el a havas bokrok sűrűjébe a szegény éhes róka, fáról-fára támolyogva kárrognak a varjak, olyan busan, olyan keservesen, de csak én, a kis fiu, látok, hallok mindent, *ők* nem látnak semmit ebből a világból, csak egymást. Most már világosan rajzolódnak elem: leányosan szelid kék szeme volt az ifjunak, mélyen fekvő, tüzes fekete szeme a leánynak. Láttam őket szemtől-szembe, rájuk tapadt a szemem, s hogy egymáshoz simultak, ó, én azt jól megértettem: hideg volt, szörnyű hideg... Én is úgy simultam volna valakihez, de én egyedül ültem, egyedül, csak a lábacskámat dugtam az övékhöz. Ők egymásra néztek, aztán reám, s mosolyogtak. Ezt is értettem: szerettek engem, azért mosolyogtak reám, bizonyosan azért. És hallottam suttogva ejtett szavakat, de azokat már nem értettem - olyan csudás, érthetetlen mondások voltak azok.

Anna ráhajtotta fejét Ádám vállára, ajkuk szinte összeért, mivelhogy Ádám meg Anna fölé hajtotta fejét. Mintha melengették volna egymást a lehelletőkkel. Nekem nem jutott ebből a lehelletéből. Pedig forró volt, bizonyosan az volt.

Anna arcza olyan különös fényességben tündökölt. Azóta megtudtam, mi a neve ennek a fényességnek. Szerelmes leányok arcza ilyen. Mérhettetlen boldogságtól átszellemült arc ez, tulvilági a fényessége, a ragyogása. És ki hallott ilyet? Mosolyogva kérdezte:

- Ugy-e nem szeretsz?

Felelt Ádám erőltetett komolysággal:

- Nem.

- Nem is fogsz szeretni soha?

- Soha.

- Gyülsz ugy-e?

- Gyülsz.

- *Hát akkor csókolj meg!*

Világosan emlékszem, hogy Ádám erre nem felelt. De láttam, hogy összeér, egészen összeér az ajkuk, egymásra tapad erősen s én együgyű gyermek megijedtem: Jaj, Istenem, összefagy az ajkuk!

Nem fagyott össze...

De a csengő úgy sirt s az erdő is mintha zokogott volna halkán, csöndesen. Ők azonban ezt nem hallották s újra kezdődött az a csudálatos suttogó beszéd, melynek értelmét az én gyermekelmém fel nem foghatá, de megfogtam a szavakat, belém vésődtek s most im kibontakoznak, előrajzanak egymás után.

Kezdette Anna.

- Holnap elmegy, ugy-e, el?

- El.

- Vissza sem jössz, ugy-e, nem?

- Nem.

- Elfelejtessz, ugy-e, el?

- El.

- Többet soha nem látalak?

- Nem.

- Gyülsz nagyon, ugy-e bár?

- Gyülsz.

- *Hát akkor csókolj meg!*

Nem, nem, Ádám erre sem felelt, világosan emlékszem, hogy nem felelt. De az ajkuk, igen, az összetapadt újra, hosszan, sokáig, - Istenem, Istenem, hogy nem fagyott össze! Ennél nagyobb csudát én még addig nem láttam. Hanem a csengő sirt, úgy sirt, s az erdő zokogott halkán, csöndesen...

Aztán megértettem hamar, hogy mért sirt úgy a csengő, mért zokogott az erdő. Ádám elment. És visszajött - meghalni. A csókos ajk örökre elnémult s Anna többé nem mondta senkinek soha: csókolj meg!

Mintha fáznám. Sűrű nehéz köd ereszkedik le hirtelen. Haza, haza! Vissza a meleg szobába. Gyorsan, gyorsan, hadd maradjon el mind az emlék mögöttünk... Hiába, hiába. Nem szakad el tőlem az édes-bus refrén: csókolj meg!

Hát csak jere, jere, te egyedül jöhetsz, kísérhetsz: csókolj meg!

A csemeték.

Menekültem a szenzációk városából s egész uton hazafelé ami kedves atyamesterünknek, Jókainak, kertészkedő könyvecskéjét olvasgattam. Egy-egy fejezetnél megállapodtam s kibámultam az étkező kocsi ablakán. Levetvén téli takaróját a föld, hosszú álmából most ébred az őszi vetés, s a legelőkről ide hallszik a báránycsordák begetése. A meddig a szem ellát, mindenütt kezd megelevenedni a mező. Sanyaru tavaszi szél fujdogál, de a szántóvető ember már nem pipázgat a barátságos meleg szobában, él az idővel s hangosan nógatja ökreit: hi elé, Csákó, hi! A vasuti állomások kis kertecskéiben ássák, kapálják a porhanyó földet, hogy a legelső szép napos nap készen találja. Félénken, bátortalanul még, de fakadoznak a rügyek, a hirtelenkedő fűzfa levelet is hajtott. Csillámlik a hó a távoli hegyeken, de lent a rónaság már zöldül: bármit fűtyöl a hideg szél, itt a tavasz.

Valami édes, megmagyarázhatatlan izgalom lepi meg lelkemet. Az ébredő természet láttára gyermekes öröm fog el, szeretném, ha szárnyat öltene a vasut s hipp, hopp, ott leszek, ahol akarok: ott leszek az én kicsi kertemben. Ott, hol az öreg fák tövében bizonyosan kidugta a fejét a kék ibolya s védett helyéről mosolyogva hallgatja a tavaszi szél fanyar énekét. Az éjszaka hosszú, végtelen hosszú. S ezen a hosszú éjszakán folyton vágat, zakatol a gőzparipa. Erdély határán borul a sötétség a földre s a pirkadó hajnal ott talál a hegyek közt. Nem akarok hinni a szemeimnek: friss, fehér hó borít hegyet, völgyet. Fekete karácsony, fehér husvét, im a szójárás beteljesedik. Szomoru szívvél nézek ki az ablakon: hó és hó mindenütt. Szinte felkiáltok örömben, mikor Alsó-Rákosnál hirtelen kanyarodással elémbe kerül Erdővidék, az én szépséges szép kicsi hazám, a legszebb föld kerek e világon s a havas vidék hátam mögött marad. A kopasz fejű Feketehegy, a mogorva Murgó, az óriás Piliske fehér hálósípkát visel a fején, de lent a völgyben, Baczon s Barót vize mentén megeredt a fű, leveledzik a fűz s hasadoz a gyümölcsfák rügye. Érzem a tavasz lehelését s felvidul a szívem. Megreszketek egész valómban egy bús gondolattól: hátha nem nyílt volna nekem ez a tavasz... Ha nincs velem az Isten egy szomoru, sötét órában s most nem látom az áldott napot rámosolyogni az édes anyaföldre! Hideg föld takar el s nem hallom a pacsirta dalát. Örök álom borul szememre s nem látom többet Isten szép világát! Nem hallanám a harangszót, mely örvendező hangon hi Istennek házába: feltámadott Jézus! Hol van, halál, a te diadalmad? Hol van, koporsó, a te fullánkod!?

*

Im, elfeledtem a tegnapot, a máé s a holnapé vagyok egészen. Büvös hatalmába ejtett a természet ébredése, a feltámadás ünnepe, áradozva köszöntöm az *életet*: de szép vagy, élet, de szép! Gyermekként szaladgálok kertünk vén fáinak közt, meg-megállok előttük s biztatom, bátorítom: ne féljete, még hosszú élet van rendelve számotokra. S ha majd elkövetkezik a halál pillanata, nem fáj nektek az elmulás, lássátok, ültetem közétek a csemetéket. Akik felváltanak. Akik árnyékok helyett árnyékot adnak a jövőnek nemzedéknek.

Itt jár-kél nagyapó is s szorongva kérdezi:

- Ugy-e nem vágatod ki a vén fákat, fiam? Ó, ne is. Hadd éljenek, míg Isten életet enged nekik. És hozzá teszi, könybeborult szemmel: jó megpihenni a vén fa árnyékában...

- Tudom, tudom...

- Lásd, ezt a fát még az én nagyapám ültette. A te máska nagyapád. Ki tudja, a te csemetéid érnek-e ilyen nagy öregséget?

Vajjon érnek-e?

Valami azt sugja nekem, hogy nem. Mintha az idők folyásával satnyulna minden: ember, állat, fa és mindenféle növény. Embert és fát folyton nyesegetünk, becsezünk, széltől, esőtől, az időnek zordonságaitól féltve óvjuk s lám nemhogy erősödnek, de csenevészednek.

- Nem, nagyapó, a mi fáink nem érnek késő öregséget. Füszeresebb lesz a gyümölcsük, de korán el is pusztulnak. Mi is így járunk. Így, így.

Nagyapó hallgat. Nagyapó nem akar engem busítani.

*

Ujra meg újra járom a csemeték sorát, egyenként megsimogatom s kérem: foganjatok meg! Mire újra lejövök, hajtsatok levelet. Eljövök én hozzátok sokszor, ápollak, óvlak. Nem magamnak ültettelek, a jövőendő nemzedéknek. Adjanak nekem ezentúl is árnyékot a vén fák. A nagyapó fáit. A ti árnyékokban én aligha pihenek, de a sir mélyéből is meghallom, ha majd egy gyermek megáll előttetek s hálás szívvvel mondja: ezt a fát még az én nagyapám ültette!

...De már alkonyodik s hüvösre válik az idő. Nagyapó szólit: jere elé, fiam, megfázol.

Magamagával nem törődik, csak velem. Nagyapónak nem árt meg az idők szeszélyes változása. Daczol vele, mint a vén bartamisz körtefa, kertünk közepén. Bent a házban, míg nannó asztalt terít, erővel a pattogó tűz elé ültet. Ugy bánik velem, mint egy gyerekkel. Mikor aztán lepihenésre kerül a sor, nannó vesz dajkálásba.

- Elég nehéz ez a takaró? Ugy-e nem? Még teszek rá egyet. S mert az öreg emberek alvása egy-két óra, hol nagyapó, hol nannó kel föl szép csendesesen s újra rakják, piszkálják a tüzet, nehogy megfázzam. Halkan, alig hallhatóan beszélnek, s sejtelmők sincs, hogy én fél szenderben, boldogan hallgatom suttogásukat.

Nannó mondja:

- Igazán félted, nagyapó, hogy kivágatja a vén fákat a fiam.

- Én is. De nem vágatja ki. Példálóztam is, hogy jó megpihenni a vén fák árnyékában. Ugy-e, jól cselekedtem?

- Jól cselekedte, nagyapó, jól.

Hogy, hogy nem, leesett rólam a takaró. Nannó lábujjhegyen ágyamhoz tipegett, óvatosan rám terítette az igazán fölös takarót s aztán éreztem, amint végigsimít a fejemen. Éppen úgy, mint régen, mikor csacsogó fiucska voltam.

Ó de édes, ó de jó pihenni a vén fa árnyékában!

Az almafa virágzik...

Mi történt velem? Im, a vén sirásó ássa már az ó esztendő sirját s nekem az almafa még mindig virágzik, tavaszi pompájában áll a kertcském, ott bolyongok kedves fáim közt minden éjjel. Nappal itt vagyok, bizonyos, hogy itt vagyok. Hallom az utca kiméletlen zaját, mindigre fölkelek az asztal mellől s szorongva huzódom meg a kályha közelében, melengetem fázós testemet. Bizonyos, hogy itt vagyok s bizonyos, hogy tél van, hiába incselkedik velem tavaszi verőfény s hiába virágzik az almafa - éjjel, álmaimban. De, borulna az ég gyászfeke-tébe, borítaná fehér szemfödél a földet, az egész világot, érzem, hogy nem változtatná meg az én álmaimat: amint eljön az este, s fáradtan, kimerülten álmra hajtom fejemet, - jó vagy rossz szellemek, angyalok vagy ördögök, nem tudom melyik lehet, megragadnak, átröpitnek a végtelen rónán, a rejtelmes, komor rengeteg erdők, a tarfejű sziklahegyek fölött s letesznek kis kertemben, ahol még mindig virágzik az almafa. És virágzik mind: a körte, a barack, a szilva, a cseresznye. És virágzik a som, a kecskerágó, a jázmin, a fehér kaláris, az orgona!

Emlékszem, világosan emlékszem, hogy gyermekkoromban is gyakran voltak ilyen álmaim: tavaszt láttam télidőben. És fehér lepelbe bujt szellem-alakok suhantak át, keresztül-kasul a kertben, egyik-másik megállott, reám mosolygott, nem földi mosolygással, s lágy, hizelkedő hangon suttogetta: gyere velem, még szebb kertbe vislek. - Nem, nem megyek, jobb nekem itt, az édes anyám kertjében, - mondtam én s ijedten öleltem át egy fa derekát, nehogy erővel elvigyenek.

- Ugy-e, jól tettem, hogy nem mentem el velők?

Édes anyám megsimogatta homlokomat.

- Jól tetted, jól.

Aztán úgy tetszett nekem, mintha szomorúan mosolyogna. Ujra megsimogatta homlokomat.

- Még mindig forró egy kicsit a fejed.

És úgy a szívemre kötötte: még álmomban se feledkezzem meg magamról, nehogy elmenjek a mi kertünkől, akármilyen szép szóval hívnak, csalogatnak: ne, ne, még ha mennyországba hívnak is.

Most már tudom, hogy mitől féltett édes anyám. Ő a halál angyalait látta azokban a fehér-leples szellem-alakokban. A mennyország az a szebb kert, ahová hívtak. S bizonyosan fölfohászkozott megkönnyebbülő szívvel: ó édes jó Istenem, áldott legyen szent neved, hogy a te angyalaid gyermekem nélkül tértek vissza!

...És most megismétlődnek a régi, szinte elfeledett gyermekkori álmok. Jertek, jertek, nem félek tőletek, sőt várom az estét, mikor mély csöndesség, vak sötétség borul a házra. Csak az alvó gyermekek lassu, szabályos pihegését hallom. Aztán egyszerre száz meg száz kép, emlék kavargog agyamban, összevegyülnek, gomolyognak, egyik-másik kiválik a gomolyagból, majd ismét eltűnik, elkeveredik a többi közt: hiába keresem, nem találom, mivelhogy már nem is tudom, hogy mit vesztettem el, mit keresek. Erőltetem az agyamat, szeretném tudni, mi volt, amire gondoltam előbb, csak egy másodpercznek milliomodrészével elébb s nem tudom megragadni: eltűnt, elenyészett.

Érzem, hogy egy láthatlan kéz fölemeli ágyamat s nem tehetek ellene semmit, bár, ki tudja, hová visz. Az akaratnak vége. Láthatatlan hatalomnak rabszolgája vagyok. De szép tőled, hogy virágos kertbe viszel! Ámbátor most olyan csudálatos a virágos kert. Hiába, nem vagyok ura agyamnak, szívemnek, cselekedeteimnek, valami titkos erő dolgozik bennem mégis: szo-

rongó lélekkel járok a virágba borult fák közt s tusakodom: nem, ez nem lehet, hisz tél van. Sőt látom is köröskörül a havas mezőt, a hegyek megfehéredett fejét. S im, - virágzik az almafa!

De lassanként megszűnik a tusakodás, s mint ahogy alvás előtt néha küzdünk az alvás ellen, míg végre is győz a természet, azonképpen semmisül meg az a csöpp ellentálló erő is, ami még lelkünk egy szögletében meghúzódott vala: kéjes gyönyörrel merülök a virágos fák pompájába, színnel, illattal telik meg egész valóm, s a gyönyörtől bódultan támoalgok a fák sorai közt - - de könnyü, de szép volna ilyenkor a halál! Átmenni észrevétlen egyik virágos kertből a másikba... Csak átsuhanni...

És jönnek is, mint egykor régen, azok a fehér lepelbe burkolt alakok, el-elsuhannak melletttem, vissza-visszanézek, felém mosolyognak, de már nem tudom, mennyei vagy földi mosolygással-e. Jó vagy rossz szellemek? Angyalok vagy azok a »szép asszonyok«, kikkel annyit ijesztgettük egymást gyermekkorunkban? Hivnak, csalogatnak, de nem mondják, hová. Könyörögve nézek rájuk: hagyjatok itt az én virágos kertemben. Nézzétek, de szép ez a fa. Ezerféle szín játszadozik a virágok szirmán s árad felém illat, bódító édes illat, - ennél édesebbre nem szomjuhozik az én lelkem. Könyörüljete rajtam s enyéimen! Itt akarok maradni, - élni akarok. Még nem értem meg a halálra. Ki ápolja ezeket a növendék-fákat s ki védi meg ezeket a növendék-gyermekeket: széltől, hidegtől, gonosz ember szándékától, ha veletek megyek?...

- Ugy-e jól tettem, hogy nem mentem velük?

És megsimitotta egy gyöngéd, puha kéz a homlokomat.

- Jól tetted, jól.

És láttam újra azt a szomoru mosolygást, a réGINEK, az édes anya szomoru mosolyának a mását. S éreztem újra a gyöngéd, puha kéz simogatását.

- Egy kis láz... még egy kicsit forró a fejed...

Egy élőről s egy halottról.

Áll még a ház, a régi udvarház a dombtetőn, aljában robog el a vasut s úgy tetszik nekem, az oszlop mellől fehér kendőt lobogtat egy kicsi puha kéz. És hallom hangodat, a megindulástól reszketőt, Margit, első szerelmem! Hallom a búcsuszt: isten veled, isten veled. Hallom azt is, amit nem mondasz, csak végig reszket lelleden: feledj engem, szerelmes bohó te, mi nem lehetünk egymásé soha! Soha, soha. Látom a könyvet szép fekete szemedben: a szegény ifjunak szól e köny, kinek szerelmét megmosolyogják az öregek, nem érti, nem szánja senki, egyedül te! Ki vesz komolyan egy szerelmes diákot? A jelene egy nagy semmi, a jövője találos kérdés: a legbölcsebb ember is hiába töri a fejét, adós marad a megfejtésével.

Áll még a ház, a régi udvarház, de lakója nincs. Az oszlopról lehullott a vakolat, s fehér kendő nem lobog felém. A ház dalos madara elröpült - hová, merre, nekem mindegy volt. Elröpült. Hát az a két fehér galamb hová lett? Egymáshoz simulva édesen, szerelmesen, hányszor néztük, mint keringenek egymás körül, gyöngéden össze-összeütődve, szétrebbenve, aztán egy hosszú, hosszú keringés után leszállottak a galambház födelére, ottan bugtak, burukkol-tak, minket szerelemre tanítottak. Vagy ők tanultak tőlünk szeretni? Mi legalább azt hittük akkor, hogy ők tanulnak tőlünk szerelmet. Hogy van a mi szivünkben »dal, szerelem, bánat, - több mint a nagy világ minden galambjának«.

Margit, édes Margit, de bohók voltunk mindketten. Hányszor mosolyogtam azóta magamon és hányszor mosolyoghatott maga én rajtam, - nem, nem mi tanítottuk a galambokat, mi tanultunk tőlük, de keveset, nagyon keveset. Két ébredező sziv: ez volt a mi szivünk, névtelen vágyakkal telt sziv, mely megdobban az első kézfogásra, megejti az első szempár s ösztöne hajtja valamire, minek szerelem a neve. Tudom, bizonyosan tudom, hogy ha azon a májusi reggelen egy más leány toppan elém, akinek haja nem fekete, mint a magáé, de szőke, az a leány dobogtatja meg szivemet s óh akkor is lett volna két fehér galamb, ki szeretni tanít! Nem, ugy-e nem haragszik e vallomásért? Az a szőke leány éppugy lobogtatja felém a fehér kendőt, s éppugy férjhez megy máshoz, egy férfihoz, egy más emberhez, kinek más a szerelem, Margit, ugy-e más? Erő, lángoló szenvedelem, perzselő tűz a szerelemben, mindent eléget, mit utjában talál, - az első szerelemnek csak a hamuja marad, aztán azt is egyszerre csak fölkapja a szél, nem marad belőle más, csak a mosolygó emlékezés a magányos órákban, mikor minden, de minden eszünkbe jut, még az első szerelem is!

Ah, hogy repül az idő, Margit! Mi történt magával? Szemének ragyogása hová lett? Sugár alakja megtelt egy kicsit, de mintha nem volna oly magas, mint akkor, husz év előtt. Emlékszik-e, azon a májusi reggelen, az első pillanatban, mikor még szóra sem nyílt ajkunk, ismertük már egymást s most maga oly idegenül, hitetlenül néz rám és én is magára. Mit számol rajtam futó tekintete? A barázdákat arczomon, az ősz hajszálakat fejemen? Azt, azt, ne tagadja. - És maga? - Én nem számolok semmit, édes Margit. Csak nézem magát, keresem a régit s nem találom. Megvénültünk, édes Margit, meg. Mennyi gyerek maga körül s mily nagyok! Nézze ezt a fiut: ennek már volt májusi reggele, ez már tanult szeretni két fehér galambtól. Azt hiszi, tudja már mi a szerelem, mint ahogy hittem én akkor. Szegény fiu! Mi vár még reá!

Nézem magát, Margit, s nézem az urát. Ő, ugy látom, igen derék ember, ámbátor egy kissé nagyon rusztikus és kevesebbet is panaszkodhatnék a rossz termés miatt. Istenem, Margit, hát így telt el husz esztendő a maga életéből? Jó termés, rossz termés, megint jó termés, megint rossz termés, aztán egyszer fiu, másszor leány, míg megtelik a ház gyermekkel, gonddal. A férj hizik, a gyerekek kamaszodnak, maga meg minden esztendővel kisebb, kisebb, az arczán a ránczok szaporodnak és látom, most már látom, hogy sohasem tudta, mi a szerelem, az igazi

szerelem. A bohó, szerelmes diák elutazott, aztán jött egy férfi, aki szerette magát a maga módja szerint, de a szíve nem lángolt soha, édes titkos epekedés nem emésztette soha s bár karja erős, de olyan erős, hogy halálra roppanthatna egy gyöngye derekat, nem ölelte át magát soha, soha, *ugy* nem, soha! Ugy ahogy a gyöngébb karu, de erős szerelmű férfiak szoktak.

Margit, maga olvas az én szememben, kiolvassa onnét gondolataimat. Látom, könny csillan meg szemében s e pillanatban mintha megszépülne, mintha ott látnám újra az oszlop mellett, lobogtatván a fehér kendőt...

Tehát - bucsuzzunk.

- Csókolom a kezét.

- Már megy? Maradjon még.

- Innét egy tapodtat sem! - harsog a házigazda. - Itt ebédelsz.

- Mennem kell. Még ma haza utazom.

Nem mentem haza, de mentem a temetőbe. Az élő után a halotthoz. Akinek - Margit volt a neve s akit talán azért szerettem meg, mert Margit volt a neve. Arany a haja, kék a szeme, tengerkék s mindig mosolygott ez a szem. Talán akkor is, mikor búcsút vett ettől a szép, neki nagyon szép világtól. Még sajgott a szívem, mikor először láttam s im, annak a kék szemnek mosolygása meggyógyított. És vitattam erősen, hogy ez az első szerelmem, az igazi, ez. Szőke Margitéknak is volt két fehér galambja, azok is kerengtek egymás körül, aztán leszállottak a galambház födelére, ottan bugtak, burukkoltak, de engem szerelemre nem tanítottak: most már hittem, erősen hittem, hogy tudom, mi a szerelem.

Ó, szép szőke Margit, érzed-e, hogy itt vagyok? Hoztam egy égő piros rózsát... te ugy szeretted azt! A te hajad aranyában ha láttam ezt az égő virágot, akkor, hát akkor - csókoltam a hajadat, a virágot s most im, hogy itt állok sirod mellett, érzem, újra érzem hajadnak s annak a rózsának az illatát. Nem ezét, nem, amelyet a fekete-haju Margit adott a búcsuzáskor. Más volt annak az illata, más! Mennyire szerethetett téged az Isten, hogy elküldötte éretted angyalait. Meghaltál, mikor szíved tele volt szerelemmel; meghaltál ajkadon annak a nevével, akit szerettél; aki szeretett téged s akivel mégsem lettetek volna soha egymásé. Nem, bizonyosan nem. Te is, míg a bohó, szerelmes szívű ifju a világot járja, a létért való harcot harcolja, férjhez mégy, máshoz, egy férfihoz, egy egész emberhez, kinek más a szerelme... erő, lángoló szenvedelem, perzselő tűz a szerelemben...

Ha ugy lett volna... De im, fekete haju Margitért is férfi jött, egész ember, de mégsem az, nem, akiért a lányok titkon epednek, sovárognak. Ó, szőke Margit, a te urad is derék ember lett volna nyilván, de azok közül való, kik csak szokásból szeretnek, ám nem tudnának meghalni, ha kell, egy csókért! És lesz vala a te életed is jó és rossz természetes esztendőket keveréke, nemesebb élvek, szenvedelmek nélkül való. Kék szemednek mosolygása elmerül a titkon hullatott könnyek tengerében, aranyhajad megfakul, nem tüznél rá égő piros rózsát, csak azért szakitnád le, hogy átadd nekem búcsuzáskor.

Porrá lettél, Margit, s de jól van ez így! Én mégis csak a régi szőke haju Margitot látom. Hiába lettél porrá, kikelsz sirodból, előttem állasz üde szépségedben, fiatalságod teljes pompájában. Szememet kápráztatja arany hajad csillogása, szívemet dobogtatja kék szemednek mosolygása, te nem változtál: az vagy, ami voltál, most még szebb, ragyogóbb. -

...Hadd tüzőm a hajadba ezt a rózsát. Így, így. De szép vagy!

...Aludjál, álmodjál, szőke-haju Margit.

Füst.

Az ördög összes művei közül, melyekről mesékben és mondákban emlékezés van, egyetlenegy maradt meg: a dohány. Az ördög adta az első dohány magot egy szegény embernek, a szegény ember elültette s kikelt belőle egy csudálatos, addig soha nem látott palánta. Azt mondta az ördög a szegény embernek:

- Nesze, te szegény ember, ültess el ezt a magot. Ha kikel a földből, ide jövök, megkérdem a nevét s ha meg nem tudod mondani, vége az életednek.

- Akkor el sem ültetem, - mondta a szegény ember.

- Hát ne ültess. Akkor meg mindjárt vége az életednek.

Jobb holnap meghalni, mint mindjárt, gondolta a szegény ember s elültette a magot. És kikelt a palánta. S amint nőtt, vele nőtt a szegény ember buja és gondja is. Szomorúság volt éjjele, nappala.

- Hát kendet mi az ördög lelte? - fakadott ki a szegény ember felesége.

- Eltaláltad, feleség. Az ördög az én nagy szomorúságom okozója.

S elmondta, hogy mi nagy veszedelem fenyegeti.

- Hiszen majd tuljárom én annak az ördögnek az eszén, ne busuljon kend! - nyelvelt az asszony.

S csakugyan tul is járt. Aminthogy nincs is eset rá az egész meseirodalomban, hogy egy asszony tul ne járjon az ördög eszén. Jó csomó sarat hordatott az udvarra s mikor messziről megpillantotta a közeledő ördögöt, bele feküdt a sárba, alaposan meghengerődött benne, aztán beszaladt a szobába, ott a dunyhát kihasította, a tollak közé bujt s egy pillanat múlva olyan volt a testére ragadott pihéktől, mint egy valóságos szörnyeteg. Aztán csak leste, hogy mikor lép be az ördög az udvarra, ucczu! ki a dunnából, ki a házból s szaladt egyenest a dohánypalántának.

Az ördög úgy megijedt, hogy ijedtében megfélemedezett magáról s kiáltott a szegény embernek:

- Hé, atyafi, fogd meg azt a szörnyeteget, mert elgázolja a *dohány-palántát!*

- Hadd gázolja, csakhogytudom a nevét!

Az ördög szégyenkezve kullogott el, a szegény ember meg nagy örömeben rágyújtott az első pipadohányra...

Az első pipadohány! Ennek az embernek a gyönyörűsége megmérhetetlen nagy lehetett. Vagy úgy járt, mint mi mindannyian, pipás emberek, mikor az első cigarettára gyújtottunk a fűzfaberek sűrűjében? Akármint járt, az ördögadta mag elterjedt a föld kerekén s bár füstbe megy a palántája, mint annyi sok szép reménység, millió ember szájában ujhodik meg minden pillanatban. Meg kell adnunk, hogy az ördög ebben az egy dolgában remekelt: az utolsó ember, szentül hiszem, szájában füstölő pipával sétál a mennyországba.

A nem dohányos emberek tüszkölhettek a dohány füstjétől, szidhatják, aki a dohányt kitalálta (én ezennel kiszolgáltatam az ördögöt), de bizony mondom néktek, e földön létező gyönyörűségek közt az elsőrendűek közt érdemel helyet a dohányzás. Szándékosan nem mondtam: pipázás, mert a gyönyörűségek e gyönyörűségét az öreg korra tartogatom. Ma még a gyermekkori emlékek a cigarettához kötnek. Akkor a tiltott gyümölcs édességét élveztem s ennek az ize azóta sem múlt el. Meglehet, ha nem tiltják, annyi dohányos felebaráttal én sem

izlelem meg soha az ördög palántáját, de megizleltem s rabja vagyok. Munkaközben magam sem tudom, mikor gyújtok cigarettára, mikor dobom el, csak munka végével veszem észre, hogy a hamutartóban halomra gyűl a cigaretta-vég.

- Mi élvezet van ebben? - kérdezték sokan.

- Azt akkor tudnám megmondani, ha egy napig nem cigarettáznám. De ezt meg sem próbálom.

Mesebeszéd, hogy a cigarettából felkavargó, lengő füst gondolatokat hoz, de az már nem mesebeszéd, hogy a dohányos embert ennek a füstnek a hiánya megzavarja a gondolkodás sima folyásában. Tollal a kezében, vagy anélkül, egyszerre csak szórakozottan kapkodszt valami után s csakhamar kisűl, hogy cigaretta után kapkodszt. A lelked egyebűtt jár, a kezéd meg gépiesen nyúl cigaretta és gyújtó után, s amint az első fűstöt utjának eresztetted, szalad a toll a papíron. Ebben a gyorsan élő, lázas sietséggel dolgozó korban a dohányos ember nem is élhet a méltóságos pipával. Hosszu száru pipa és gyors írásmunka: ez a kettő nem fér össze. A cigaretta a lázas tevékenység, a pipa a nyugodt, csöndes munkálódás szimboluma. Elhiszem a doktoroknak, hogy tiz esztendővel tovább élnénk, ha lemondanánk a dohányzásról, de én is azt mondom erre az egyszeri angollal s tudom, azt mondja minden becsületes pipás ember, hogy mit ér az a tiz esztendő, ha nem pipázhatunk?

Hanem a világ változik s változnak az emberek is. Szomorodott szívvvel kezdeni tapasztalni, hogy a dohányzás apostolai napról-napra kevesbednek. A régi emberek még csak kitartanak, de a legujabb nemzedék soraiban aggasztó mértékben kezdenek feltűnedezni a nem dohányos hitehagyottak. Ugy kell lenni, hogy a professzorok nem tiltják a dohányzást, tehát a diákok meg sem izlelik az ördög palántáját. Mi jó, mi kíváncsatos lehet abban, amit a professzorok nem tiltanak? Napról-napra jönnek hozzám fiatal emberek a hazámból, kínálom őket: gyujts rá, öcsém.

- Köszönöm bátyám, nem vagyok dohányos.

- Nagyon helyes, mondom én. Hej, mennyi pénzt megtakaríthattam volna, ha sohasem szivarozom!

De magamban utána gondolom: ezekből a fiukból gazdag ember lesz, de sohasem fogják élvezni a dohányzás megmagyarázhatatlan, édes gyönyörűségét. Tekintetük nem kíséri a kavargó füstkarikák oszladozását, elmélázván a multon és jövődön, sőt tüszkölve menekülnek a pipás emberek társaságából. Szegény gazdagok!

Lám, én a cigaretta szállongó fűstje mellett olyan szépen ki tudom színezni a jövődöt. Látom a házat a falu szélén. Magánosan áll a Macskás-patak partján. Jázmin és orgonabokrok, málna- és szederindák szegik a partot s gyümölcsfák hajtogatják az ágaikat kedvesen, bizalmasan felém, amint a tornáczon üldögélek. Könyv az ölemben, pipa a szájamban, hosszú száru, földig érő pipa. Ha kialszik, ujra töltik az unokák. És olvasgatom szép sorjába azokat a könyveket, melyeket érdemes még egyszer elolvasni, és azokat, amelyeket az élet derekán gyűjtögettem s raktam egymás mellé, de a kenyérszerző munkában csak a címűket láttam, sejtém a tartalmukat, de olvasni nem olvashattam. Elő most ezekkel a könyvekkel! Hadd lássuk, mit irtak azok a nagy elmék. A köznek semmi haszna sem lesz abból már, amit akkor olvasok, mind a más világra viszem, ami okulást és tudást merítek belőlük, magamnak, egyedül a magam gyönyörűségére olvasok, de vajjon az élet alkonyán nem élhetek-e magamnak is egy keveset?

A jövődönék ez a képe már most gyönyörűséggel tölti el lelkemet. Más szemmel nézem azokat a könyveket, melyeket öreg napjaimra tartogatok. Meg-megsimogatom, diskurálok velök, az én jövődöbeli jó barátaimmal. Mennél többet ígérek futó pillantás után, annál gondosabban őrzöm, rejtegetem.

Egy jó könyv s egy jó pipa dohány! Közbe-közbe pihenőt tartok az olvasásban s mélán kísérem a füstöt szálló utjában. Vastag karikákban indul, szakadozott, lenge fátyolokká finomul, aztán elosladozik a légben.

Eltűnik, elenyészik, mint az élet...

Penzió.

Mikor Isten a teremtés munkáját bevégezte - szól a legenda - magas színe elé hívatta az embert s kérdezte:

- Hány esztendeig szeretnél élni?

Az ember egy kicsit gondolkozott s mondá:

- Elég lesz, Uram, harmincz esztendő.

De alig távozott, már meg is bánta, hogy oly kevés életidőt kért.

Az ember után az állatokat kérdezte meg az Ur. Köztük az ökröt először.

- Hány esztendő kell, ökör?

- Husz, Uram, husz.

Ez meg azt bánta meg, hogy olyan sokat kért.

- Ha sokallod, mondotta az ember, add nekem a felét.

Az ökör odaadta jószívvel. Elég neki tiz esztendő is. Így kapott az ember tizet a harmincz évhez.

Aztán a szamár is átengedett az ő harmincz esztendőjéből tizenötöt, (elég bogáncsot ehetik s elég számárságot követhet el tizenöt év alatt is) a kutya is adott nyolcz esztendőt, a majom meg tizet. Így szedett össze az ember hetvenhárom esztendőt.

Mi lett ennek az egyezésnek következése? Az lett, hogy az ember harmincz éves koráig *ember* módjára él; harminctől negyvenig *ökor* módjára dolgozik: ekkor huzza a legnagyobb terhet; negyventől ötvenig egy kissé nehezedik, lassan viszi, czepli a terhet, mint a *szamár*; ötvenőtől hatvanháromig otthon hagyják házőrzőnek, mint a *kutyát*; azon tul beleesik a második gyermekébe s játszanak vele, mint a *majommal* szokás.

*

A legendának igaza van: harmincz s negyven közt van az az időszak a munkabíró s munkás ember életében, amikor ökor módjára huzza az igát s a legtöbbet sóhajtoz, epekedik - ezt már nem a legenda mondja - a nyugodalmas öregségért, amikor házőrzőnek hagyják, mint a kutyát. Sokan, magam is ezek közé tartozom, számolgatják az esztendőket s örülnek minden egy esztendő leteltén, mely közelebb hozza a csöndes, nyugodalmas, a házőrző öregséghez. Hanem ezt még nem tapasztalhattam magamon, de láttam s megfigyeltem sok embertársamon: abban a pillanatban, amint elkövetkezik az epekedve várt esztendő, megifjodott energiát disputálnak ernyedező, bomladozó idegeikre s újra nekivágnak a harminczegyedik esztendőnek. Végre is: a legenda bármennyire bölcs és találó átalánosságban, nem uniformis, mely minden emberre talál. Ám a legtöbbünkre talál s ennek a legtöbbnek közös gyengéje, hogy nem érzi meg a pillanatot, mely megállj-t kiált. Ennek a kedvező pillanatnak az elszalasztása sok-sok ezer embernek keseríti meg az öregségét, melyet egykor oly szépnek, kíváncsnak rajzolt. Nem gondolok azokra, kik lelketlen gépek módjára dolgozták le az elejbök tett munkát, ezek nem éreznek fájdalmat, mikor a hasznavehetetlen gépek lomtárába kerülnek. Azokra gondolok, kiknek életéhez az alkotások hosszú sora fűződik; akik le-leroskadnak, de az eleven lélek új erőt önt a lankadó testbe; alkotásaik sorsával szivők, lelkök összeforrott s az alkotás lázas munkájában alig veszik észre, ami körülöttök történik. Látják az embereket, de nem ismerik. Vagy többre, vagy kevesebbre becsülnék másokat a való értéköknél s így

vannak a saját maguk értékével is. Azok vannak többségben, kik tulbecsülik testi és szellemi erejüket s főképpen ennek a tartósságát. Az egész világ hamarabb meglátja a bekövetkezett lankadást, mint ők maguk. Akár csak a megcsalt férjek. Vagy még inkább: akárcsak a megcsalt asszonyok.

Sok, nagyon sok embert láttam már pályája, dicsősége zenitjén, államférfit, író, művészt s hallottam a tapsoknak azt az elementáris erővel kitörő zugását és láttam a koszorúknak azt a tömegét, amiben egy embernek csak egyszer lehet része az életben, többet soha. Ezek mind igen bölcs, igen szellemes emberek voltak, sokat, végtelen sokat tanultak, tudtak, csak egyet nem, vagy ha tudták, az ünneplés mámorában elfeledték: a legendát az emberi élet bölcs felosztásáról.

Hiába tiltakozunk a kutya-sorssal való összehasonlítás ellen, elébb-utóbb házőrző sorba jutunk s életünk még hátra lehető idejét csak egy esetben menthetjük meg a nagy szívbeli keserüségtől, ha önként, erőnk fogytának a megismerésével, adjuk meg magunkat s heveredünk a megérdemelt nyugalom puha pamlagára. Istenem! Hányan irigylük a penziós embereket! Különösen azokat, kik életök derekán, erejük javában huznak jó penziót. Mindig az a kérdés: ki s mi volt addig az a penziós ember. Lélek-e, mely beleolvadott a munkájába vagy gép, mely csak járt, járt, füstölt és zakatolt. Akár idő előtt, akár idejében mondják nekünk: elég volt, állj félre, add át a helyedet másnak, nálad erősebbnek, különbnek, megvan a szívednek sirig tartó nagy keserősége. Ha magunk érezzük meg az élet e forduló pillanatát, ez is fáj, de ez a fájdalom szelid, enyhe fájdalom, méla, mint az őszi verőfény; ám *mástól* hallani az igazságot: tövis ez, mely véresre szurja szívünket, s a vér, mely e tövis nyomán fakad, szivárog halálíg, a seb sajtása meg nem szűnik soha.

S mintahogy a gyermekkorunkban látott dolgokat csak később, az érett korban látjuk igazán, amikor lassanként fölelevenednek lelkünkben, az embereket is, akiket munkás életünk folyamán magunk körül látunk, csak most, mikor már nem látjuk testi szemünkkel, kezdjük látni, ismerni egész valójában. Lassankint megállapítjuk, hogy azok az emberek, akiket nemcsak élni engedtünk, de jószívvvel segítettünk is élni, s akiknek mindig csak a mosolygását láttuk, a hálálkodását hallottuk s akikről csak akkor kezdtünk sejteni (még akkor is csak sejteni), hogy talán kigyókat melengettünk a keblünkön, amikor már fejünk fölé kerekedtek: kezdetől végig ellenségeink voltak, ügyesen szőtték-fonták a hálót, melybe előbb-utóbb megakad a »vén számár«. A legbecsületesebbek nem annyira becsületesek voltak, mint gyengék. Lestek a kedvező alkalomra, mikor az ellenséges hangulat többségre jut s amint ez elkövetkezett, ott voltak ők is, ahol a többség. Az első pillanatban nem akartad hinni, a másik pillanatban már hiszed, de még biztál az erődben, a régiben, a harmadik pillanatban kicsordult a könny a szemedből: látom, érzem, hiába, gyöngé, nyomorult öreg ember vagyok. A fiataloké, az erőseké a világ.

Ime, jó öreg ember, elérted, amire egykor oly erősen vágyakoztál. Amikor le-leroskadtál a nagy, nehéz munkában s sóhajtvá epekedtél a csöndes, nyugodalmas öregség után. Megvan a penzió, hozzák pontosan hónapról-hónapra, az emberek irigykedve gondolnak reád, a te öreg szíved meg háborog. Hol az őszi verőfényes szép öregség?

Most már eszedbe jut a legenda is az emberi élet bölcs felosztásáról. Eszedbe a pillanat, a nagy pillanat, mikor pályád zenitjén állottál. Mintha láttad is volna az ünneplő emberek tekintetében: de most már elég, - huzódj félre szépen. Tudjuk, hogy van még benned erő nagy dolgokra, de bizd ezt reánk. Ha mindent te csinálsz meg, mi marad nekünk? Futó gondolat volt ez, elmerült az ünnepség mámorában. Most már tudod, úgy volt, amint láttad.

De mi haszna láttad, ha nem hitted. Ha nem akadt a sok jóbarát közt egy, aki az ünnepi beszéd helyett elmondja azt a legendát, melyet én elmondék most nektek mind, keseredett szívvel pihenő öregek!

Üres a fészek.

A fiókák elröpültek: üres a fészek. Nem hallom csicsergésöket, szárnyok csattogását, im, itt az abszolút csönd s nem fog a munka. Órák hosszát tétlenül járok fel s alá szobámban, fáradtan ülök íróasztalomhoz. Egy csomó mese kavargog agyamban, zavart, kuszált valamennyi; elejét, végét nem találom. Volt idő, mikor kívántam a mélységes, temetői csöndet: azt hittem, ez való a toll emberének. Itt a csönd, a temetői csönd s megdöbbenéssel érzem, mint nehezedik testemre, lelkemre, egész valómra. Mintha nehéz bilincset hordanék, testem, lelkem bágyadt, erőtlén. Csüggedten valloam meg magamnak: a csönd erősebb az én lelki erőmnél.

Nincsen nagyobb nyomorúság,
Mint az egyedülvalóság.

Sokszor olvastam a népdal e két sorát, de sohasem állapodtam meg fölötte, tovább futottam, nem hagyott nyomot a lelkemben. Lám, most - mi történt velem? - a tenger dal közül, mi lelkemben zsong, ez a két egyszerű sor kerekedik felül, csak most talál a szívemhez. Hiába, az abszolút szép is csak akkor ragad meg igazán, ha szívünkbe markol. Nem elég a poétai művek szépsége, hidegen hagy, ha megfelelő lelkiállapotban nem talál.

Rettenetes nagy igazság van a népdal e két sorában. Ha azt mondaná: nincsen nagyobb szomorúság - csak egy betű volna a különbség s közel sem mondaná azt, ami ebben a szóban fölsir: nyomorúság.

Világos előttem, hogy emberben nincs szánandóbb, mint a kit Isten egyedülvalósággal vert meg. Szánandó, ha nem találta meg párját, szánandóbb, ha megtalálta s elveszítette. Gonddal, szeretettel rak fészket, mindennekfölött való, legfőbb igyekezete, célja, hogy ez a fészek esztendőről-esztendőre puhább legyen s im alighogy megmelegedtek, megsokasodtak a fiókák, kiröpülnek a fészekből. Eleinte csak napokra, aztán hetekre, majd a hetekből hónapok lesznek, a hónapokból esztendők s egyszerre csak úgy elröpülnek, hogy csak nagy ritkán, vagy sohasem látod többet.

Mindig vágyódtam az öregség nyugodalmas napjaiért, de most a temetői csöndben nehéz fekete felleg borul a mosolygó égre, melyet a messzi jövőndőből oly sokszor varázsoltam elé a jelenbe, előre élvezvén az öregség verőfényes, szelid melegü napjait. Ha Isten egyedülvalósággal sujtana! Ha már most a rövid egyedülvalóság - nyomorúság, mi lenne a gyámoltalan öreg embernek! Erre már szó nincs. Mert a téllal megtud barátkoztatni a lassanként jégre, hóra váló őszi dér, ha tudjuk, hogy mellettünk, körülünk vannak mindazok, akiket szeretünk, akiknek üdvéért áldoztuk férfierőnk javát, de az egyedülvalóságot megszokni nem lehet. Fagyos, dermedtő tél az május mosolygó, virágillattal terhes napjaiban is.

Lehet különben s úgy is lesz bizonyára, e kornak emberei (nem irok már századvégit, mert maholnap nyakunkon a század eleje) megmosolyognak engem, a boldogtalan együgyű embert, kit melankóliába ejt néhány heti egyedülvalóság, a helyett hogy... Hiszen, való igaz, irtam én már könyvet is a szalmaözvegységről, mint a hogy irnak kezdő poéták szerelemről, melyről még azt sem tudják, mi fán terem. Ime, bevallom töredelmesen: sült hazugság volt mind, a mit e könyvemben irtam, kalandjait át nem éltem, falun, az én édes kis falumban képzeltem el, milyen lehet egy szalmaözvegység élete. »Nem ver az Isten bottal« - végtelenül bölcs mondás, napról-napra érzem a botütésnél sulyosabbakat. Lám, most, hogy benne vagyok, az én együgyű voltomban nem látom, nem találom mindazt az édességet, mit íróársaim pikáns történetekben sejtetnek s a miben egyszer én is szövetségesök valék. Ugy tetszik nekem, hogy a szalmaözvegység édessége is, ha van benne édesség, a sors ama kegyeltjeinek jut, kiket nem terhel a mindennapi kenyér gondja; a kiknek nem kell sem kézi, sem szellemi

munkát végezni - határidőre; akik - ha úgy tartja kedvük - szalmaözvegyek lehetnek az esztendő minden szakában. Megházasodtak, - mert hát ez általános szokás. Még gyermekek is van, mert hát ez is - szokás. Legalább egy-kettő, hogy a nevök megmaradjon. Kenyérnek, ruhának, házbérnek gondja nem terheli. Bőven telik mindenre: külső tisztességre és rejtegetett - de néha nem is rejtegetett - tisztességtelenségre. Az egyiknek dus örökség teszi gondtalanná életét, a másik ügyes közvetítéssel, kijárással egy hét alatt több pénzt szerez, mint a becsületes munka embere egy egész éven át.

Hiszem, hiszem, hogy vannak emberek, kik nem érzik az egyedülvalóság nagy nyomorúságát. De azt is tudom, hogy ezek meg nem tudják, mi a boldogság; nem ismerik a tiszta boldogság ezer meg ezer formáját, megnyilatkozását. Mikor a magunkfajta szegény ember egyedülvalósága együttvalósággá válik: ez már nem földi öröm, több, sokkal több annál. A viszontlátás első csókjai, a rég nem hallott gyermeki csacsogás: felséges szép költemény ez, melynek a szavait csak mi értjük.

...Beletörődöm a rövid egyedülvalóságba, mert érzem, hogy szívem már most reszket annak a felséges szép költeménynek egy-egy szavától, mely a messze távolból ide száll az én üres, szomoru fészkeembe!

Másodvirágzás.

Mély megilletődéssel olvastam leveledet, szegény barátom, nem volt rá szükség, hogy szomorú önhumorizálással »csöndes« részvétet kérj: minden szavadból kisírsz lelkednek végtelen nagy nyomorúsága. Tizenöt évi boldog, sokak által irigyelt házaseset után, szerelmes lettél egy fiatal lányba, akinek apja lehetnél, szerelmes egy negyven éves férfi testet-lelket perzselő tüzével! Te, kit gyermekkori szerelem édes emlékei, az ifjúkor színes ábrándképei, az oltár előtt kötött frigy szentsége, a házaseset ezer öröme és bánata kötnek egy nőhöz, akit - esküszöl mindenre, ami szent - most is szeretsz, rabja lettél, betegje lettél oly érzelemnek, mely a te becsületes, hűséges szívedet megmérgezi s katasztrófával fenyegeti csöndes fészkedet. Szerelmedről, nagy lelki nyomorúságodról az Istenen s »ő rajta« kívül a világnak sejtelve sincs. Egy éve hordod súlyos terhedet, nem bírod tovább: hadd tudjam én is - »csöndes részvét kéretik...«

Szegény barátom, rajtad már a »csöndes részvét« nem segít. Ezer meg ezer, nem a te fajtádból való ember, nemcsak gondolatban, de valójában is hűtlenné lesz feleségéhez, de nem érzi szükségét, hogy könnyítsen szíve terhén, nyilván, mert nincs is teher a szívében. Ezer meg ezer ember üz csélcsap életet, de *csak* a felesége lelkét mérgezi meg, a magáét nem. Ez az a szerelem, melyet *viszonynak* nevez a köznyelv, laza a kötése, könnyen oldódik, újra meg újra szövődik, meg ismét szertefoszlik. A te szerelmed más természetű. Nem kerested, éppugy, mint nem kerested az első, s akkori hited szerint, utolsó szerelmet. Mert kincset találhat, aki keres, a szerelmet hiába keresed, soha meg nem találod. *Rátalálsz*, talán épp abban a pillanatban, amelyben köznap dolgok foglalkoztatták lelkedet...

Emlékezem, világosan emlékezem, hogy Margitot diák majálison láttad először. Táncolni mentél s azzal a titkos gondolattal, hogy majd éjfélután, ha megszökhetünk az öregek elől, bor mellett virradunk meg a korcsma kis szobájában. De nem szöktél meg, leláncolt egy pár fekete szem, egy édes nevető ajk, (a hagyományos »eperajk«) s virradatkor, midőn a bucsuzás pillanata elkövetkezik, kicsi kezét hosszasan tartottad a kezében... Szinte hallottam fiatal szíved dobogását, arcod, szemed lángban égett s áradozva öleltél engem: szerelmes vagyok, fiu! Érzem, hogy ő is szeret! Enyém lesz ő, esküszöm: Ő, vagy a halál! Hányszor hallottam én ezt gyermekemberek ajkáról s ha később emlékeztetem rá: mind mosolyogtak. Bolondság, gyermekszerelem. Kinek nem volt - első szerelme?

De vannak kivételes emberek, ezek közül való vagy te is. Megmaradtál, kitartottál első szerelmed mellett hűségesen, becsületesen. Voltak, úgy tetszik nekem, voltak pillanatok életedben, mikor ijedten érted tetten magadat: összehasonlítást tettél Margit és más lányok között. A finom háló, mely az első éjszakán szövődött szemedre, elszakadozott - s megláttál, észrevettél másokat is, kik Margitnál szebbek, okosabbak, tökéletesebbek. Ilyenkor durván támadtál saját magadra - mert ó, szerencsétlen barátom, te *jellemes* férfinak születted s azok közt is abból a fajtából való vagy, mely mindent feláldoz: egy egész élet boldogságát is, de az utról, melyen egyszer elindult, többé vissza nem tér. Oltár elé vezetted Margitot s bár szeretted volna még szebbnek, valamivel tökéletesebbnek látni, boldogan, mosolyogva vitted kicsi fészkedbe: szeretted őt erényeivel és hibáival együtt.

És teltek, multak az évek, Isten szinte kifogyhatatlan volt az áldásban: megnépesedett a fészek s az élet ezer gondja, a gyermekek nevelése, örömek, bánatok váltakozása (ma bölcső fölött daloltok, holnap egy kicsi ravatal fölött sirtok) - a szó nemes értelmében egy testté s lélekké forrasztott össze. Így volt-e? Így. Te magad irod, te magad vallod s bár elméd tisztaságában néha kételkedni vagy kénytelen: ebben az egy dologban bizonyos vagy. Így volt, míg közétek nem lépett egy »csudaszerű« lány: üdeség, bájj, maga a testi s lelki tökéletesség.

Igen, ez a leány maga a tökéletesség. Ezt te mondod s én el is hiszem, hogy az a leány maga a tökéletesség, ám ez a tökéletesség nem az ő csudaszépségében, az ő üdeségében, az ő bájoságában vagy, hanem a te negyven éves korodban, a te negyven éves lázban égő szemed látja úgy. Neked, szegény öreg barátom, ma nemcsak ő, de rajta kívül sok ezer fiatal leány maga volna a tökéletesség, akit husz éves szemmel és szívvel nem láttál volna annak. Az történt veled, mi sok a te korodbeli emberrel, megkivántad a szerelmet, azt, amelyet, hited szerint, annak idején nem ismertél, mely nem volt igazi. Ez az igazi, ez. Mértéktelen szenvedély tüze lobog ereidben, emésztő vágy bizsereg a véredben, az a szerelem, a régi - limonádé volt, ez az igazi, ez! De... összeperzselhet a tüzed, te, szegény barátom, *jellem* vagy, a te becsületes szived fellázad a gondolat ellen, hogy megcsald feleségedet, összezuzd jószágos, hűséges szívét. És a gyermekek?... És az a leány? Hiszen ha bár - asszony volna... »Az a leány szeret engem. Mi lesz vele? Azt már nem is kérdelem: mi lesz velem?«

Szegény barátom! Pedig azt kellene kérned: mi lesz veled? A leány, istenem, az a szerencsétlen leány - boldog menyecske lesz s áldani fogja a végzetet, hogy, ha már tiltott szerelemre lobbant a szive, becsületes férfiú tartotta a kezében az ő remegő kis kezét. De te! Kereszt-
uton állasz: gyalázat vagy halál. Melyiket választod?

Egyiket sem szabad választanod: élned kell a tieidért, a véredből való vérekért s azért a derék jó asszonyért, akinek - saját bevallásod szerint - asszony testben leányos, szüzi lelke van; aki nem lát, nem sejt semmit, de semmit, de akit az első sejtés megölne talán. A »csudaszép leány« férjhez megy öreg barátom, te pedig még esztendőig hordod szivedben az ő képét, hiában üzöd el, minduntalan közétek áll. Beteg szívvel, megmérgezett lélekkel - mindent elkövetsz, hogy az a szüzi lelkű asszony ne is sejtse a te tragédiádat... Az ilyen tragédiákról csak az Istennek és egy jó barátoknak szabad tudnia. Egy jó barátoknak, aki azt is tudja, hogy lassanként eltűnik a »csudaszép« leány képe, mosolyogni fogsz magadon, hogy negyvenéves létedre diáknak estél vissza. Kicsi fészked fölött ismét kiderül az ég s jótékony meleg sugár árad be ablakain. Szabad óráid minden gondolatja az övé, a szüzi lelkű asszonyé és gyermekeié. Szerelmed tisztább, erősebb, mint valaha. A világ nem tudja, hogy szörnyű vihar tombolt át lelkeden, s csudálkozva látja - »javithatatlan« makacs hűségedet, szerelmedet, feleséged iránt.

Csak le ne roskadj most e gyötrelmes kinok terhe alatt. Most légy erős, most, ó szegény *jellemes* barátom. Egy fél élet boldogsága vár még rád!

A vén fa.

A nap kibukkan a hegyek mögül, mosolyogva köszönti a virágos völgyet, völgy ölén a kicsi falut. Harmattól csillog fü, fa, virág s ezek is mosolyogva bólintgatnak: jó reggelt, édes napom! Vidám arczczal indulnak az emberek is a mezőre, egy szempillantás alatt üres lesz a falu, megnépesül a mező. Csak egy-két öreg marad a faluban, meg a gyerek-nép.

Szegény nagyapó, ő is otthon marad, de nem találja helyét. Behallatszik az udvarra a kaszák pengése, a szénagyűjtők nótája: az egész világ dolgozik, csak ő nem. Ugy érzi magát, mint a gyermek, kinek megtiltják a játszást.

- Hiába, nem engedem, hogy a mezőre menjen, - mondja nanyó s kiveszi nagyapó kezéből a villát.

- Hiszen semmi bajom, nanyó. Egy kicsit köhögök... hát már ez is betegség?

Nanyó mondja, hogy igen, az betegség: Nagyapónak meg kell adnia magát. A ház oldalához támasztja a villát s szomoruan lépeget a kertbe. Sorba veszi a gyümölcsfákat, megáll valamennyi előtt s nézi nagy lelki gyönyörűséggel a tenger gyümölcst. Szinte földig hajoltak az ágak Istennek különös nagy áldása alatt. S mintha versenyre kelt volna vén fa, fiatal fa: tele van fonva minden ág. Önkéntelen fölfohászkodik nagyapó: ó, édes jó istenem, de megáldottad őket!

Köny villan meg szemében egy vén fa előtt, melyet már évek előtt ledöntött a vihar, de nem tudott megölni. Amint ledült szörnyű recsegéssel, egy vastag ága beleütődött a földbe s - él. Ugy fekszik, mint az olyan ember, ki elestében a karjával tartja fenn magát: a keze bele-mélyed a puha földbe, de a teste nem éri a földet. Egyik oldaláról lehámlott, váslott a kéreg, de a másik oldalán még ott van, ez nem roppant ketté, s viszi hűségesen az enyhítő, az éltető nedvet a halálra vált fának. A földbe furódott ág, ha fekvő is, de a föld felett tartja, a kéreg meg tovább huzza az életét. Él és gyümölcst terem a vén fa, a haldokló almafa.

- Édes vén fám, sóhajt föl nagyapó, az én életemet példázod te!

És egyszerre fölragyog arcza, szeme. Még mindig nem él hiába, a sir szélén is erőt s kedvet érez a munkára, gyümölcst terem ő is, mint ez a vén fa! Keveset, de jót.

De aztán hirtelen elborul az arcza. Bús sejtelen nehezedik a lelkére. Im, ez a fa terem még, de mégis csak haldokol. Élet-e az ilyen élet? Megrémiti a gondolat, hogy egyszer, talán ma, letöri őt is a vihar, de nem öli meg. Ágyban sinylődik tehetetlenül, az utcáról behallatszik a buzahordó szekerek zörgése, az ostopattogás, hallja a mezőről hazatérő munkások énekét s ő nem mozdulhat, nem mehet ki a mezőre, nála nélkül takarodik be az áldás! A haldokló fa ad gyümölcst, de a haldokló vén ember mit adhat? A haldokló fa gyümölcst megeszik a gyermekek, a haldokló vén ember tanácsait vajjon meghallgatják-e?

Tovább tipeg a kertben, görnyedten, földre süttöt szemmel, de csakhamar megáll: útját állja egy kidült fa. Egy fa, mely tegnap még állt s most itt fekszik a földön elterülve; az ágai összetöredezve, szomoruan lapulnak meg a fü között.

- Nem értem! Hiszen nem is volt vihar!

Remegve nézi a fa törzsét. Csak a kéreg volt ép, belül csupa por, törmelék. Nem kellett ennek vihar. Elég volt gyöngye szellő, mely hajtogassa az ágakat: meg volt érve a halálra. Meghalt csillagos, holdas éjen, mikor szellő is alig mozdult. Csak egy nyilalást érzett a testében s alig hogy búcsut inthetett társainak: isten veletek, fák, kedves barátaim, - lezuhant, meghalt.

- Ez a szép halál, ez! - kiált föl nagyapó. - Ha ilyen lehetne az én halálom is! Ó istenem, ha ilyen lehetne!

Megkönnyezi a fát, melyet még az ő apja ültetett s már az ő gyermekkorában nagy erős fa volt, de öreg szívét édes reménység dobogtatja meg: hátha őt is szereti az Isten!

Izgatottan igyekezik elé a házba, nannióhoz. Benéz az ablakon, mely tárva-nyitva.

- Jöjjön ki, nannió, jöjjön ki.

De nannió nem hallja nagyapó szavát. Ott áll a tulipános láda előtt s nagy gonddal rakosgat bele valami nagyon, nagyon fekete s valami nagyon, nagyon fehér ruhaneműt.

Szorongva kérdi magában nagyapó: mit csinál ez az öreg asszony. Minden kötőt ismer az ő házokban, de azt a sötét fekete kabátot még nem látta. S az a ragyogó hófehér ing! Most meg egy fehér harisnyán pihen a nannió szeme. Aztán egy fejkötő kerül elé, mely valaha régen idres-bodros lehetett, most semmi disz rajta - egyszerű, fekete. Maga a fekete gyász.

Visszahuzódik az ablaktól, lassan, nesztelenül lép be a szobába. Lábujjhegyen lopózik nannió mögé, mint régen, ötven év előtt. De most nem fogja be a nannió szemét, oda áll mellé s remegő hangon kérdi:

- Mit csinál, nannió?

- Ó Istenem! - riad fel az öreg asszony - hát maga itt van?

Hosszu szünet áll be, zavarodottan néznek egymásra. Aztán egyszerre megered a köny szemökben.

- Ez az én halotti ruhám, ugy-e?

- S az enyém!

- Jól tette, nannió, jól. Hadd legyen kész.

- Ugy-e? Látta, éppen azt gondoltam, jobb, ha én készítem el. Minek hagyjuk ennek is a gondját gyermekeinkre?

- Igaza van, nannió.

Öreg szívök felvidul, nem remegteti meg a halál gondolata. Mintha mondanák: jöhetsz, halál, készen várunk.

S mintha csak esküvőre készülnének, olyan gyermeki örömmel nézik sorba a halotti kelengye darabjait. Nagyapónak roppant tetszik a sötét, zsinóros fekete kabát.

- Meglátta, nannió, el sem hiszik, hogy én vagyok, olyan szép, uras ez a kabát. Hm! S ez a fehér harisnya. Még papucs is hozzá. Ámbátor engem sarkantyus csizma illetve meg, nannió. Vagy talán bizony elfeledte, hogy huszár voltam, mi?

- Ne féljen, nagyapó, ugyis bejut maga a mennyeknek országába.

- No most rakosgassa szépen össze. Zárja el jól, ne tudjon róla senki. Ugy, ugy... Lám, lám, el is feledtem mondani, az imént szólitottam magát az ablakon át, s maga nem is felelt. Bezzeg régen!...

- Igazán nem hallottam. Mit akart?

- Képzelve csak, kidőlt a sólyomalmafa is. Az a vén fa...

- Ó ne mondja!

- Ki az, kidőlt. Szél sem volt s kidőlt. Ugy-e, ez szép halál?

- Jaj de szép...

- Nono... azért ne sirjon.

Gyöngéden megfogta nannyó kezét, s úgy vezette a kertbe. Csöndesen, szinte ünnepélyesen mendegéltek, szent megnyugvással szívökben. Ott a kidült fa előtt megállottak, a kezöket összekulcsolták, imádkoztak:

- Édes jó istenem, adj ilyen halált nekünk is!

Buzaföldön.

Odaát, »nagy Magyarországon«, talán már pénzre is váltották a piros buzaszemet, a kicsi, csupa hegyvölgy Székelyországban még csak most kezd végére járni az aratás. Mi betartjuk becsületesen, amit néhaivaló jó Flóri néni az ő versikéjében előir: augusztusban van aratás - és sok élet-takarítás... Buzakeresztek boritnak már itt is hegyet és völgyet, ameddig a szem eltekinthet, de még sok helyen lábán áll a buza s az északos dülőkön talál a nóta: érik a, érik a buzakalász.

Ki a buzaföldre! Nagy, erős vágyakozás lep meg, egyszer, még egyszer bár sarlót ragadni a kezembe s beállván az aratók sorába, vágni a búzát, kévét kéve után, hadd lám: meg tudnám-e szerezni így is a mindennapit. Melyik a könnyebb munka: görnyedezni az asztal fölött, betűt betű mellé róva, vagy lehajolni a csendesen ringó buza-földön, szenvedvén a nap forró hevét, az édes anyaföld kiáradó melegét?

Egyébként minek is vetem föl ezt a kérdést magamnak, mikor rég kész rá a feleletem. A betüvetés terhe, fáradtsága megmérhetetlenül nagyobb a föld minden munkájánál. Amott gyötrődik test és lélek egyaránt, itt csak a test, de ez a gyötrődés is valóképen a testnek edzése. Bolyongván a mezőn, szinte hallani vélem a munkás nép irigy sóhajtását: be jó dolga van, Istenem! Ha cserélhetnék vele! - Nos, hát cseréljünk! Ide a sarlót!

Mondhatom mindeneknek, kik egy vagy más munkával kénytelenek megszerezni a mindennapit: e földön nincs szebb foglalatosság a mezei munkánál. És elfeledhetsz mindent, mit gyermekkorodban fejedbe vertek a professzor urak, ezt az egy tudományt: a földnek megmunkálását, gyümölcseinek letakarítását soha. Legfőnnebb kikényesedel belőle. De úgy tetszik nekem, csak egy nyár kell hozzá, megittasulsz az anyaföld illatától, mintha egy zavaros álom volna, hogy valaha a boulevardokat koptattad, szinte felujjong a szived: paraszt vagyok újra!

Végre is a vér nem tagadhatja meg magát. Aki fél ettől, maradjon a boulevardon, kerülje a falut, a mezőt. De én hallom az aratók dalát, nincs maradásom a kert fái közt, ki a buzaföldre, ki! Hallom a fürjet. A him mondja: zsá-zsá s visszafelel szerelmes párja: puttypurutty! Szegény szerelmes pár! Buzaföldről buzaföldre szökdösnek át, lassankint eltűnik a buza-tenger, minden tarlóvágás tovább üzi abból a nagy csendes birodalomból, melyben eddig láthatatlan bujtak össze. S amint elébb-elébb haladnak az aratók, mind azzal biztatják egymást serény munkára: Kerítsd a harist! (Ez a fürj neve nálunk.) Fogjad a harist!

- Na, én is keritem a harist. Ki adja ide a sarlóját?

Egyszerre mondják:

- Ugyan! Nem magának való az, instálom.

Közbeszól nagyapó, ki nyolczvan évvel a vállán, még mindig kötögeti a kévéket, rakja a kereszteket:

- Csak adjatok sarlót, hadd lám, mit tud.

- Ó, ne arasson, instálom, mind eldurvul a keze.

De látom a szemökből, szeretnék látni, vajjon - tudok-e még valamit. Milyen jó mulatság lesz az majd nekik, ha ügyetlenkedem, nyiszálgatom a buzaszálakat, kétszer-háromszor is neki vágva egy fogásnyi buzának, mignem egyszerre csak: nyissz, elvágom az ujjamat. Hát titkos gondolatjoknak a vége be is teljesedett.

Áradozva állottak körül:

- Jaj de jól arat!
- Mintha mindég köztünk volna!
- Az isten istenem ne legyen, ha aratásból is meg nem élne.

Mondotta nagyapó:

- No, én többet vissza sem ereszttem abba a nagyvárosba. Ugy-e ott nem aratnak? - enyelgett nagyapó. Hogy is élnek ott, ha nem aratnak!

Hanem egyszerre csak a Nap kezdett beszélni. Azt mondta:

- Vesd le a kabátot.

Engedelmeskedtem a Napnak, hogyne engedelmeskedtem volna.

Ugy tíz perc múlva ismét megszólalt a Nap:

- Vesd le, fiam, a mellényt is.

Levettem azt is. A miről eszébe jutott nagyapónak az egykori oláh pap esete, a ki nem volt megelégedve a kaszásaival. Mondták a kaszások:

- Próbáld meg, tisztelendő, a kaszálást, majd meglátod, hogy nehéz az.
- Jól van, - mondotta a pap s másnap reggel a kaszások élére állott, vágta a rendet. Délig még csak ment, ahogy ment a kaszálás, de délután mindegyre a Napot nézte a pópa.
- Mit néz, szent atyám? - kérdezték a kaszások.
- A Napot.
- Nem akar lemenni, ugy-e?...

...Mert az a Nap olyan nehezen is megy le, olyan hosszú - folytatta nagyapó - ha nehezen megy a munka.

- Na, nekem már lement, - mondtam én.

Csurgott a vér a balkezem kicsi ujjáról. Ott nyisszentette el a sarló, éppen azon a helyen, ahol ennekelőtte huszonöt esztendővel.

Abban a pillanatban már nyújtotta is felém a vászondarabot egy asszony.

- Instálom, bekötöm.
- Kösse, néni, kösse.
- Ugy-e, nem emlékszik rám?
- Bizony nem emlékszem.
- Pedig *akkor* is én kötöttem be az ujját.
- *Akkor*... De már emlékszem...

Akkor... Emlékszem, emlékszem. Fiatal szép leány volt, üde, mint a harmat. Most már kész öreg asszony. A sok gyermek, a nyomorúság... A falusi asszonyok olyan hamar vénülnek! Mig az ujjamat kötözte, egyre az arcát néztem, ha ismerős vonást tudnék felfedezni rajta. Semmi, semmi a régiből... Talán az is csak legenda, hogy elvágtam az ujjamat *akkor*...

Huszonöt év... Az idő hogy eljár!

Temetés.

Be szomorú vagy, édes szülőföldem! Nem ismerek reád. Hideg szél csap meg az Olt vize mellett, komor fölöttem az ég s a föld olyan fekete. Búsan hajladoznak a leveletlen ágak s mintha kérdenék: minek jöttél haza? Oda minden ékességünk, sárba hullott leveleink fölött varjak kárrognak halotti beszédet. Mondom a fáknak: temetésre jöttem, édes fáim. Nem halljátok a harangok kesergő szavát?

Hegy tetején kibontakozik a szürke ködből a nagy-baczoni torony. Látni vélem, amint a harangok kesergő szavát szárnyára kapja a hideg őszi szél s végigröpíti a letarolt völgyön, meg-megállapodván egy pillanatra minden barázdánál, mely az övé volt. A halotté.

- Meghalt a gazdád, föld! - hirdeti a harang. - Nem akasztja többé beléd az éles ekevasat; nem hint kebeledbe magot. Hallod-e, föld?

Vajjon hallja-e?

*

A föld hallgat, a föld néma, hideg. Meghalt a gazdája: jön helyette más. Mind életet keres benne; benne, kinek sorsa az örök halál, az örök némaság. Megszámolhatatlan ezrek óta hasogatják a keblét fával, vassal, és ő hallgat, nem jajdul föl a fájdalomban. Nem érez örömet, mikor reálép a fiatal gazda, s reménységtől dagadó szívvvel akasztja belé ekéjét. S nem érez búbánatot, mikor görnyedt háttal lép reá a megvénült gazda s könybe borult szemmel bucsuzik: Isten veled, föld, nem szántlak többet!

Boldog föld, boldogtalan szántó-vető!

*

Ó de szép, mikor tavasz nyíltán megnépesül a határ. Lassan, méltóságosan mendegélnek az ökrök a barázdában, s hátul a gazda, kérges tenyerével fogja az ekeszarvát. Elé-elé szól: hi Daru! Rendes! Meg-megkerengeti felettük hosszú szijostorát, s érvén földjének végére, fölfohászkodik a magas egekbe: én Istenem, segélj meg. Áldd meg az én munkámat. Fent a levegőégben lebeg a pacsirta, a szántóvető ember égi postása. Ő viszi fel, ő csicsergi el a szántóvető ember imádságát. Az áldott nap biztatóan mosolyog le rájuk: csak szántsatok, vessetek, ne sajnáljátok a véres verejtéket, áldás fakad a nyomán.

De most nézzetek be egy udvarra. Im, ott ül a tornácban, összetörve, meggörnyedten egy javakorabeli ember, megmérhetetlen bánattal néz maga elé. Behallatszik a határról, amint a többi gazdák biztatják ökreiket: hi elé, Vidám, Szilaj, hi! Hó! megállj, hó! Csá, Kondor, Csákó, csá! Szánt az egész falu, csak ő nem. Egy hét mulva, kettő mulva, zöld vetés hullámszik minden gazda földjén, csak az övé marad ugarnak. Nagy nehezen fölemeli karját, hátha van benne még erő s majd megszakad a szive: erőtlenül hanyatlik le a tavaly még erős kar. A durva kéz oly szörnyen megfinomult: át lehet látni rajta. A napsütötte barna arcz fehér mint a fehérített vászon.

Meg kell halni, meg. Ha még egyszer kimehetne a mezőre! Ha még egyszer megfoghatná az ekeszarvát! Ide látszik egy darab földje a hegyoldalról. Látja a szomszédjait: szántanak mellette. Elszántnak az övéből, bizonyosan el. S ő nem mehet oda, nem kiálthatja nekik: itt a barázda! Állj meg! Ne szántsd el a földemet. Az én drága jó földemet! De szép buzám volt rajta tavaly. Sárga mint az arany, nehéz mint a vas. Az idén csak kóro s egyéb semmi. Rászállnak a madarak, megpihennek a kórón s kiéneklük az egész világnak, hogy milyen rest gazdája van ennek a földnek! Uram, Teremtőm, küldd el a megváltó halált!

*

Ha a szántóvető ember nem tudja megfogni többé az ekeszarvát, haljon meg. Ha nem tudja felhasogatni a földjét, ássák meg a sirját, hogy ne lássa senki az ő tehetetlenségét. Teher magának, teher a feleségének, teher a gyermekeinek. A gazdaság szemlátomást pusztul. Az állatok lesóványodnak. Szekerek, ekék s mindenféle gazdasági szerszámok elzüllódnak; mindennap kiesik egy szeg a kerék mellől, lehull egy darab vas; lába kél a fejszének, az ásónak; ez is eltűnik, az is, mintha föld nyelte volna el. Semmi sem kerül vissza, s nincs aki pótolja az elvesztettet; nincs, aki renoválja az elromlottat. Felsir a szive: ó édes szép gazdaságom! Mindaketten elpusztulunk!

*

A koporsót leszegezték. Kihozták az udvarra. Fölcsendült a halotti ének:

Hát csak azért születünk. -
Hogy epedjünk jajjal?
Csak nyomorogni lettünk,
Hogy küzködjünk bajjal?
Ez világon
Hogy kiállunk,
Mely sok kinnal
Itt viadalra szállunk!

Ráborulnak a koporsóra az árvák s felzokognak: ó édes jó apám! Kesereg az özvegy: édes jó uram, édes jó gazdám! S állván az udvaron öreg gazdák, fiatal gazdák, megindultan nézik a koporsót. Tavaly még köztük volt erdőn, mezőn, mekkora földet megszántott! Milyen gazda volt! Földhöz földet szerzett. S lám, itt hagyja sok szép földjét, tornáczos kőházát s cselédjeit!

Csöndesen bólintnak tiszteletes uram minden mondására. Jól esik szivöknek meghalt társok dicsérete. Egyik másik halkan utána is mondja a tiszteletes urnak: az volt, az, jó gazda volt. S ott kint a temetőkertben, amint leeresztik a koporsót, mindenik fölvesz egy göröngyöt s leereszti szép csöndesen, nehogy nagyon megüsse a koporsót... És felhantolják a sirdombot jó magasra. Megilleti azt, ki annyi földet szántott. Akinek a föld volt az élete, mindene.

*

A föld, a föld. Nagy uraknak való a sirbolt, a márványkő koporsó, a szegény szántóvető teste hadd pihenjen a földben, fakoporsóban, pora keveredjék össze az édes anyaföld porával. A földből vett életnek a földben legyen megnyugovása.

Hadd porhadjon el a test,
Sirba viszem örömet -

hangzik föl a gyászének a friss sirdomb felett.

Gond, fáradság
Ott nem forgat,
Semmi veszély
Nem háborgat...

Sorról sorra elmondja a kántor s úgy éneklük utána fiatalok, vének. És valami nagy megnyugvás szállja meg ez egyszerű emberek szívét, énekelven: hadd porhadjon el a test, sirba viszem örömet... Arczukon ragyogni látom a lelkeség fényét, nem félnek a haláltól, oly könnyen meg tudnak nyugodni Istennek bölcs rendelésében. Könnyebben mint én, ki itt állok a szántóvető sirja mellett s azokkal a zekés gazdákkal, fekete fejkendős asszonyokkal együtt vetek le egy göröngyöt a koporsóra... Milyen erős szívü emberek ezek! Nem ont könnyet egy

sem a sirra, bár szerették, a kit már eltakar. Ugy megnéznék, hogy az én szememből könny fakad. Hiszen:

Boldog az, ki a Halál
Hives árnyékában
Kivánt enyhülést talál
Testi fájdalmában!

...Mintha csak nekem énekelték volna egyedül. S mintha börtön fenekéről szabadultam volna, mikor elhagyhattam a temetőkertet. Az ég oly komor volt, a nap bágyadtan hanyatlott le a szürke fellegek mögött, a merre néztem, minden olyan szomorú, kietlen volt a novemberi alkonyatban, de a szívem felujjongott, hogy láthatom ezt a szomoruságot, a természetnek e bús haldoklását.

Olyan szép volt, ragyogó volt minden - temetés után.

Egy sir mellett.

Egyedül mentem a temetőbe, mely hegy tetején, egy kis templom aljában huzódik meg csöndesen, némán. Vasárnap volt s közel s távol falukból ide szárnyaltak a harangok templomba hívó hangjai. Lelki szemeim látni vélték a templomba menő népeket ünneplő ruhában, a leányok kezében rozmaring, szekfű, legények kalapjában bokréta. S láttam a vén meg fiatal papokat, amint megállanak a templom ajtaja előtt egy-két szóra hiveikkel, míg elnémul a harmadik harangszó is, aztán besétálnak a templomba, lengő paláستtal válokon. De annyi sok közt csak egynek az arcát láttam tisztán, megelevenülten: az én drága halottamét, a szózatot aju papbácsiét, kit férfikoromban épp oly nagynak, szentnek láttam, mint ifjonta s aki most itt alszik, porladozik. Vajjon megérzi-e, hogy messze földről sirjához zárandokoltam: elrebegni egy röpke imát? Vajjon érzi-e könnyemet?...

A temetőben rajtam kívül senki: drága halottommal zavartalan társalkodhatom. A toronyban másodikat harangoznak, de nem gyülekezik a nép. Aztán összezsenedül nagy és kis harang és im, a hegy oldalán fölbukkan egy téveteg járású öreg ember, kicsi, összetöpörödött alak. Szinte elkiáltom magamat: a vén pap! S folytatom tovább gondolatban: szegény öreg, még viszi az élet keresztjét. Vén pap volt, már husz év előtt s lám még mindig ő hirdeti Isten ígétét - - de kinek?

A fekete magyarka: ezt láttam rajta mindig. Ebben prédikált először nyilván, ebben is temetik el majd. A palást, ó istenem, a szent palást kopott, avatag. Kiérvén a hegytetőre, egy pillanatra megállt, visszafordult a falu felé s fáradtan legyintett a kezével. Ez a kézlegyintés mindent megmagyarázott nekem. A vén pap szelid haragja volt ebben s talán némi megnyugvás is a változhatatlanban. A nép romlott, a nép vallástalan. A fiatal papokat meghallgatja, míg a hangjok menydörgés; az öregek suttogásán elbóbiskolnak, aztán lassankint elmaradoznak mind, még a szent életű vén asszonyok is. Azok is a fiatal papokat szeretik hallani s zugalódnak, hogy nem akar meghalni az öreg...

Ilyen a világ, ilyen. A vén ember álljon félre. Félre, félre.

Elébe megyek néhány lépést, köszöntöm s meglepetten néz reám a vén tiszteletes. Látom, hogy nem ismer reám s Isten bocsássa meg bűnömöt, nem tudom elfojtani a mosolygást ezen a szent helyen: leolvasom a vén pap arcáról, hogy egy kicsit megrémült tőlem. Szinte kérdeni látszik: mit keres itt ez az idegen ur? Talán csak nem a templomba jött? Lelkét, mely oly sokat háborgott a hivek vallástalanságán, templomkerülésén, most mintha kínos aggodalom szállotta volna meg. Esztendőök óta kísétál minden vasárnap s bevárván az utolsó harangkondulást, lassan besétál a parókiára, mert nincs egy lélek, egy istenes lélek, akiért egy Miatyánkot mondjon. Eszembe jutott egy szép költemény, melyet rég olvastam az elhagyott ráciz templomról. A hivek lassanként kihaltak mind, a templom áll egymagában búsan, elhagyatva, csak a gyermekek járnak föl néha a tornyába verébfészekért. Talán itt is kihaltak az emberek. Lehet, lehet... Annyi sarkó, annyi besüppedt sirhalom. Minden talpalattnyi föld alatt porladozó csontok: a temető megtelt.

Igen, igen, megrémült tőlem a vén pap. Siettem megnyugtatni:

- A nagybácsi sirjához jöttem, tiszteletes urambátyám.

- A nagybácsi, a nagybácsi, motyogott a vén pap. Ő is pap volt, pap. Nagy eklézsiában. Szép tudományu, szép szavú pap. De az én eklézsiám, ó az én eklézsiám!

- Kicsi ugy-e?

- Kicsi s ebből a kicsiből is kihaltak a régi jó kepező nemes urak. A Kunok, a Könczeiek, a Bodók és számosan. Akkor még templomba jártak az urak is, a parasztok is. Most, nézze, senki sem jár.

Pár lépésnyire egyszerű sirkőn egy név tűnt a szemembe. Nem is annyira a név, mint az alája irt szám: élt 96 évet.

- Milyen szép idő! Ezt csak falun lehet megérni. Ugyan hány éves tiszteletes urambátyám?

- Tizzel kevesebb.

- S még mindig az Ur szolgálja!

- Az vagyok s maradok is halálomig. Lemondanék, de mire? Kétszáz forintnak a fele ugy-e száz? Ebből megélni ugy-e nem lehet?

- A két százból vagy a százból?

- A százból uram, a százból. Mert ha nyugalomba megyek, csak fele képét kapom, a másik fele az új papé.

- Szegény öreg, vajjon gondolt-e arra, hogy ő itt az utolsó pap? Hogy csak a régi világ gyermeke érhetett itt késő öregséget, eltemetvén sok, sok gazdag nemes embert a két száz forintos kepe mellett. Meghaltak szép férfi korban, nélkülözést nem ismerve s im ő él, itt bolyong a temetőben, mint egy feljáró lélek. És nem mond le halálig, mert akkor nem élne meg... Hát csak szép az az élet, szép!

Elnémult a harmadik harangszó is, a toronyból zakatoló léptekkel lejött a harangozó s nem is törődve a vén pappal, bezárta maga után az ajtót s mint a ki dolgát jól végezte, ment haza egyenest. A templom főajtója zárva, ki tudja, mióta. Közben kisétált a kántor is s hol reám, hol a papra nézett. Igazán kíváncsi voltam, hol mennek be Isten szolgálói az ő házába. A vén pap zavartan tipegett, körülnézett s valamit motyogott: talán elmondanánk egy imádságot... legyen, igen, talán szerencsénk lesz. Nem mondhatta a jó öreg: legyen szerencsénk.

- Ó, segítette ki a kántor, ilyen nagyvárosi ur mit lát, mit hall egy falusi templomban!

- Az Isten háza mindenütt Istenháza, mondám én, de egyelőre itt maradok a temetőben.

Nem akartam sem megijeszteni, sem megbántani: szinlelt szórakozottsággal tovább mentem, s szedegetni kezdettem a vadvirágot nagybácsi sirjára. Aztán lopva vissza-vissza tekintettem, hadd lám, mit tesznek Isten szolgálói. Semmi egyebet nem tettek Isten szolgálói: lassan, félve el-indultak szegények s egy ideig a templomtól védve, mentek mendegéltek be a hegy oldalán, hazafelé, a parokiára. A hegy aljából lopva visszanéztek, vajjon látom-e őket. Nem, én nem láttam semmit: buzgón tépdستم a vad szekfüt s egybekötvén bokrétámat, a sir fölött elmondtam egy Miatyánkot Istennek vén szolgálja helyett.

Vajjon felhatott-e az égbe?

Husvéti levél.

Szived vágya teljesült: nagyapóék házában virradsz a feltámadás nagy ünnepére, fiam! Abban az egyszerű kis házban, ahol én születtem, nevelkedtem s amelynek alacsony födele alól könyes szemmel indultam a nagyvilágba. Tied, egyedül a tied az udvar, a kert, te kiszabadult rabmadár, te! Halovány arczodra rózsát füst a tavaszi szellő, kedvedre csaponghatsz a mezőn, versenyt dalolván a zöld vetések fölött lebegő pacsirtával: ez az élet, ez a boldogság, fiam!

Lelkem hozzád repül a nagy messzeségből, nyomodban jár, féltve, aggódva kíséri minden léptedet: vajjon ez a hirtelen való nagy szabadság nem árt-e meg neked, szivemről szakadt édes rabmadaram? S kísérvén lépteidet, szivembe nyilalik az a gondolat: vajjon te aggódsz-e érettünk, az édesanyáért, az édesapáért, itthon maradt testvéreidért, miként mi te érettéd? Gondolsz-e ránk a napnak minden órájában, mint mi te reád?

Nem, nem. Ne is gondold. Csak csapongj gondtalan, te kiszabadult rabmadár, a gondot, az aggódást hagyd nekünk. Édes, kimondhatatlan édes gyönyör nekünk az érettéd való aggódás; gyönyör, amelynek a kinja is édes.

Esténkint, ha a nappal nagy nehéz munkája után megpihenünk, te rólad foly a beszéd. Vajjon a mi Marczikánk most mit csinál? A mama az órára néz.

- Már tíz óra, mondja ő, - alszik, bizonyosan alszik rég. De édes lehet az álma! Reggeltől estig szaladgált, mintha látnám, még a vajás kenyeret is utána kell vinni. Nem tudják előcsalogatni a kertből.

- Én meg azt hiszem, mondom én, - hogy még nem alszik. Ott ül nagyapó mellett s neki pirult arczczal hallgatja nagyapó emlékeit a régi huszáréletről. Aztán viszonzásul ő mesél csudálatos dolgokat Budapestről. Arról a rengeteg nagy városról, hol az utcákon oly sűrű tömegekben tolong a nép, mintha mindig sokadalom volna. És szaladgálnak keresztül-kasul a villamos kocsik. Ezek a maguktól, ló nélkül járó csudálatos alkalmatosságok. Erre nagyapó bizonyosan elmondja, hogy mikor ő huszár volt, templom-parádén hallotta először a vasutnak hírét. A kálvinista püspök beszélt arról a prédikációban, emlékezvén a felségesen uralkodó V. Ferdinánd sok rendbéli érdemeiről. Hogy az ő dicsőséges uralkodása alatt jött be a vasut. Meg is magyarázta, hogy mi az. A székely huszárok összenéztek, hitetlenül csóválták a fejüket...

Nem tudunk megegyezni a mamával: alszol-e vagy nagyapó történeteit hallgatod? De alszol vagy nem, édes fiam, im látod, lelkünk veled foglalkozik. Önzésünk ide kíván, látni szeretnénk, de önző szeretetünk fölött diadalmaskodik a szülői szeretet, a legmélyebb, a legtisztább szeretet e földön: nyugtalankodó szivünket csitítjuk, csöndesítjük, te vagy az első személy, mi vagyunk a te boldogságodért s nem te a mienkéért. Ó gyermek, vajjon megérzed-e s megérted-e valaha, hogy a szülői szeretet nem földi, nem e világból való szeretet: Isten keze oltja szivünkbe! Vajjon megérzed s megérted-e valaha, hogy az élet kínálkozó örömeiről való lemondásunk, zugolódás nélkül való robotolásunk mind te érettéd, ti érettetek vagyon?

Nézd az öreg nagyapót, nagymamát, földi kincsekért ha vágyakodtak, nem magukért tevék, reám s testvéreimre árasztanak mindent, ami életünk folyását megkönnyíthet. Övék a munka, a teher, mienk a gondnélkülvalóság. Szivök szeretete mind a mienk. S most, hogy megöregedtek, magukkal is jöttehetetlenek, csak a miatt sir a szivök: mért nem erősek, mért nem segíthetnek, gyámolíthatnak minket. Ez a szülei szeretet, fiam! Eredj, eredj, simulj a jó öregek mellé, csókoljad napbarnította kezöket, vigasztaljad, bátorítsad őket. Mondjad: ne busuljanak, lelkem nagyszüleim, most már mi vagyunk erősek, mi rajtunk a sor. Légy irántok gyöngéd, figyelmes. Csüngjön rajtok a szemed, lesd el, ha van szivöknek valami kívánsága. Aranyozd

meg még hátralehető napjaikat. Hadd elevenedjék még lelkökben az én gyermekkorom emléke, lássák te benned az én másomat, a jó kis diákot, aki repülve repült haza vakációra, melegedni az édes anyai keblen!

Te azt hiszed, fiam, csak azért küldöttelek haza nagyapóékhoz, hogy megpirosodjék halovány arcod. Nem, nem! Nemcsak azért, hanem hogy *megfiatalítsd* az áldott jó öregeket. Ők most mind engem látnak te benned. Testednek tartása, minden mozdulatod, a játékod, a nevetésed, az éneked, a szavalásod, mind az ő kis diákjokat juttatja eszökbe, édes illúziót ébresztasz öreg szivükben: ihol, a mi édes fiunk. Könyes szemmel olvassák a bizonyítványodat, a sok egyes összefolyik, s a boldogság mélységes folyamává dagad. Meg-meginduló hangon mondja nagyapó: Örömmel fekszem az én koporsómba... Áldott legyen az Istennek szent neve, hogy ezt is megengedte érnem!

Ezt én így látom, innét, fiam. Ugy-e így volt? Hát te látod-e, sejted-e, hogy mi velünk ma mi történt?

Én nem tudom, hogyan, bár nem volt arrafelé utunk, abba az utcába tévedtünk, ahol a te palotászerű iskolád áll. Önkéntelen megállottunk a kapu előtt. A szivünk hangosan dobogott. Benéztünk a kapun. Egy volt a gondolatunk: ha te most elénkbe toppannál! A mama mondta: de szeretném megnézni azt az osztályt, ahol a fiam tanul. A padot, ahol ül. Mondtam én: azt én is szeretném. De akkor elmosolyodtunk s egy kissé röstelkedtünk is. Miért nem jutott ez eszünkbe eddig? Lám, lám, most jó kedvünk megnézni az osztályt, amikor zárva; a padot, ahol ülsz, amikor üres! Bolond szülék! Bolond szülék!

Hiszen várj, fiu, majd még te is éred magadat ilyen bolondságon - és érjed is - s akkor jusson eszedbe e levél. Most ne tépelődj rajta, ne zavarjon meg játékaiddban, hajtsd össze szépen, rejtsd el gondosan s olvasd akkor el, ha majd neked is lesz fiad, akit hozzám, nagyapóhoz, leküldesz vakációra. Elő a labdát, hadd lám, át tudod-e dobni a ház tetején. Ihol, jönnek a falusi pajtások, vegyülj közéjük, tanulj tőlük elevenséget, jókedvet, ne gondold most a rendhagyó igékkel, a tizedes törtékkel, megtalálod azokat, békén szenderegnek asztalod fiókjában - akarom, hogy piros légy, mint a róza! Hallod, fiam, akarom. A mama is ezt akarja. Egyebet semmit. A testvérkéid is.

De hallom, megkondult a harang templomba hívó hangja. Ide csendül, ide száll hozzám erdőkön, mezőkön keresztül. Fogd meg szépen nagyapó s nagymama kezét, eredj velük a templomba, szálljon a te éneked is a feltámadás szent ünnepén az Istenhez. Tedd össze kezedet, imádkozz. Foglald imádba nagyapót, nagymamát. Minket is.

Bábá.

Tul Réka királyasszony erdején, Kormos vize partján áll a vén udvarház: oda száll a lelkem. Ott fekszik ravatalon egy ősz öreg ember: bábá. Milyen különös név, ugy-e? Csacsogó gyermekajk csinálhat csak ilyet. Kezdetben különös, de amint újra meg újra hallod, mind szebbé és kedvesebbé válik. A nagybácsi térdére veszi a gagyogó gyermeket, akinek már nagy a nyelvtudománya, mert szaggatottan ki tudja mondani: ma-ma, a-pa, - s százszor ismétli: mondjad: bácsi. A baba hamisan rázza meg a fejét s csak az első szótagot fogadja el: bá. Aztán egyszerre csak neki tüzesedik a baba s hadarja szaporán: bábá, bábá, bábá.

És úgy megtetszik neki, hogy nem is akar hallani más nevezetről.

- Mondjad: bácsi.

- Bábá!

- Hát jó: legyen bábá.

S baba után babát hoz a gólya és öröklík egymástól a nagybácsi házi használatra szánt nevét. Ezekről átveszik a szomszéd gyerekek, a gyerekektől a nagyok s im, nagybácsi azon veszi észre magát, hogy ő: bábá a faluban, bábá az egész vidéken.

*

Ugy emlékszem, hogy bábá már az én gyermekkoromban öreg ember volt. Hófehér szakáll körítette állát, ám arcza piros, mint a rózsa. A szeme szeliden mosolygó, mint egy fiatal leányé. Hangja lágy, beszéde halkán, csöndesen folyó. Ilyennek képzelem a mesebeli ősz öreg embert, aki a mese hőséne álmaiban megjelen. Aki mindig egyformán öreg, sohasem hal meg. Öregek, fiatalok kidőlnek mellőle, ő egyforma csöndes járással, arczán szelid mosolygással jár-kél az emberek közt, jótékony melegséget árasztván mindenütt, ahol megjelen.

- - - Nem tudom elhinni, hogy bábá meghalt.

*

Nézzetek be a ritkuló udvarházakba, itt-ott talán még találtok bábához hasonlatos ősz öreg embereket s megértitek az én fájdalmaimat. Akiknek az élete egy nagy lemondás a maguk boldogságáról s nagy önfeláldozó munka másoknak a boldogságáért. A családi élet melegéből jut nekik is, de nem az övék!

Jártatok azon a földön, hol több száz esztendőről tudnának regélni a roskadozó vén udvarházak? Nem vettétek észre, hogy mind összébb-összébb szűkül a föld? Magas hegyek közt keskeny völgyek. A paraszt alig hogy megtérülhet sovány földjén, s az uri rend is könnyen végig tekinthet az uradalmán. Hátha ez is kétfelé oszlik? Mi jut egynek? Száz meg száz példáját tudnám mondani, hogy két testvér közül csak egyik házasodott meg, a másik megmaradt urfinak.

Az öcs mondja:

- Bátyám, megházasodom. Osztózzunk meg.

A bátya kérdi:

- Min? Ezen a kicsi földön? Mi jut neked s mi nekem?

- Hát lemondjak arról a leányról?

- Nem, ne mondj le. Vedd el.

- És te?

- Én maradok - urfinak. Tovább műveljük apánk földjét együtt. Csak házat építünk mást. Enyém marad a régi, tied lesz az új.

S a vén udvarház mellett fölépül az új.

Amaz üres, szomorú, ez népes, eleven. A vén udvarházban egy pár régi butor marad. Rozoga íróasztal, - valamelyik táblabíró ösé volt. Egy ágy, régi, nagyon régi. Egy almáriom, egy fakó hangu óra: ez az agglegény szobája. A többi szoba lassankint - gazdasági szerszámok raktára lesz. Sötét, hűvös mind. De odaát az új házban minden mosolyog s minden sarokból melegség árad. Mindenki megirigyelhetné s irigylik is sokan, csak egy nem: bábá. Az ő arczáról nem olvasod le a lemondás bánatát. Beleszületett a tradícióba: az öcs házassodjék, a bátya maradjon agglegény. Így volt ez ősidők óta, így van mindenütt az ő hazájában: az ő lemondása valóképpen nem is lemondás.

- Én művelem a földet, te műveld annak terméséből a gyermekeket.

Így csinálta meg az osztályt. Így, mint annyi sokan. Így marad meg a föld, az ősök földje az ivadékok kezén. Száll fiuról-fiura, nem kerül idegen kézre. A föld, melyet vérrel áztattak az ősök, verejtékkal áztatnak a maradékok. A földnek ez a szent szeretete az első, mindenek fölött való szeretet: utána következik minden más szeretet. Szerelmünk tárgyaról lemondunk, de a földről, apáink földjéről nem, soha!

De ritkulnak, erősen ritkulnak az udvarházak s ritkulnak azok a hófehér szakállas öreg emberek, akik féltékeny gonddal őrizték az ősi földet s az ősi erkölcsöket. Azok a keveset beszélő és egy-két szóval sokat mondó öreg urak, akiknek nyitott könyv az élete s példaszerű minden cselekedete. Új szokások, új erkölcsök kerülnek a régiek fölé s bábá és vele a többi fehér szakállas patriarkák legendás alakokká válnak. Mesebeli ősz öreg emberekké, akik csak álmainkban jelennek meg nekünk s fölébredvén, csalódottan sóhajtunk: álom volt, mese volt...

Nyugodjék csendesen, bábá!

A Feltámadás napján.

Indítám tollamat, hogy irjak történetet, szerelmes szíveknek valót, de im, megakadt a toll, - - - csak szeressetek tovább s várjátok az én történetemet: odaát ravatalon fekszik egy fiu, csak őt látom most, őt, kit amíg élt, nem láttam soha. Nézem az eget: csudaszépsége megremegteti szívemet. Felhőtlen, tiszta: a gyermeki szív gondatlansága, ártatlansága ez. Nézem a napot: megszámlálhatatlan millió sugarat ont le a földre s ahová csak egy sugár ér, élet fakad a nyomán. De szép vagy, de fenséges vagy, te Nap! Szép vagy, fenséges vagy mindig: ha áldasz, termékenyítesz, mint a szeretet; ha perzselsz, sorvasztasz, mint a halálos szerelem... Mindig, mindig. De ma úgy tetszik nekem, ilyen szépnek, ilyen ragyogónak nem láttalak soha. Még némák a harangok, de hallom a diadalmas éneket, mely sugár-szárnyaidon száll alá a földre: feltámadott! feltámadott!

...És odaát, az első emeleten lecsukott szemmel fekszik egy fiu. A kapu elejét kék bársony lepel takarja, ezüstös szegélye ide csillog s most egyszerre, mintha beborulna az ég: nem látom a ragyogó napot, csak látom azt a fiut, ki némán, hidegen fekszik a virágos ravatalon; kinek ajkát hiába csókolják a beröppenő sugarak, nem ébred fel többé - az édes anyai csók, az egyetlen, mely melegebb a tiednél, te Nap, az sem ébreszti föl!

A gyermekek mind egy ablakhoz gyűlnek, összebujnak s szomoruan néznek az átellenes házra. Kicsi szívrokre névtelen bánat nehezül, szorongva nézik, mi történik odaát. A kapuban egy hosszú szakállas ember álldogál, ezüst zsinóros, földig érő mentében. A sapkája is kék. Csak derekán az öv más szín: sötétpiros. Ez a kék ember az Ifju Halál portása. Ő, Ifju Halál, mért hogy épp e napon szállottál le mennyeknek országából! Éppen ma, a Feltámadás napján. Sötét, zavaros gondolatokkal küzködik elmém; százszor, ezerszer fölvetett kérdések, melyekre nincs világos, megnyugtató felelet, zaklatják, nyugtalanítják lelkemet. Ki boldog? Az-e, kit Isten gyermekkel áldott, meg, vagy az, kinek sem öröme, sem bánata: nem érzi az en-szívéről szakadt gyermek mosolygásának, gügyögésének édességét, de nem is látja, mint némul el a beszédese ajk, mint csukódik le örökre a két nevetős szem!

Nézzetek csak oda át: ott minden megvan, ott minden - megvolt, mit a köznapi lélek boldogságnak nevez. Vagyon - rengeteg; az élet gondja messze elkerülte a családi házat: minden gondja a bennelakóknak - ellesni egymás gondolatját, vágyát, a ki sem mondottat. Oly sűrű az öröm, mit kölcsönös figyelem szerez, hogy már nem is öröm, nem is figyelem többé, - kötelesség, megszokás. Néha-néha tán szeretnék érezni egy kicsit a szegénységet, hogy lássanak igazi örömet. Nem kell remegniök a házbérnegyedről, mely oly lassan, czammogva érkezik a házi uraknak s villamos gyorsasággal szalad be a szegény emberek hajlékába... és ők nem érzik annak a gyönyörűségét, mikor az utolsó pillanatban mégis csak összekerül a pénz! És jut még egy pár cipőcskére is. Egy kalapra is. Talán még egyébre is. Kenyérre is. Tél, tavasz, nyár, ősz, - mind virágot hoz nekik. Mikor az ibolya még alszik az erdőben, a földnek méhében, kicsi bokrétaikban illatoz náluk a terített asztalon, minden teritek előtt. A vendégek mosolyogva tüzik gomblyukba az üvegházi növevényt. Vajjon jut-e egynek is eszébe, hogy azok a halovány arcú leánykák, fiuk is, kik az asztal körül ülnek, mind üvegházi növevények? Akiknek megárt az első tavaszi szellő, mely óvatlan legyinti meg.

Szegény gazdag fiu te! Üvegházi növevény voltál ugy-e te is? Mi sorvasztott el? Tavaszi szellő hidegsége, vagy nyári napnak perzselő melegsége? A gyermekeknek, kik ott szorongnak még mindig az ablakban, a halál okát már hirül hozta a cseléd.

- Halljátok? Nagyon ki volt melegedve s nem várta, míg szépen lehül - megfürdött. Hiába volt világhíres doktorok tudománya, délvidéknek langyos, bizsergető melegsége, szegény fiu, ő

csak sorvadt, sorvadt, aztán egyszerre csak jött az Ifju Halál, beszállott a palotába s vitte könyörtelenül. - Anyám, ne hagyj! - ez volt talán utolsó szava, aztán fagyasztó lehellet csapott rá - megfagyasztotta még az édes anyai csókot is.

Hát ki boldog? Boldogság-e a gyermek? Remegés az életed, míg szárnyaid alatt pihegnek, százszor, ezerszer az, ha megtollasodtak, ha ide röppennek, oda röppennek s volna ezer szárnyad, ezer szemed, nem kísérheted mindenüvé. Otthon és az iskolában egyre hallja, mindig hallja: vigyázz. Fejébe vered az egészségnek minden elgondolható törvényét, de hajh, a fiatal, a nyugtalan vér halomra dönti minden bölcsességedet: egyszer csak hozzák haza gyermekedet a halálnak eljegyezten! Mi történt? Megfürdött. Jó, jó, megfürdött. Hát ezért halállal kell fizetnie?

Honnét jut eszembe most egyszerre a vén zsellér, a nagyszavu, most is virtuskodó Mihály? Onnét jut eszembe, hogy egyszer ő is, ficzkó legény korában, megfürdött. Karácsony szent ünnepén fürdött meg, a jeges vizben, virtuskodásból. Táncz után fürdött, mikor testéről szakadt a verejték. S ime, Mihály megöregedett. Nem jött el érette az Ifju Halál. Pedig árva volt. Sem apja, sem anyja. Ha meghal, nincs aki véges-végig sirassa. De nekem reszketnem kell, ha fiam egyszer félrelép...

- Menjetek el az ablaktól, gyerekek.

Im, eléállott a kék hintó. Csupa kék ruhás emberek sűrögnek-forognak. Hozzák a koszorukat. Egy kocsi - csupa virág. Aztán egyszerre megfeketedik az utca. A templomokban megkondulnak a harangok. Mélyen zengő hangon hirdetik: feltámadott! feltámadott! Ide csendül a papok diadalmas szózata: hol van, Halál, a te diadalmad? Hol van koporsó a te fullánkod? Csak most, most légy velem Isten. Lelkemben tusára kelt a hit angyala s a hitetlenség ördöge. Küldj segédelmet a hit angyalának!

Lassan, vontatottan indul a gyászmenet. Gazdag fiu voltál, szegény fiu: a nap lehanyatlik az égről, mire te az édes anyaföld kebelébe jutsz. A szegény halott kocsiját két ló viszi, s jaj, de gyorsan viszi, hogy megdöcögtesse! De hamarabb jut az édes anyaföldbe. A tiedet négy ló huzza, négy fehér ló, s jaj de lassan huzza!

- Menjetek el az ablaktól, gyerekek. Jertek, jertek. Ide, ide, a szárnyaim alá.

Megnyugvás.

Hallgatom a tűz dorombolását: a legszebb muzsikát ezen a világon. Édes zsibbadtság szállja meg testemet, lelkemet, lassanként tova szállnak az élet nagy nehéz gondjai, eltűnnek, elenyésznek valahol a sötét éjszakában. Kint hideg őszi eső szitál, a szél meg-megsuhintja szárnyával az ablakot, de a tűz tovább dorombol: muzsikája vidámságot, melegséget áraszt szét a szobában s ülven az asztal körül, csöndes beszélgetésben, meg-megáll szavunk, magunk se tudjuk, miért... hallgatjuk ezt a felséges muzsikát. Mi történt velem? Volt idő, csak most volt, tegnap volt, ha gyászfeketébe borult eget láttam, szorongva huzódtam meg egy sarokban, lelkem ernyedten, tehetetlenül vergelődött; agyam minden gondolatát lenyűgözte egy, valamennyinél hatalmasabb: az elmulás sötét gondolata, s im, most az éj gyászfeketeségének nincs kedvetlenítő hatása reám, őszi eső, hideg eső csapkodhatja az ablakot, lelkemet nem szorongatja többé, de sőt csudálatos megnyugvás szállja meg. Tegnap még nem volt elég a tűz csöndes dorombolása, ma már elég; hallgatván édes zenéjét, nem látom oly feketének az eget s az eső - hadd csapkodja az ablakot, ami nem ide hull, minden csöppje áldás: életre serkenti a föld méhében szendergő magot.

Hiába mondja, kedves barátom, hogy ez amolyan egy napról másra változó hangulat csupán. Nézze ez őszülő hajszálakat: ami maguknak, asszonyépeknek, nehezen titkolható nyugtalanságot okoz (ő, maga kivétel, hisz különben barátnőmnek nevezném), nekünk, férfiaknak, azoknak a férfiaknak, kiknek élete harcz és harcz a létért, a mindennapi kenyérért, édes mieink jóléteért; azoknak a férfiaknak, kik emésztő fájdalmak tengerén át jutnak a boldogság vékonyan csergedező forrásaihoz: az első ősz hajszál és a többi, amint következnek egymás után, magukkal hozzák a lemondó levelet az élet hivságos örömeiről; hozzák és mi aláírjuk gondolkodás nélkül, szívünknek jóleső megnyugvással. A nyugtalanító, emésztő szenvedelmeknek vége, vége... Légy áldott, első ősz hajszál, kezdődő öregség kedves hirdetője! Kezdődik a pihenő. Nem a madár éneke már a legszebb. Hallgassa csak, kedves barátom, a tűz csöndes, méla dorombolását: van-e ennél szebb muzsika a világon? Ma még talán van, holnap, holnapután, meglátja egy hitet vall velem: Legszebb muzsika a tűz dorombolása, mert hogy minden úgy van jól, a mint Istennek megmérhetetlen bölcsesége rendelé...

Isten miért nem hosszabbítja meg ifjúságunkat; miért választja ki szenvedésre a legjobbakat; miért van ez így s miért nem úgy: hiábavaló, botor kérdések, kedves barátom, mert mindnyájunknak csak az idő hozhatja meg a feleletet: a mint őszre hajlik életünk, ha netalán megmegtántorodott Istenben való hitünk, mind az, a mit magunk körül látunk, mind az, a mi változást, emberekkel és sorsunkkal kibékítőt lelkünkben tapasztalunk, - az Istenben való hit erősségét szolgálja. Amiért ma keserű szívvel vádoljuk az Istent, holnap a természet rendjén valónak érezzük, csak éppen nincs erőnk, hogy nyíltan elismerjük megtévedésünket.

Miért nem hosszabbítja meg Isten az ifjúságot... Maga, tudom, nem kívánja kedves barátom, ne is kívánja soha. Mind balga, ki a természet rendjével elégedetlen, s csak könnyen élő, felületes lelkekben születhetik az a botor vágyakozás: bár még egyszer újra élhetné az élet tavaszát. Van-e szebb virág az almavirágnál? Ugy-e még ma sem felejtetheti, kedves barátom, azt a kicsi virágos almafát, mely kivált mind a többi közül névvel meg sem nevezhető színek pazar pompájával: édes gyönyörűség volt a látása, édes gyönyörűség a reá való emlékezés is. Ám ha, mig a többi almafa, a természet rendje szerint, elhullatja virágát, az az egy tovább pompázik, önkéntelen megütődünk: mit akar ez a fa? Miért nem terem gyümölcsöt, mint a többi? Miért él henye, pompázó életet, mig a többi gyümölcsének terhe alatt földre hajtja ágait? Az a szép fa (szép, mint egy felséges költemény) elhullatta virágait, de emléke azóta sem halványodott el a maga szívében, sőt ma még, amint képe föl-fölújul, szebb és ékebb,

ugy-e? A legédesebb valóság megújulásánál is édesebb az emlékezés! Csak így szép az élet is, csak így tökéletes Istennek műve: tavaszt váltsa fel a nyár, nyarat az ősz.

Im, most már bizonyos vagyok abban, hogy csak addig fájt tavasznak, nyárnak elmulása, csak addig volt meg szívemben a botor vágy: vajha mindjárt megismétlődne tavasz is, nyár is, míg tavasz volt a szívemben, míg a nyár perzselő forróságát éreztem ereimben - őszre hajlott az élet, az ősz csöndes hangulata átszállott egész valómra, s ezzel a hangulattal lelkemben gyökeret ver lassanként a bölcs, minden hivságos dolgon mosolygó megnyugvás: Istennek bölcs rendelése ez, ennek így kell lenni. A jók szenvedésén nem lázad fel szívem: akár maguk okoztak maguknak egy félrelépéssel ezer szenvedést, akár Isten választotta ki szenvedésre. Miért válaszsza ki szenvedésre a rosszakat? Nem elég büntetés a rossznak, hogyha - rossz?

Ne veszítse el Istenben való hitét, kedves barátom, inkább szerezze meg jó előre az ősz legnagyobb ajándékát: a csöndes megnyugvást a világ rendjében, mert bizony mondom: úgy van jól minden, a mint van. Megmagyarázni nem tudom, de érzem. Érti, kedves barátom? *Érzem.* Hallgassa csak a tűz dorombolását, lassanként édes álomba ringatja ez, álomba, mely vastag lepelt borít mindenre, mi fájó emléket kelt szívünkben, ha ébren álmodozunk. Hadd szitáljon odakint az eső, a hideg eső: e nélkül mit érne a tűz dorombolása? Az én lelkemet többé nem hangolja le: neki köszönhetem a világ legszebb muzsikáját.

...A tűz leszakadt, hamvadoz. Tegyük rá egy darabka fát. Ugy. Jó éjszakát.

Péntek.

Nem lepett meg a levele, kisasszony. Esztendőök óta jó ismerősök vagyunk, anélkül, hogy találkoztunk, beszélünk volna egymással valaha. Ön, kisasszony, egész délelőtt ott ül az átellenes ablak mélyében, többnyire olvas, még pedig, ha jól szemlélem, piros táblás regényeket, én meg a reggeli órákban föl s alá sétálok, meg-megállok az ablak mellett, lenézek az utcára, át-átpillantok az ön ablakára, aztán hirtelen mit gondolok, mit nem, leülök az asztal mellé s ebédig irok és irok. De ön, kisasszony esztendőök óta figyeli az én föl s alá járásomat s az esztendőök során megjegyezte magának, hogy a pénteki nap az, mikor leghosszabb ideig sétálok, csak úgy tiz óra tájban ülök asztal mellé: mi ennek a magyarázatja, azt szeretné tudni. »Ugy-e nem tolakodás egy leánytól, ki hat esztendeje figyeli az ön sétáját, ha ennyi kíváncsiságot mutat? Feleljen, kérem, mert a jövő héten lesz az esküvőm, elvisznek innét messze, nagyon messze, többé aztán nem ülök az ablakban, nem figyelem az ön élete rendjét, a mihez különben semmi közöm... De nő vagyok, kíváncsi vagyok - magyarázzam-e tovább.«

Nem, kisasszony, nem tolakodás az ön kíváncsisága, s én szívesen válaszolok kedves levelére, még pedig kegyes engedelmével, az én napomon: pénteken. Igazán félek, hogy válaszom lehűti önt, mert azt én is tudom, hogy pénteken hosszabb ideig tart a sétám, de hogy miért éppen pénteken, s miért nem szerdán vagy szombaton, erre csakugyan nehéz megfelelnem. Valaha, régen, nagy általánosságban megcsináltam a magam munkasorrendjét s ámbátor a vasárnapot nem ama felebarátjaim szokása szerint töltöm, a kik szombat este kapják munkájuk bérét, hétfőn reggel megmagyarázhatatlan bágyadtságot éreztem, képtelen arra, hogy nagyobb gondot követelő munkába kezdjek. Haszontalan írka-firkával lebzseltem el a napot s csak kedden folytattam ott, hol szombat este elhagytam: elég komoly könyveknek az írását, melyekről önnek, kisasszony, nyilván nincs tudomása, amiért nem áldhatja eléggé végzetét. Ó, kisasszony, ha tudná, mennyire irigyeltem önt! Délelőtt az ablak mélyében ülni, piros táblás regényeket olvasni - s délután, igen, délután, mikor a nap már nem süt hévvel, a kapu elé gördül a családi hintó, ön az édes mamájával lejön, az inas, újabb időben egy kihívóan fölfelé süttött bajszu fiatal ur segedelmével, elhelyezkednek a puha ülésben, aztán egy szempillantás alatt eltűnnek, ugyan hová, ha nem a Stefánia-utra? És önt még érdekli, mit csinálók pénteken, miért sétálok hosszabb ideig, mint más napokon! Semmi különös a dologban, kisasszony. Ugy rendeztem be magamnak egykor, régen, mikor még nem önökkel laktam átellenben, hogy pénteken minden más munkát félretettem s e napon irtam meg az én heti tárczámat, kisasszony. Nem merem kérdezni, de sejtem, kisasszony, hogy kicsi szíve sok dali ifju között viaskodott, míg végre is megállapodott egyben, a ki most vőlegénye. A ki talán nem a legtökéletesebb azok között, akik az ön kezére vágyódtak, de egyszer, egy kedvező pillanatban, az ön pénteki napján, a többi fölé kerekedett - s most ő vezeti önt oltár elé. Ilyenformán van a maga mesterségével az író ember is. Az ő lelkében is viaskodnak a témák, hol ez, hol az kerekedik felül, mignem egy földhöz veri, leteperi valamennyit, egyedül áll, vetélytárs nélkül: nincs más hátra, csak le kell ülni, meg kell írni, de hamar, nehogy hirtelen a többiek föltámadjanak. Minden háznál más a szokás: nálam péntektől péntekig tart ez a viaskodás, mivelhogy egyszer, régen, ezt a napot szemeltem ki tárczairó napnak. A mi kezdetben az időnek bölcs beosztása volt, ma már szokás, mely tudvalevően lassankint második természetűvé változik. Ime, kisasszony, a válasz az ön levelére, mely különben a milyen kedves, épp olyan rosszkor jött: megzavarta az én péntekemet. Mert valóképpen egy másik levélre kell vala válaszolnom, egy levélre, mely messzeföldről jött s melynek az írója mégis tudja, bár nem látja, hogy mért sétálok föl s alá a szobában. S a ki messzeföldről is tetten ért engem: nem igaz, mit a mult pénteken irtam, nem hiszi, hogy már a tűz dorombolását tartanám a legszebb zenének. »Bizony ez csak pillanatnyi hangulat« - írja az én leány barátom, s bizony-

nyal utána gondolja: lám, lám vissza akartad adni hitemet, de kudarcot vallottál, mert magadra erőszakolt hangulattal előre varázsoltad a jövő szeliden mosolygó képét. - - - Mert hiszen szép, nagyon szép lehet az ősz annak, a kinek valójában volt a szívében tavasz, a ki érezte a nyár hevét; de a kinek nem volt sem tavasza, sem nyara, mit hozhat annak az ősz? Érezheti-e az őszi napsugár vidám derűjét, ha nincsenek édes emlékei?

Világos, hogy e bús gondolatok a temetőbe vezérelnek utunkat. »Itt vagyok a temetőben - írja az én tépelődő, a világ rendjével elégedetlen barátom - a gyönyörű őszi alkonyat kicsalt. Olyan enyhe a levegő, olyan ragyogó a természet és mégis enyészet, haldoklás mindenütt. Így meghalni, szelid, mosolygó arczzal, mily édes lehet így a halál! A fák halk sohajtással ingatják ágaikat, piros, sárga levelek szállongnak a levegőben, mint színes szárnyu lepkék. Olyan mosolygó és mégis olyan bánatos minden! Leülök egy sirdombra és hallgatom a hulló levelek bús sohaját. A másik ujonnan hantolt siron két kis gyermek játszik: kemenczét raknak a puha, sárga agyagból, vidám nevetésök belevegyül a szálló levelek fájdalmas suttogásába. Mit tudják ők, hogy a halottak birodalmában vannak! Honnan sejtene, hogy ez a frissen hantolt sir egy porladó szívet takar, mely tegnap még szenvedett, ma már a csendes enyészeté. A gyermekek végre beleunnak a játékba, sárga-piros levelekből füzért fonnak nyakokra s néhány elkésett őszi virágot szakítva, egymást kézen fogva csendesen haza mennek. A nap lassan lehanyatlik, aranyos felhőfátyolt hagyva maga után, az estharangszó megkondul s én kissé átfázva, de szívében édes nyugalommal hagyom el a halottak csendes birodalmát. - - -«

Igy, kedves barátom, így. Lám, hiába nincs édes emléke, az őszi hangulat megejtí szívet s a temetőből, hová bús gondolatok vezették, szívében édes nyugalommal tér haza. Oda, abba a barátságos papi házba, hol szerető szívvvel fogadják; hol enyhülést talált annyi szenvedő szív s csak annak a szíve ne találna, kire minden sarokból szeretet mosolyog? Nincs más mód, kedves barátom, ha szívének nem volt tavasza, ha nyara sincs, fogadjuk szívesen a kora őszt, nyugodjunk meg Istennek végzetében és - ne látogassuk sűrűn a temetőt. Adjunk hálát az Istennek, hogy szívében édes nyugalommal hagytuk el egyszer a halottak birodalmát, ne kísértjük tovább az Istent: ki tudja holnap, holnapután nem nyugtalanító érzéseket fakaszt-e egy sirdomb látása - és... késő ősze jár az idő, hallgassuk csak a tűz csendes dörömbölését.

S most írnék még sokat, sokat magának, kedves barátom, hogy olvasván írásomat, ne maradjon ideje a temetőbe járásra, de lássa, az az átellenes kisasszony megzavarta a mai pénteket. De ha Isten úgy rendelte, hogy egynek egyéb gondja sincs, mint, hogy azt kérdezze tőlem: mért sétálok hosszabb ideig pénteken, mint más napokon, mikor oly sok ezer bánatba merült, tépelődő lélek a miatt viaskodik, hogy mért van ez így, mért van ez úgy?! Mért jön el egyiknek tavasz s nyár nélkül az ősz? Igen, igen, felelni kellett annak a boldog kisasszonynak, boldogtalan barátom. Szerencsére, férjhez megy a jövő héten s nem lesz ideje megkérdezni, hogy: hát ezen a pénteken mért sétáltam még hosszabb ideig, mint más pénteken...

Ó de jó, hogy férjhez megy az a kisasszony!

Teljes világítás.

Egész napon át tudnám hallgatni a dohány-utcai zsidó templomban a gyermek-kórus énekét. Nem látom a kis énekeseket, amint nyilván neki vörösödve törekednek fel a hangok legmagasabb régióiba s így teljes az illúzió: mennyből száll le hozzám, bűnös emberhez, az ájtatra keltő melódia. Szavakat nem hallok, csak hangokat, egymásba folyókat, de ezek a hangok megejtik lelkemet; nem látom, hogy más hiten valók templomában vagyok; nem ütközöm meg, hogy a férfiak fejükön felejtik a fényesre vasalt köcsög-kalapot: Istennek házában vagyok. Ő vele társalkodom, föltett kalappal, de szívemben alázatossággal...

Köszönöm, Margit, hogy meghívott engem is az esküvőjére. S köszönöm, hogy tavasz nyíltán esküszik, mikor ibolyaillat árad szét a templomban s ott az a rész, hol állnak, pipiskednek szép asszonyok, leányok, hogy jobban láthassák magát, olyan mint egy virágos rét. Nagy lelki megnyugvással látom, hogy asszonyok, leányok mind megkapták már a tavaszi kalapjokat s úgy tetszik nekem, mintha Isten szabad ege alatt, virágos réten esküdne maga örök hűséget szerelmes ifjának. Virágos réten, alkonyatkor, mikor leszállt a nap s lassankint kigyulnak a csillagok. Nem mind, csak egy része. Éppen egy harmada. Maga ezt nem látja, fátyol alá takart szép fejét lehajtja, nézi, nézi a földet... Vajjon min gondolkozik? De én látom s rontja illúziómat, amint egy sovány, csunya asszony egyenkint fölgyújtja a viaszgyertyákat. Im, már lobognak is a halovány lángocskák a földszinten végig. Várom, mikor gyulnak ki az első, a második emeleten - - nem, nem gyulnak ki, ott szomorkodnak a rejtelmes sötétben... Margit! a maga édes apja csak egyharmad világítást rendelt!

Hallom suttogni jobbról, balról:

- Gyönyörű leány.

- Teljes világítást érdemelt volna!

Áradozva, lelkesülten mondja egy halovány arcú ifju:

- Nem kell ide teljes világítás. Nézzék, hogy ragyog az arcza! Megvilágítja az egész templomot.

Ez az ifju poéta lehetett, Margit. Talán ő lesz az, ki epedő verseket irt magához. Remény nélkül irta, de ki tudja, talán éppen ez a remény nélkül való epekedés volt az ő boldogsága?...

S tovább suttognak a fiatal emberek. Nem mondanak semmi újat, olyat, amit én nem tudnék magáról.

Előkelő családból való. Egykor gazdag, ma szegény. Mindössze tízezer forintot kap maga, ámbar a vőlegény arra sem »reflektál«. A ritkuló őslények közé tartozik ő: évek során, elrejtett szerelemmel, titkos epedéssel kísérte magát, messziről, mint a naplementi árnyék. A jégen, a báltermekben, a zsurokon mind csupa gazdag legény zsongta körül magát, akik mondtak magának sok szépet s sajnálták magukban, igaz szívvel sajnálták, hogy szegény! Ó, Margit, ha maga nem szegény leány, be rég boldogtalan asszony lehetne már! Felesége egy milliomosnak, magánfogaton kocikáznék a Stefánia-uton, rendesen egyedül, ritkán az urával. Nézzen csak a vőlegénye arczára, olvasson róla. Állván a pap előtt, nem hallja unalmas ádászkodásait: hálát ad az Istennek, hogy maga szegény.

Még egy-két pillanat s egymásé lesznek örökre. Fölcsendül a kórus éneke, belecendül a kántor csengő tenorja, s látom messziről, hogy mindkettejük szeme könnybe borul. És látom - ugyan mi történt? - egymás után gyulnak fel a gyertyák az első emeleten, a másodikon, jobb oldalt, baloldalt. Delejes moraj hullámszik végig a templomon s szájról-szájra adják: teljes világítás!

Leolvastam az arczokról, hogy minden lélek örült itt, maga helyett, magáért, szépséges szép Margit.

S hallom a kárörvendő szavakat is:

- Ó de jó, jaj de jó!

- Kinek gyújtottak föl? - kérdik az avatatlanok.

- A milliomos fiának?

- Annak, annak. Aki oly sokáig udvarolt ennek a leánynak.

- Milyen érdekes! Egymásután van az esküvőjük!

- A sorsnak milyen pompás tréfája. Ezek is kapnak a teljes világításból!

A halavány arczu poéta költői igazságszolgáltatást lát a véletlen játékában. Átszellemülten kiált föl:

- Margit! Te ezt megérdemelted!

Én is azt mondom Margit, hogy maga ezt megérdemelte. A szívem felujjong, amint vőlegénye karján leszáll a szent helyről s tündöklő szépségében végig lépdél, lassan, minden padsornál megállva, fogadván az üdvözlöket. Mint egy királyi terem, olyan a templom e pillanatban s maga oly szép, oly méltóságos, mint egy királyné. Száz kéz nyul, száz mosoly röppen maga felé s maga visszamosolyog szeliden, zavartan, nem is sejtve, hogy teljes világításban lép ki a templomból, mely rejtelmes, homályos, borongós volt, amikor belépett s mely elhomályosult újra, amint maga az ajtón kilépett, Margit, holott lobogtak a lángok egytől egyig, mind...

Egyedül.

Lomhán, kedvetlenül indult a viczinális s hogy kivergődött az állomásról, akkor sem iramodott szaladásnak: ment, mendegélt mélán, csöndesen. Kinyitottam az ablakot, nekidültem a tavaszi verőfénynek s áldottam a fontolva járó viczinálist: vele fürdöttem én is a langyos, verőfényes melegségben. A kis székelő város, mely különben is legszebb nekem a világ összes városai közt, mivelhogy itt játszottam s tanultam le gyermek-ifjúkorom javát, most szebb volt, mint valaha: tündérek városának tetszett a tavaszi nap ragyogásában. Szinte rosszul esett, hogy egyetlen ablakból sem néznek vissza a város felé. Miféle emberek utazhatnak itt? Nyilván benszülöttek, kik vagy megszokták s megunták vagy sohasem is látták azt a képet, mivelhogy nem volt arra való szemök, amit én láttam már ennekelőtte harmincz esztendővel s azóta ez a kép szépül folyton, mindig ékeesebb, akár álomban, akár imetten látom. Hallom a harangok szavát: mind a régi s minden szava, kondulása felséges zene, de még a toronyóra ütése is. Mind, akik hallják, tudomásul veszik, hogy már vagy még csak három óra, én nem számolom, csak hallgatom s elszorul a szívem, mikor a vasut a Csicsér mögé kanyarodik s már a tornyokat sem látom.

- Isten veled, Udvarhely!

De jó, hogy egyedül vagyok s búcsuzhatom hangos szóval, nem kell szégyellenem senkitől, hogy a szívem egy kicsit a rendesnél érzelmesebb; hogy egy kicsit erősebben tud szeretni, mint sok más boldog ember szive... Mert ki tudja, hátha mégis azok a boldogok, kiknek a szívét nem dobogtatja meg egy vén órának halk, egyhangu ütése; nem tapad a szemök vágyón, epedőn egy mogorva képű sziklahegyre, melynek hasadécai közt csüggedten lóg egy-egy csenevész bokor - ugyan mi lehet ezen szép? No ezt megmagyarázni magam sem tudom. De nem is szeretném magyarázni. Szép és szép! Ennyi az egész.

*

Máskülönben: megesett velem az a csufság, hogy nagy mulató kedvvel indultam a rhabonbá-nok városába, de orvul meglepett gyötrelmes láz, miből az a tanulság, hogy ne örülj előre gyermekes örömmel a viszontlátás gyönyörűségeinek, - ez nem illő komoly férfiakhoz, különösen családapákhoz - de sőt inkább vigyázz becses egészségedre. Az egészség a fő, mondják meghiggadt eszü bölcsek emberek s valóban, én is vallom: az egészség drága kincs. De hiába, vannak javíthatatlan emberek: ime, most is ahelyett, hogy végigfeküdném s pihentetném lázgyötörte tagjaimat, ülök az ablak mellett s úgy tetszik nekem, mintha utánam hozná lenge szellő azokat a szép, édes-bus nótákat, melyeknek úgy örültem előre s amelyekből nem hallottam semmit... Hát, Isten veled, Udvarhely. A Csicsér eltakart, de látlak. Velem jó a Küküllő, ez beszél nekem rólad és sok mindenről, régi és új dolgokról. Ő meséli el nekem azt a bús szerelmi történetet is, mely itt ért véget, éppen itt, abban a kis berekben. Megelevenedik alakja előttem, bár sohasem láttam őket, egy leánynak és egy ifjunak.

Szólt az ifju:

- Nem, nem lehetünk egymásé soha.

Szólt a leány:

- Haljunk meg.

Akkor olvadt a hó. Az ég borus, hideg szél süvöltött végig a Küküllő völgyén, a fák dide-regtek, még a hóvirág sem merte kidugni fejez fejecskéjét. Az ifju fiatalabb volt a leánynál, megreszketett a halál gondolatára.

- Várjuk meg a virágok nyílását.

- Nem, nem!

- Hát a rügyfakadást.

- Nem, nem! Sem rügyfakadást, sem virágnyílást! Ez a szomorú idő példázza a mi sorsunkat - most haljunk meg, most.

- Hát haljunk meg most.

S felöltöztek szépen ünneplő ruhába. S elindultak, mentek, mendegéltek, kart karba öltve, egymáshoz simulva édesen, szerelmesen: mentek Isten színe elé. Mosolyogva mentek. Mosolyogva: így meséli nekem a Küküllő, mert emberi szem nem látta őket. Pedig elcuzzmogott mellettük a vasút. De akkor mind csupa okos, egészségökre vigyázó emberek ültek a kocsikban, kik fázódva fordultak el a nekik kietlen tájtól. Ülhetek ott különben szerelmes párok is, akik összebujtak, e világgal nem törődtek, csak egymást nézték s ha nem volt velük alkalmatlan szemlélő, bizonyosan adtak-vettek csókot, megszámolatlanul.

Istenem, de könnyű meghalni a te szabad eged alatt, senkitől nem látva, meg nem zavarva, csak akarat kell, nagy erős elhatározás! Két fiatal szív egyszerre csak mit gondol, mit nem, elhiteti magával: mi nem lehetünk egymásé soha. Keseregnek, emésztődnek sokáig, egy-egy kicsit reménykednek is, azután megint csak beborul az ég felettük, csupa sötétség, átláthatatlan, vastag sötétség, melyen a reménynek egyetlen sugára sem tud áttörni - abból a sok millió sugárból: meg kell halni!

Ihol, már jönnek. Itt is vannak. A fákon tavalyi elaszott levelek zörögnek. A fű még meg sem mozdult, szürke avar, rajta itt-ott egy tenyérynyi hó, de nem az a csillogó fehér már - piszkos fekete hó ez: piros vér ha ráfröcscsen, az is megfeketedik. Az ifjunak mégis igaza volt, - látszik, hogy nincs még diplomája - ha már meg kell halni, szebb a halál rügyfakadáskor, virág nyílásakor.

- Légy férfi, - mondta a leány. - Itt a szívem, lőjj bele.

És eldőrdült a lövés. A leány elterült a havas, nyirkos avaron. És eldőrdült a második lövés. Szívet talált az is, ámbátor az ifjunak nem vala diplomája... Vagy hogy éppen azért talált. Vagy hogy éppen amiatt is kellett meghalniok. Amiatt.

*

Ó de szép most a berek. Rügyet hajtanak a fák, a füzfa már levélbe is borult. Mintha valami kékséget is látnék: egy-egy pontocskát, a kék égből a földre hullottat. Ibolya, ibolya! Bolond szerelmesek! Most volna szép a halál.

Mit beszélek. Most szép az élet.

Nézzetek oda. Ahol tavaly két bolond szerelmes szív vére feketedett össze piszkos fekete hóval, most egy székelő legény mendegél, kurta zekéjét panyókára vetette s csak a szeme látszik ki a zeke alól egy - leánynak. Ide hallik a nevetésök s éppenséggel nem törődnek azzal, hogy száz ember láthatná a vasutról, amint ölelkezve, egymáshoz simulva ödöngenek. Ezek nyilván boldogok - a maguk módja szerint. A legény a leányt néhányszor bizonyosan megverte s ez végtelen boldoggá teszi a leányt, az egész falunak eldicsekedett vele: szeret a szeretőm, mert - megvert.

Eredj vasut, eredj. Nyugodt szívvel intek búcsut a szerelmeseknek: ezek nem ölik meg magukat soha. Soha, de soha.

Egy menyasszonynak.

Tegnap este, vacsoraközben, mikor a pezsgő feloldotta nyelvemet, nagy kedvem lett volna önt felköszönteni, kisasszony! Ha folyton nem a vőlegénye szemébe néz, - ami különben öntől kellemes kénytelenség volt, mert vőlegénye ugyanezt cselekedte - észrevehette volna, hogy szemeim a veranda nyitott ablakán keresztül a kert fájának rejtelmes homályába tekintenek, mintha keresnének ott valakit, vagy valamit. S miként szerencsésen végére jutott regényemnek szerencsétlen hőse, Benkő Ádám, ki az este csöndjében feláll s belezokogja saját halotti beszédét a sötét éjszakába, - ah, oly nagy kedvet éreztem én is, poharat ragadván, felköszönteni a szerelmet! Le nem venni szememet a suttogó fákról s beleszavalni az álmodó éjszakába rim nélkül való dalomat a szerelemről!

Valóképpen pedig úgy történt, hogy ön egyszer mégis felém fordult s regényemre terelte a beszédet. Ha ön írja e regényt, akkor Benkő Ádám nem hal meg. Ugy igazítja valahogyan, hogy legyen boldog ez a derék ifju: Annával vagy Ilonával, mindegy, csak meg ne haljon!

Higyje meg, kisasszony, én magam is szerettem volna így igazítani valahogyan, de, bármennyire fájt szívemnek, Ádámnak meg kellett halnia. Nem azért, kisasszony, mert Anna az én nővérem, tehát szinte kedvezni látszik neki azzal, hogy Ádámot a halálba kergetem. Nem is azért kellett meghalni Ádámnak a regényben is, mert valóban így esett meg ez a szerelmi dráma. Nem, kisasszony, ha Ádám képzelt alak lesz vala, aminthogy nem az, még akkor is Ádámnak meg kellett volna halnia. Ha Ádám nem adja készen kezembe a példát, akkor is a világ elé állítom az ő tanúságtételét: a becsület erősebb a szerelemnél.

Igaz, igaz, - mondja ön kisasszony, - így kellene lenni, de nincsen így. Ádám nem e világból való ifju. A mi dilemma Ádámnak, nem az a mai fiatalságnak. S van arra ma is példa, számtalan, hogy az ifju megöli magát, mert ideálja nem szereti, vagy szereti, de nem nyújthatja neki a kezét; arra is van példa számtalan, hogy boldogtalan szerelmesek együtt menekülnek a halálba; de arra nem talál példát, hogy egy ifju, ki időközben egy második leányba szeret: megöli magát, semhogy megcsalja az elsőt.

Igaza lehet, kisasszony, ám én is megírtam, hogy Ádám nem e világból való. De bár én nem találkoztam velők, érzem, hogy vannak még ma is Benkő Ádámok; vannak nem e világból való ifjak és leányok s ha nem volnának: teremteni kellene az íróknak ezeket a »nem e világból való« alakokat. Ezek nélkül a nem e világból való emberek nélkül kiveszne e föld színéről a - poézis, a melegség, buzaérlelő gép-szörnyeteg volna a nap, hideg sártömeg a föld!

Az ifju szerelme egy szép költemény, kisasszony, mely csapszéki nótává aljasul, mihelyt kitünik, hogy csak más nevet kell írni e költemény fölé s már nem annak szól, akihez először íratott.

Amint e költeményre költeménnyel válaszol a leány, sem az egyik, sem a másik az ő költeményét senki másra nem cizmezheti többé - büntetlenül.

Az ifju nem állhat elő ezzel a mentséggel: alig hogy kezemet, szívemet lekötöttem, megláttam egy másik leányt, aki szebb, kedvesebb (odatehetném ezt is: gazdagabb) mint az első, tehát Isten veled, szerelem, ígéret, becsület, rabja lettem ennek a szebbnek, ennek a kedvesebbnek. Meglehet, hogy - amint Benkő Ádámmal is történt - megszólal lelkében a becsület intő szava; meglehet, hogy küzd kétségbeesetten az új szerelem ellen, küzd, de hiába.

Kétségtelenül érdemes minden jó szívnek a sajnálatára, hisz ő arról valóban nem tehet, hogy az elsőnél szebbet, kedvesebbet talált. Keresi a megoldást s im talál is módot, szívat, nem egyet, de a módoknak mindenike vagy becsületet, vagy életet követel áldozatul. Ha hűtlenné

lesz az elsőhöz s a másodikat vezeti oltárhoz: becstelenséget követ el. Ha győz a korább adott szó az új szerelmen: boldogságának sírját ásta meg. Ha sem egyikre, sem a másikra nem képes: marad a *halál*.

S bármennyire nehéz, keserves lehet ifjú szívvel, szerelmes szívvel megválni az élettől, a dilemmába került ifjura mégis ez a legkényelmesebb s a legüdvösebb, mert vagy boldogtalanságtól vagy becstelenségtől óvja meg a halál.

Anna, az én regényem Annája, hiába mondja, hogy ő, ha tud Ádám másik szerelméről, lemond róla. Elhiszem neki, hogy lemond szóval, de szívében ott marad a keserűség talán halálig. Ádám halála holtig való gyászba borította ugyan szívét, de van ebben a gyászban a kiengesztelődésnek, a megnyugvásnak egy halovány sugara mégis: inkább meghalt Ádám, semhogy megcsalja őt. Hát Ilona boldogsága tökéletes lett volna-e, ha előbb-utóbb megtudja, hogy Ádám megcsalt *miatta* egy másik leányt?

Természetesen, ön azt mondja Ilonára is, Annára is, hogy ezek sem e világból valók.

De bizony e világból valók. Két leány, mind kettő szeret egy ifjút, erős szerelemmel: ebben még ma sincs semmi szokatlan. Egyedül az a szokatlan, hogy egy ifjú két leány szerelme elől a halálba menekül. A századvégi erkölcsök szerint, Ádámnak tovább kellett volna röppenni s beleszeretni egy harmadik leányba. Harmadikba, negyedikbe, minél többbe. A századvégi erkölcsök szerint, Ádám valóban *igazi diák*, ki a helyett, hogy megcsalná Annát s feleségül venné Ilonát, vagy még inkább: megcsalná mindkettőt s vidám aggregényként élné le életét, - megöli magát a bolond!

S ön most azt kérheti, kisasszony, ezeket az ostobaságokat akartam én beleszavalni tegnap este a csendes éjszakába? Nem, kisasszony, mindezek a bolondságok, miután a pezsgőt kiadudtam, kívánczoltak le a pennámról. Tegnap este én valóban dalt akartam mondani a szerelemről. Arról az édes szerelemről, mely nem halálba kergeti a szerelmes szíveket, hanem a - pap elé. Arról az édes szerelemről, mely valóban egy szép költemény, főként ha két szívben egyszerre fogan meg. Költemény, mely annál szebb, mennél kevesebb benne a szó, a frázis.

Az ifjú mondja: Kisasszony, én önt szeretem.

A leány felel: Beszéljen a mamával.

Nemde, mily szépen csendül össze e két szó: szeretem - mamával?

- Szépen, ó de szépen! - mondja ön.

Persze, persze, önnek most minden szó összecsendül, kisasszony.

Ha azt mondanám: ez az asztal kerek, a fa levele meg zöld, - ez is oly szépen, dallamosan csendülne össze most...

Bolond, aki szerelemről dalol egy menyasszonynak.

Férjek hűségéről.

Ámbár jobb szeretném, ha már elfeledték volna e botlásomat, emlékezetükbe kell idéznem, hogy pár hét előtt ezen a helyen egy népmesét tettem közzé az asszonyi kíváncsiságról.* A mese volt-e rossz vagy én irtam-e meg rosszul, most már nem firtatom (az én érdekemben áll ez legkevésbé), elég az, hogy magamra zuditottam az asszonyok haragját. Való igaz, a mese vége drasztikus: ostorral gyógyítván meg a bojtárné betegségét, a kíváncsiságot. Azóta, hogy ez a szerencsétlen tárcza megjelent, sűrűn jönnek utánam a levelek a szerkesztőség útján és egyenesen: két hét alatt több levél jött kicsi falumba, mint más, békés időben az esztendőnek a lefolyásán. Egynek a kivételével mind a levelet asszonyi kéz írta s valamennyi abból indul ki, hogy eddig ideális, fenkölt szellemű, a nőkért lelkesülő férfiunak képzeltek az írásaim után, most azonban végtelen sajnálattal tapasztalták, hogy én sem vagyok külömb a többinél. A legenyhébb az egyetlen férfi levele, ki, a helyett hogy megdicsérne, plágiummal vádol, írván, hogy mesémet csaknem szóról szóra lemásoltam az Ezeregyéjszakából (fájdalommal nélkülözöm könyvtáramban), miből újabb bizonyosságát látom annak, hogy nemcsak a nagy szellemek, de a meseköltő népek is gyakran találkoznak. A többi férfiak, úgy látszik, - elég helytelenül - titokban tapsolnak nekem, nem nézik, jó-e a mese, plágium-e, a fő, hogy ráolvashatják az asszonyokra s ha nem cselekednek az ő kedvök szerint, egyszeribe csitálják, hogy mit ajánlott a kakas a bojtárnak.

E bevezető után az egész dolog tréfás színűnek látszik, aminthogy van is némi tréfás színe, valójában pedig nagyon komoly. Azt olvasom ki az asszonyok jogos szemrehányásokkal telt leveleiből, hogy mi, a teremtés ugynevezett urai is többé-kevésbé kiskorúak vagyunk (ha már az asszonyokat magamra haragitottam, hadd haragudjanak a férfiak is), a mesének ránk is épp úgy van hatása, akár a gyermekre, s kritika nélkül teszszük magunkévá a mesék okoskodását, két kézzel alkalmazván annak ránk nézt kényelmes, kellemetes részeit. Erre vallanak az asszonyi levelek, melyek egyenesen azzal vádolják be nálam a férjeket, hogy félig tréfásan, félig komolyan, de inkább komolyan, csitálják a mesebeli bojtárt, amint egy kis nézeteltérés támad közöttük, ami persze nem veendő szó szerint való értelemben, hisz művelt ember nem veri meg a feleségét, de igenis jelent ennyit: feleség, ha netalán elfeledted volna, tanuld meg a bojtár meséjéből, hogy a háznál én vagyok az ur. Én, egyedül én.

Ha maguk a levelek bőven meg nem írják, úgy sem volna nehéz kitalálni, hogy a baj nem az én mesém óta kezdődik. Ez a mese valóképpen alkalom rég elfojtott keserőségek kiöntésére s így, ha jól meggondolom, önkénytelen is jót cselekedtem. Meglepő a levelekben, hogy íróik közül csak kettő egész fiatal asszony, két-három éves házasság, a többi tiz-tizenöt éves asszony s boldog házasság életük megváltozása úgy a tizedik év tájékán kezdődik. A panasz csaknem egyhangú. Ha megengedik, pontokba szedem.

1. Átlag tiz évig semmi különös ok az elégedetlenségre. A férj figyelmessége gyengül ugyan, de más asszonyok iránt sem mutatnak gyanús figyelmet.
2. Tiz év után a melegség, mely kezdetben forró volt, a hetedik év tájékán már langyos, a tizedik év után lehül.
3. Szavaiban, tetteiben igazságtalan kezd lenni a felesége iránt; kötekedő, mindenben hibát lelő s a szegény asszony, ki az, a mi volt kezdettől fogva, nem tudja férje kedvét találni. Lehozhatja a csillagokat az égről, hiábavaló. -

* *A Magyar Hirlapban.*

4. Ellenben: a »más felesége« - csupa tökéletesség. Ugyanaz a »más felesége«, aki hasonló bajban van a maga urával.

5. Minden társaságban pompásan érzi magát, vidám, tréfás, ötletes, otthon meg mogorva, zsémbes, kiállhatatlan.

»Tessék - írja egyik asszony - ezekről a férjekről tárczát írni.« Szivesen, asszonyom, csak-hogy, fájdalom, nem írhatok anélkül, hogy önt és önöket kikerüljem s félek, hogy nemcsak a férjeknek, de a feleségeknek is kellemetlen igazságokat leszek kénytelen mondani.

Kezdjük legelől: a házasságnál. Csupán szerelmi házasságról beszélek, aminthogy más fajta házasság itt szóba sem jöhet.

A szerelmében legelvakultabb férfi sem ámitja magát azzal, hogy felesége a legszebb asszony a világon, de a boldogságra ez szükségtelen is. Elég az, ha ő lát a feleségében oly lelki és testi szépségeket, amelyek összesége az ő feleségét minden más asszony fölé emeli. Az asszony tudja ezt, s meg is van benne minden készség, hogy megtartsa e hitében urát. Ám az a bökkenő, hogy kevesen találják meg a középutat. Az egyik, abban a hiedelemben, hogy különben megalázza női méltóságát, tulságba vitt tartózkodást szenved, ámbár szívében erős szenvedelmek égnek, a másik az ellenkező szélsőségbe csap: perzsel, éget a szerelmével. Ugyanaz történik, ami a természetben: a hidegség megfagyaszt, a forróság eléget. De végre is a nő szeret, kiki a maga temperamentuma szerint, de szeret, s mert az ő hűsége, odaadása kezdettől fogva változatlan, nem tudja, nem akarja megérteni férjének megváltozását.

»Megunt« - írják önök, pedig nem önöket unták meg, csupán az egyforma, napról napra változatlan életet. Ugyanez megtörténik az asszonyokkal is, csak hogy az asszony már helyzeténél fogva sem elevenitheti meg egyforma életét oly könnyen s abban a formában mint a férj. A középosztálybeli asszony rabja a háztartásnak. A férj is rabja a kötelességeinek. Közbe-közbe az asszonynak is, a férjnek is van egy-egy szabadabb órája, mikor szivesen elszórakoznék, csak hogy az a baj, hogy a férj s a feleség e szabad órái ritkán találkoznak össze. A nő nemcsak a hagyományos szokás alapján, de mert a gyermeknevelés s a háztartás amugy is sok jogos élvezettől fosztja meg, elvárja a férjétől, hogy szórakoztassa, figyelmességével, kedvességeivel enyhítse a napi vesződség terheit. Ámde ugyanigy okoskodik a férj is a maga szempontjából: ő dolgozik, küzd kint az életben s haza érvén fáradtan, kimerülten, ne várjon tőle az asszony udvarlást, ellenkezőleg az asszonynak legyen gondja a kenyérszerző férj mulattatására is. Itt támad a legtöbb összeütközés. Mind a két fél követel, anélkül, hogy adna, amennyi adható. Néhol eltalálják mind a ketten a helyes középutat, s bár anyagi gondoktól nem menten, mégis boldogan élnek. Csöndes, egy kicsit unalmas ez az élet is, de az asszony nem győzi eléggé dicsérni férjét a barátnői előtt. Nem is sejti a szegény jó asszony, hogy minden dicsérő szó, amit urára halmoz barátnői előtt, egy-egy kapavágás: saját boldogságának a sirját ássa, ártatlan dicsekedéssel. Mert jaj annak, jaj, aki a boldogságát nem tudja elrejteni. Megirigylik, megrontják, rendesen azok, kiket szívéhez legközelebb állónak véltünk. Hiszen ha minden asszony szerelemből menne vagy mehetne férjhez: nem kellene ismeretlen világokban keresnünk a mennyországot, megtalálnók mind e földön. De a nők többsége szerelem nélkül kénytelen férjhez menni, a szerelemről azonban mennél kevesebben képesek lemondani. Nagy a boldogtalan, a szenvedő nők sokasága, akinek mind joga van a szerelemre s e jogát ott valósítja meg, a hol találja. Harcz folyik itt, soha nem szünő harcz a boldog és boldogtalan asszonyok közt. A boldogtalan folyton egy kérdés üzi, zaklatja: mért boldog ez meg az az asszony, mért nem vagyok az én is? És rendszerint nem azokra a férjekre veti a szemét, akik amugy is tág lelkiismerettel veszik a házasság szentségét, hanem az ugynevezett hű férjekre. Elhódítani a hűségeért magasztalt férjet, megmutatni a boldog asszonynak, hogy e világon minden mulandó: ez a szenvedő asszonyokat végtelen nagy lelki gyönyörűséggel tölti

el. Az az ő boldogságuk, ha tudják, hogy az irigyelt boldog asszonynak joggal nevezhetnek a szeme közé.

A legtöbb férfi a tiz évi házasság után szinte kész préda, csak legyen, aki elragadja. Egy részét nem is kell elragadni: ez maga les prédára, vissza-visszatér, ki-kicsap, a feleségéhez hol meleg, hol hideg; alapjában véve jó fiuk, lelkökben a feleség áll első helyen, de hát időnkint meg-megkivánják a másét. Még boldognak mondható az az asszony, ki meg tud alkudni ezzel az állapottal. Hát ha nem is lát, nem is tud semmit! Erős hitem, hogy a feleségre valóságos szerencse, ha a férj »botlik« a más feleségébe, ahhoz képest, ha a férjbe »botlik« véletlenül vagy tervszerűen egy szenvedő asszony. A szerencsétlenség annál nagyobb, mennél ideálisabb, nemesebb gondolkozású a férj. S mennél tisztességesebb vagy a tisztesség látszatát megőrizni tudó a szenvedő asszony. Egy asszony, aki szenvedésével, martiromságával részvétre tart jogot és meg is nyeri azt s lassu, csöndes munkálkodással, ártatlannak tetsző kaczársággal a részvétre szerelemre varázsolja át. A »hü férj«, ki maga is, feleségéhez hasonlóan, nem titkolja boldogságát, egyszerre csak azon veszi észre magát, hogy több a szenvedő asszony barátjánál. Feleségéhez még nem lett hűtelen semmiféle értelemben, de valami titkos erő hajtja a szenvedő asszonyhoz. Mint a haldokló gazemberről mondják, hogy »perel az ördöggel«, perel ő is a lelkiismeretével: elvesztette az egyensúlyt, vannak pillanatok, órák, mikor azt hiszi, hogy nem csalta meg feleségét, ha a szenvedő asszony könnyeit lecsókolta. Folyton csitítja háborgó lelkét: hisz azért valóképpen az övé vagyok. Dehogy az övé. Sem az egyiké, sem a másiké, hanem a harmadiké: az ördögé. Az igazi s a részvéttől támadt szerelem együtt marcangolja, gyötri a lelkét. Beteggé lett, testben, lélekben. A feleség sokáig még sejteni sem mer. Tehetetlenül nézi ura vergődését, nem tudja, honnét várja a segítséget e mérhetetlen bajban: az égből-e, a pokolból-e. Nem lát, mert nem láthat tisztán: néma megadással türi a maga s az ura szerencsétlenségét. De isten jó: egy véletlen fölnyitja az eltévelyedett ember szemét és sohasem látta oly nagynak, szépnak, lelkében tökéletesnek a feleségét, mint most, a nagy katasztrófa után. A feleségét, ki nemcsak annak örül, hogy magamagának visszanyerte, akit elveszteni vélt, de annak is, hogy szívének, lelkének fele saját magának is visszanyerte kárhozatba, veszedelembe indult lelkét. Az asszony lelkében azt mondja egy szózat: csak hogy itt van újra, ne érje vád, szemrehányás, eleget szenvedett a lelke. A férj lelkében azt mondja egy szózat: csak hogy tied vagyok, tied lehetek újra!

Mintha hosszú, nagyon hosszú utról tért volna vissza a férj: a viszontlátás pillanatában csak egymást látják, rajtok kívül nincs senki, semmi. Egymás feltalálásának öröme mámorba ejti s csak mikor ez a mámor oszladozik, kezdenek eszmélni. Eszmélni és elmélkedni. Ha az asszony, hogy úgy mondjam, nem képes a helyzet magaslatára emelkedni: meg van mérgezve mindkettejük élete. Az asszony tragikuma ez esetben, hogy nem bizik férje őszinte megtérésében, folyton remeg, hát ha mégis igazán szerette azt az asszonyt, hát ha újra megtévelyedik; a férj tragikuma, hogy nem képes meggyőzni az asszonyt annak ellenkezőjéről, csak ideig-óráig tudja elhitetni, ami nyilvánvaló lélektani igazság: az az ember, ki egyszer ép bőrrel menekült meg az általa nem keresett katasztrófából, sem nem keresi azt, sem többet abba bele nem esik. Szeretik egymást, de az egyik nem hisz feltétlenül s ez a hitetlenség mindakettőnek a lelkét megmérgezi. Megmérgezi egy egész életre, holott csak gyöngén sajgó sebnek kellene maradni az átélt katasztrófából. Kellene. Hiába mondom, hogy annak sem kellene, mert a legőszintébb megtérés után is marad ez.

De ki mondhatja el magáról, ha majd üt az órája, hogy még csak gyöngén sem sajgott a szíve?

A regény vége.

I.

Uram! Két év óta ma láttam önt először. Közvetlen közel haladtunk el egymás mellett, egy pillanatra megállott ön (én nem), rám bámult, szándékos vagy valóságos bamba tekintettel-e, e pillanatban még nem tudom. Ugy nézett rám, mintha valahonnét ismerné arcomat, de hirtelenében nem tudná, ki s mi vagyok én. Határozottan tudni akarom: megismert-e vagy nem? Elvárom válaszát a mult nevében. Most már csak sejti, ki vagyok s fölment az alól, hogy aláírom utolsó leveletem?

II.

Asszonyom! Két év óta én is tegnap láttam önt először, s való igaz, hogy bambán rá bámultam, valóságos és nem színlelt bambán, - ha már önnek annyira tetszik e szó - s lelkemre mondom, nem ismertem meg önt. Az első pillanatban egy asszonyra gondoltam, kit tíz éve nem láttam, s kivel azelőtt is esztendőben egyszer-kétszer ha találkoztam; aki, becsületesre, sohasem volt nekem több egyszerű ismerősnél s im, most mikor önt látom, akit lelke legmélyéig ismertem, ő jutott eszembe s nem ön. Ő s nem ön, ki miatt még nem oly rég a halál gondolatával foglalkoztam; akit én álló esztendeig, bármerre jártam, mindenütt kerestem és sehol meg nem találtam! Mindennap végigjártam az utat, ahol egykor önt legtöbbet láttam; sovár tekintetem átfogta az utat egész szélességében; minden fiatal asszonyt megnéztem; kerestem, hajsoltam önt, hogy még egyszer, csak egyszer beszéljek önnel, aztán ne lássam többé soha! Ezer asszonyt láttam minden nap, messziről sok hasonlított önhöz - mind más volt, köztök száz meg száz szebb önnel, de nem ön. Nem az, aki megmérgezte a lelkemet. Nem az, akinek egy szóval, kettővel meg akartam forgatni a kést szívében. Ettől az egy-két szótól reméltem gyógyulásomat. A teljes, egész életemre szóló gyógyulást.

És most megtaláltam, mikor nem kerestem. Megtaláltam s nem ismertem meg. Akkor villant meg elmémbe, hogy ez az az asszony, akit esztendeig kerestem, mikor pár lépéssel tovább haladtam, de - hihetetlen ugy-e? - meg se dobbant a szívem. Mindössze az történt: kissé zavartan nyultam a kalapomhoz, meg is emelintettem, de ezt ön már nem látta - eltűnt egy mellék-utczában. Megfoghatatlan, s ha a multa gondolok: megdöbbenő nyugalommal haladtam tovább, csupán ennyit mondvá, halkán, alig hallhatóan: a regénynek vége...

Igen, asszonyom, a mi regényünk, mely csöndesen folyó vízként indult s hirtelen, váratlanul tengerré dagadott: tegnap véget ért. Én azt hittem, már egy esztendeje megvolt a vég, de valójában tegnap ért ide. Tegnap, mikor nem ismertem meg önt. Mert már egy esztendeje, hogy nem keresem. Sokszor jutott eszembe, de nem kerestem. Nyilván belefáradtam. Belefáradt a szemem, a lelkem, testemben minden idegszál. Energiám felmondotta a szolgálatot, nem éreztem a szívem sajgását s nem a szükségét, hogy elmondjam önnek azt az egy-két szót, melyből - oly sokáig készültem rá - okvetlen prédikáció lett volna, haszontalan, üres prédikáció s a vége - - ettől féltem erősen, hátha ismét rabja leszek, megbabonázza szívemet, s még jobban megmérgezi lelkemet - könnyeivel.

Oh, asszonyom, az ön könnyei! Abban bizonyos vagyok, hogy az első csók a részvét csókja volt. Talán a második is. Talán a harmadik is. A többi már, tudom, bizonyosan tudom, több volt ennél. Szörnyű ijedtség fogott el mindkettőnket. Mi történt? Több volna a barátságnál,

mit egymás iránt érezzük? Hát csakugyan nem lehet nő és férfi közt hosszantartó barátság, szerelemmé kell - fajulnia?

Görcsösen kapaszkodtunk mindenféle ál bölcselkedésbe. Ön kezét tördelve jajongott: megcsalom őt! Őt, a legnemesebb szívet! Azt a szent asszonyt!

Én mondtam:

- Bűnös ön, mert gyöngé?

Ezzel vigasztaltam magamat is. Csodás ékesszólással tudtam védeni nyomorult gyöngeségünket. Bizonyítottam, hogy kettős szerelemmel vert vagy áldott meg az isten. És áltattam magamat s áltattam önt: ha ő tudná, ha ő látná az ön megmérhetetlen boldogtalanságát - - -

- Csak nem gondolja, hogy megbocsátana!? - nevetett keserűen. - Nem ismeri az asszonyokat! Azok nem tudnak osztozkodni!... Vagy, vagy!

Igaza van, asszonyom, nem ismertem az asszonyokat. Nem ismerem ma sem. Én csak azt tudom, hogy elveszítettem a fejemet. Csak azt tudom, hogy a szívem majd meghasadt, ha Margitra, erre a szent asszonyra néztem. Aki hitt bennem, mint egy istenben. Annyira hitt, hogy nem látott semmit. Legalább én ezt hittem. Órák hosszát hevertem a pamlagon, bambán néztem a földet. De ha kissé összeszedhettem energiámat, minden szavam, minden tettem egy titkos bocsánatkérés, vezeklés, engesztelés volt. Néha rémülten fojtottam vissza az ajkamra jött szavakat: ne, ne gondolj rosszat rólam, Margit. Tied vagyok. Szeretlek, erősebb szeretettel mint valaha. Csak most beteg vagyok. Lelki beteg. Imádkozz értem, Margit, hogy gyógyuljak meg.

...Később megtudtam, hogy ő csakugyan imádkozott, nagyon sokat imádkozott érettem. Mindent látott, mindent tudott, bár nem figyelt s nem kérdezett. A jó istenre bízta magát s gyermekeit. Tudta, hogy közel járok a temetőhöz s szótlannul, mit sem sejtve készült a döntő ütközetre, mikor közém és a Halál közé lép s megállj-t kiált. Érezte, hogy a lelkem a test nélkül jár a kárhozat útján. Hogy még nem vagyok az öné egészen. Tudta, hogy amely pillanatban a teljes elkárhozás örvényébe kerültem: ő özvegyen, a gyermekek árván maradnak.

Az asszonyok ismerik a férfiakat.

Mintha csak hallotta volna minden szavunkat, örült terveinket. Pedig senki sem hallotta a jó istenen kívül, mikor azt mondtam önnek: meg kell halni. Meg, a gyalázat előtt.

Különben már azt sem tudom, lett volna-e elég erőm a meghalásra. Csak azt tudom, hogy meg akartam halni s azt, hogy ön is mondta, de valójában nem akarta. Minden nappal fogytak a könnyei. Azok a könnyek, melyek megmérgezték az én lelkemet. A könny elfogyott, a méreg megmaradt.

Ide írom önnek Heine dalát, ha még nem olvasta, olvassa el. Egyéb olvasmányom sem volt egy esztendeig azután, hogy ön meghátrált a haláltól.

A tenger messze, messze fénylett
Az est végső sugárban:
Haláskunyhónál üldögéltünk
Magunkban, csöndben, szóttalan.

A köd felszállt, habzott a hullám,
A csüllő föl s le röpködött;
Kedves szemedből sűrű könnyek
Ragyogó árja gyöngyözött.

Láttam, ahogy kezedre hulltak
S érzem, hogy térdem megtörik:
Fölittam fehér kezeidről
Szemed ragyogó könnyeit.

Testem azóta sorvadoz, fogy,
Lelkem azóta oly beteg:
Ez a boldogtalan teremtés
Könnyeivel megmérgezett.

Ugy váltunk el, mint aki bizonyos abban, hogy holnap ismét találkozik. És ön eltűnt, egyszerre, mintha föld nyelte volna el. Ön rendezte-e vagy az isten rendelte így? Egy év előtt még én is szerettem volna, ha feleletet találok erre. Ma már mindegy. Többé a gyanu sem bánt, mely sokáig kegyetlenül üldözött; a gyanu, hogy ön, asszonyom, valóképpen csak látni akart magán kívül egy más boldogtalan asszonyt is, még önnél is boldogtalanabbat.

Igen, asszonyom, most már mindegy.

A fő, hogy láttam önt s nem ismertem meg. A regénynek vége.

Judit.

Kalandozván a mesék világában, találkoztam Judittal, aki szép volt, mint égen a ragyogó csillag. Elmondom a meséjét, hallgassátok meg.

Nem is volna a mese igazi mese, ha Juditnak nem a legszebb legény lett volna a jegybéli mátkája. Szerették egymást halálos szerelemmel. Hanem egyszer jött a parancsolat, violaszin pecsét alatt, a falu legényeinek. Az volt abban a parancsolatban: indulj magyar, a francziára. Indulnia kellett a Judit mátkájának is.

Mondta a legény:

- Megyek a francziára, Judit. Ki tudja, térek-e vissza. Várj reám bár két esztendeig.

Mondta a leány:

- Várok reád halálom órájáig.

Trombitaszó harsant végig a falun, még egy hosszú, édes csók, a legény fölugrott lovára, s elvágatott, mint a sebes szélvész...

*

Elmult egy esztendő, nem jöttek a legények. Elmult a második: akkor sem jöttek. A harmadik esztendőben hazajöttek néhányan s hozták a bús hírt Juditnak: ne várd a mátkádat, Judit: Elesett a csatában.

Mondta Judit:

- Hiába esett el: én mégis várom halálom órájáig.

S attól a pillanattól várta, várta, mindig. Este mikor az égen felragyogtak a csillagok, le nem vette szemét az égről, kereste mátkáját a csillagok közt. Ott lesz, ott, valahol. Valamelyik csillag ő. De melyik?

Multak évek évek után. Juditot az este ott találta ablakában, tekintetével belemerült a csillagos éjszakába, föl-fölsóhajtván: várlak, várlak halálom órájáig! S im egyszer csak, halljatok csudát, mi történt. Messze, hol az ég a földet éri, mintha megnyílt volna az ég, elővágat hófehér paripán egy vitéz, kinek hófehér volt a csákója, a mentéje, még a csizmája is. És fehér az arcza, mint a fehéritett vászon. Repült a ló, földet nem ért a lába, hosszú, fehér fátyolként huzódott át a táj fölött, mind közelebb, közelebb a Judit ablakához. Aztán nagy hirtelenséggel letoppant a ló a földre, éppen az ablak alá. A ló hátán mereven, délczegen, a legény: Judit mátkája.

- Itt vagyok, Judit! Jössz-e velem az én hazámba?

- Megyek, megyek a világ végire is.

- Jer hát, ülj az ölembe.

Kiment a leány s a legény félkézzel felkapta, maga elé ültette s aztán hajrá, haj! vágatott a hófehér paripa, madárnál sebesebben. Még a gondolatnál is sebesebben. De im, amint a virágos réten vágatnak, honnét, honnét nem, égből szállottak-e, földből bujtak-e elő, ki tudná: mellettük termett tizenkét lovas legény, mind hófehér paripán, tetőtől talpig hófehér ruhában. Az égen a csillagok, csillagok seregében a hold, lent a vágató fehérruhás legények - s mily szörnyen fehér az arcza valamennyinek! - reszketve hajtotta fejét a leány mátkája keblére.

És akkor megszólalt a legény, s mondta, mintha magának beszélne:

Jaj de szépen süt a hold!
Megyen egy élő s egy holt...
- - Félsz-e, Juditom?

Szorosabban simult hozzá a leány s mondta bátor szóval:

- Nem félek, nem!
- Velem jössz az én hazámba?
- Veled, veled!

Neki iramodott a ló, utána a többiek, ültek rajtok a legények némán, haloványan. Sötét rengetegbe értek, hová nem kísérte a csillagok ragyogása. De nézzetek ide: a sűrű rengeteg de megvilágosodék! A rejtelmes sűrűből egymásután vágtatnak elő hófehér lovas legények. Mind olyan egyforma. Hófehér ezeknek is a ruhája. És halovány az arczuk, milyen halovány! Jöttek tizen, huszan: jöttek százan, ezeren. Fehér lett az erdő.

A legény átkarolta a leányt s mondta ismét, lassan, halkán:

Jaj de szépen süt a hold,
Megyen egy élő s egy holt...
- - Félsz-e, Juditom?

Mondá Judit lelkes szóval:

- Nem félek, nem!
- Eljössz-e az én hazámba?
- Elmegyek, el, világ végére is!

Kiértek a sűrű rengetegből. Fehér volt ég, föld s minden, a merre jártak. Aztán hirtelen egy dombtető felé kanyarodott a fehér sereg. Azon a dombtetőn volt a - temető. És állottak ott sokan, sokan, mind hófehér paripákon. S mindenik egy nyitott sirnak a szélén.

Mondta a legény harmadszor is:

Jaj de szépen süt a hold!

És mondta helyette Judit:

Csak egy élő s mennyi holt!

Kérdezte a legény: Félsz-e, Juditom?

- Nem félek, nem!
- Látod-e az én hazámat?
- Látom, látom!
- Ide is eljössz-e?
- Elmegyek, el.

Ott voltak a temetőben. Megállott a ló a nyitott sir előtt.

Mondta a legény:

- Ez az én hazám!

Mondta Judit:

- Ez az enyém is!

...Fekete lett újra ég és föld. Ott vannak mind az ő hazájokban. Alusznak már csöndesen, édesen...

Alszik Judit is.

A kő.

Hideg őszi eső verdeste a vasuti kocsi ablakát, komor fellegek borongtak a végtelen rónaság fölött. Az utasok - képviselőjelöltek s kortesek voltak többnyire - mogorván bujtak az ujságlapok mögé: választási hírekkel rontották szemöket a félhomályban. Egyik-másik türelmetlenkedve nézett ki az ujságlap mögül: már fölgyujthatnák a lámpát! Mire várnak? Talán a hold feljöttére?

Engem igazán nem érdekelt: gyujtanak-e lámpát, nem-e. Nézttem a borongós eget, a koválygó fellegeket s gyermek módjára örültem, ha itt-ott nyiladozott az ég. Néhol vastag tömegekben, lomhán, megátalkodottan heverték a fellegek s ilyenkor csüggedés fogta el lelkemet: azt hittem, beborult az egész világ fölött. Az én kicsi hazám fölött is. Ujra meg újra elővettem a levelet: most jere haza. Sohasem volt még ilyen szép ős. Nagyapó sem emlékszik ehhez hasonlatosra. Istentől szebb időt nem kívánhatsz faültetésre.

Ennek az utolsó szónak csudás hatása volt reám. Egész valóm felvidult s szánakozva mosolyogtam utitársaimon és mindazon a sok száz emberen, a kik most itt meg más-más vonalokon képviselőségben utaznak, nem egy közülök szívében azzal a naiv hittel, hogy az igazságnak erejével az elveknek tisztaságával leveri a pénz félelmetes hatalmát. De csak pillanatig tartott lelkem vidultsága, mint az égen a komor felhők, huzódtak felém a messze távolból a bántó, lehangoló képek s egyszerre csak én is fázódva huzódtam meg egy ujságlap mögé. Sorba vettem ismerőseimet, jó barátaimat, akik e pillanatban talán asztal tetejéről hirdetik az igazságot lelkes szóval, mint egykoron én is. A nép éljenez, a nép sir: igaz, igaz, szívünkhöz beszél. Csókolja a kezedet, ruhádat. Aztán... aztán még le sem törölte arczáról a könnyet, markolatig döfi szivedbe a kést, kérdvén: meginstáljuk alásan, mennyi lesz a napidij?

Boldog ember, akinek lelke ettől csömört nem kapott. Az enyém kapott egy egész életre valót... Fiaim, csak énekeljete, ezt a halálos csömört ti sem kerülitek el. Csömört, mely - bármily nagy ellenmondásnak tessék - gyógyit. Lassanként kigyógyulunk a népboldogítás nyavalyájából, mely bizonyos időben mindnyájunkat meglep többé-kevésbbé. Egy csöpp idealizmus kell ehhez, ez a csöpp megmérgezi egész valónkat, azt hisszük magunkról, hogy Isten minket küldött a földre ennek a szegény, sokat szenvedő népnek a boldogítására. És oda állasz a nép elé: itt van a szívem, lelkem, mindenem a tied, a te üdvödre szentelem erőm javát. S felel a nép: tartsd meg a szivedet, lelkedet, erőd javát, adj - pénzt!

*

Virrad. Izgatottan nézek ki az ablakon. Mi szép az ég az én hazámban, Istenem, mi szép! Kék mint a nefelejts virág, tiszta mint egy gyermek szive. Olt vizéből meleg párák szállanak föl s huzódnak ki lassan az erdőbe, mely sárguló, pirosodó leveleivel szebb mint tavasszal volt buja zöld pompájában. Felém mosolyognak a faluk s a nagy csöndességben áthuzódik hegyeken, völgyeken a reggeli harangszó. Elbűvölten nézem a vidéket, amint a fehér uton végig ügetnek lovaim s önkéntelenül felfohászkodom az égre: hála legyen a jó Istennek, gyárkémények füstje még nem rontja ezt a levegőt! Az, az, gyárkémények füstje. Szeretnék találkozni most valakivel az urak közül, hogy egy kicsit évődjem vele: hol vannak a gyárok? Nézek mindenfelé, de de nem látom füstölögni a kéményeket!

De, szerencsére, nem találkozom senkivel. A kis városka alszik még. Zászlók, plakátok a házakon. Három-négy jelölt. Leolvasom a néma falakról: egész éjjel ittak az emberek. Nemsokára fölkelnek s újra kezdik. Talán már nem is beszélnek a gyárakról, melyeket a pesti ur, a Megváltó épít majd, majd...

- Hajts, hajts!

Mit bánom én, építsék tele gyárakkal az egész világot, csak az én falumat hagyják békességben. Nézzetek csak rá: olyan mint egy szépséges kert, melynek fái közül kikandikál egy-egy fehér falu, piros cserépfedelű ház. Minden úgy van, amint láttam az utolsó búcsupillantással. Az utca ragyog a tisztaságtól, olyan mint egy szépen kisöpört szoba. Az emberek nem alsznak, fölkeltek már a kakasszóval; plakátok nem dicsekednek a hófehér falakon s csak egy zászló leng s az is a templom tornyán: emlékeztére az ezredik esztendőnek. Nyugodtan végzik munkájukat, mintha semmi sem történnék e világon. Lelkemre édes nyugalom száll, láttára e felséges nyugalomnak. Szeretnék nagyot kiáltani, hadd hallja az egész világ: jertek ide, jertek, itt a boldogság!

*

Nagyapóval, nannióval megyünk a kertbe. Lábunk alatt meg-megzirren a lehullt levél, de ma ez sem emlékeztet az elmúlásra. Ugy tetszik nekem, mindaketten megifjodtak.

- Nézd a fákat, mennyi zöld levél még rajtok, - mondja nagyapó. - Hát még a te csemetéid, de szépek!

Sorba nézegetjük a csemetéket, egyiket-másikat meg is simogatjuk.

- Meglásd, jövődő tavasszal kivirágzanak.

- Csak még ezt megérném! - mondja nannió.

- Hát hogyan érné meg!

- S ha még a házadat láthatnám...

- Azt is meglátja, nannió.

- Jere, jere, - mondja nagyapó, - nézd, mennyi követ hordottak már!

Szemem, szájam eláll a csudálkozástól. Nagy kőrakások huzódnak keresztül a kerten.

- Nem mi hordottuk, világosit föl nagyapó. A falubeliek, meg a szomszéd falusiak.

- Mit fizettek érte?

Nagyapó csudálkozva néz reám.

- Ezt úgy hordták, fiam, szivességből, kéretlen. Hoznak ma is. Nézd csak, már jönnek is.

Vagy husz szekér vonult hátra az udvaron, mind más falusi ember a szekerek mellett. Zavartan paroláztam az atyafiakkal:

- Köszönöm, jó emberek, de igazán nem érdemeltem. Nem tudom én ezt megszolgálni.

Mondta egy öreg góbé:

- Ne köszönje az ur. Jó szívvvel cselekedtük. Már mi így szoktuk. Majd segít az ur is nekünk, ha építésbe fogunk.

Székely szokás szerint megkínáltam az atyafikat kenyérrel, túróval és pálinkával. Mikor aztán elmentek, sokáig eltűnődtem azon, amit most láttam, tapasztaltam. Ime, ezek az emberek kéretlen hozzák a követ egy más falu határáról. Egy kerek nap telik belé, míg a földből kihányják, felrakják, ide hozzák, meg újra haza mennek. S mindezért nem kívánnak semmit, mert így látták az apjoktól, a nagyapjoktól. Ugyanezeket az embereket több esztendővel ennek előtte megrikattam, a tetejébe jól megfizettem, hogy rám szavazzanak. Legjobb hitem szerint, segíteni akartam rajtok s azt megfizettették velem. Most meg ők segítenek rajtam s azért nem fogadnak el semmit. Ki tud itt eligazodni?

Hiába születtem s nőttem fel köztök, úgy látszik, most sem ismerem az én székely testvéreimet.

Valószínű, hogy nem is ismerem meg soha.

Gazdaságunk.

Mióta egy kicsi gazdaság a kezemre került, érzem, hogy egészen más ember vagyok, mint annakelőtte. Az ujságok közgazdasági rovatának én vagyok a leghüségesebb olvasója - mondhatom, ez a rovat igen érdekes. A meteorológiai jelentést minden nap elolvasom s így innét is tudom, hogy odahaza, az ország legkeletibb részén, borus, esős vagy napos-e az idő, lehet-e már ásni a krumplit, lehet-e törni a kukoriczát. Ámbátor nálunk a borszőlő csak annak terem, hogy szükség esetén ráduplázzunk vele a medvére, feszült figyelemmel kísérem Jókainak a szőlő ádáz ellenségei ellen vívott harczeit, csakugy nyelem az ő gazdasági tárczáit, mert hát »a jó gazda holtig tanul«. Az ő szózatára vettem meg a thanatont is s bár fáimról nem pusztította el a hamuférget, nagy hasznát vettem: kedves cselédünk, Mihály, kinek pálinka az istene, egy este nagyot hajtott a thanatonos üvegéből s azóta nem él szeszes itallal. A hamuféreg - oda se neki, de Mihály szinte belé pusztult.

Városon és falun, ha nagyobb társaságba kerülök, szemem mindjárt megkapja a gazdákat, csakhamar külön csoportba verődünk. Minket nem érdekel a pletyka beszéd, asszonyoknak és kasza-kapa kerülő férfiaknak való az. Az ujság vége nekünk az eleje, mert ott vagyunk megírva: felfelé vagy lefelé száll-e a buza. Aztán beszámolunk egymásnak. A tél czudar rossz volt. De rossz volt már az ősz is. Ott kezdődik a baj. Eső nem esett, kiszáradt földre vetettük a magot. Alig tudott kikelni. Ami kikelt, azt is megritkította, megsanyargatta a fagy, mivelhogy egész télen nem volt hó. A tavaszon meg a nyár elején mindig szakadt az eső. Ami kevés őszi lett, alig tudtuk betakarítani. Csakugy kéjelgünk a sopánkodásban. Ez nekünk lelki szükség. Világos, hogy én sopánkodom lehangosabban, mivelhogy nekem van a legkisebb gazdaságom. Afféle »nyaraló« gazdaság. Tíz hónapig »gondolatim mulatozva járnak« a gazdaság körül, ez idő alatt a jó Isten végez helyettem mindent, nekem csak az esztendő két hónapja marad. Mindazonáltal egy sem tud olyan szomorú képet vágni mint én, mikor csöndes borozgatás közben, fejünket támogatva, neki könyökölünk az asztalnak.

- Bizony, - mondom - »mi gazdák«, sokat küzdünk, fáradunk s mi haszna? Alig tudunk élni egyik esztendőről a másikra. Az adó, a cselédbér megesz. Ami kicsi jövedelmünk van, mind erre megy, »mi gazdák« éppen csak tengünk-lengünk.

Ezzel megnyitom a zsilipet s kisül, hogy mind bolond, aki gazdálkodik. Kinek dolgozunk tulajdonképpen? A finánczminisztereknek. A cselédeknek. A napszámosoknak. Kiszámítjuk, hogy a gazdaságra ráfizetünk, csak azt nem tudjuk, hogy miből, mivelhogy kenyérünk még csak volna, de pénzünk nincs. Ez a csudák csudája, a rejtelmek rejtelme.

- Ugy van, ez csudák csudája. Magam sem tudom, hogy »mi gazdák« miből fizetünk rá a gazdaságra. Én magam is...

Itt már megakad a szavam, aminthogy magam sem tudom, hányadán vagyok a gazdasággal. Fizetek-e rá s mennyit? Ki tudja, talán jövedelmez is? Tőlem ugyan lehet így is, úgy is. Mit bánom én, csak legyen egy talpalatnyi föld, melyre azt mondhassam: az enyém. Tudom, bizonyosan tudom, hogy a krumplit olcsóbban vehetem meg a piacon, de hát azt nem én ültettem, nem én kapáltam. A bab sem valami drága, de ennek az enyémnek láttam a csiráját, gyöngye hajtását, amint kibujt a földből: láttam tarka virágját s lestem napról-napra, mint formálódik hüvelybe. És mind az a sok vetemény. A káposzta, a kalarábé, a karfiol, a sárgarépa, saláta, czeller, hagyma! Mind ennek a pénzbeli értéke annyi, hogy egy este könnyű szerrel ott hagyhatnám a klubban, de most, hogy késő ősze hajlott az idő, nyugtalanság fog el, nincs itt maradásom, ott kell lennem a betakarodáson. Biztatom a gyerekeket: ne busuljatok, gyerekek, majd meglátjátok, mi mindent hozok. Alma, dió, körte lesz bőviben. A mamának

sem kell annyit járni a vásárcsarnokot. Megtöltjük a pinczét mindenféle zöldséggel. A kamrát gyümölcscsel, főzelékkel. Csak ilyen szükek ne volnának ezek a pesti pinczék, meg kamarák. No nem baj, majd többször lemegyek s mindig hozok valamit.

- Bizony az nagyszerű lesz, - mondja a mama is. - Nem is hittem, hogy ilyen praktikus ember az apátok. Minden utjával hoz öt-hat forint ára ennivalót s egy utja mindössze 25-30 forintba kerül.

Szipitykó a helyzet magaslatára emelkedik s nekem ad igazat, különösen ha sok almát hozok.

- Csak eredj, apa, eredj.

Már ott is vagyok. Ó, Istenem, a mező de szomorú. Hideg süvit át a letaposott tarlón, a krumpli-földeken fagyoskodva ássák, szedik a krumplit, itt-ott tüzet raktak, a gyermeknép melegedik mellette, piszkálja a parazsas hamut, melyből ki-kihöngörödik egy-egy ropogós pirosra sült krumpli. Törik a kukoriczát is, nagy szénahordó szekereken hordják haza: lesz este multság, mesemondás, tréfa. Csóré szájú legénykének bajuszt föszenek az üszöges kukoriczával, a haját, szép selyem haját rálopják a leányok fejére: így még szebbek.

Szomoru a letarolt mező, de szomorúsága nem hangol le most. A munkáját jól végzett ember képét látom rajta én: im, adtam nektek mindent, ami erőmtől tellett, most már pihenhetek tavaszig. Az emberek arcza is mintha derüesebb volna, mint a nyáron. Egyben-másban csalódtak, de jó az Isten, ha egyik kezével sujt, a másikkal megvigasztal, fölemel. Kevés a buza, de pótolja a kukoricza, a krumpli s a mindenféle vetemény. Tele a káposztás hordó s amig van krumpli meg káposztalé, a szegény ember is megél csak valahogy.

Hát te kis kertecském, lássuk csak, számolj be. Nini, hogy omlik az áldás. Reám mosolyognak a sárgás, pirosas szemű kukoricza-csövek. A jól táplált, megelégedett ember gömbölyűségét látom a káposztán. Mi lett a gyenge palántából, melyet félve őrizgettünk a melegágyban s aggódva ültettünk ki a szabadba: hátha jó egy hideg éjszaka s a gyenge növényt földre nyomja, elhervasztja. Amott, abba az ágyba piczi, szemmel alig látható magot vetettünk s lett belőle vörös képű sárgarépa, igazi Mauthner diadala. És ti, fáim, kedves fáim! Sárga, halálra vált leveleitek közül élémosolyog az élet: ne búsuljatok, gyerekek, sokba kerül ez az öröm, de mindegy - ez a mienk, a mienk. Mennyit gondoltuk, becztük őket, míg felserdültek, im, látjátok, de hálásak. Vegyetek példát rólok.

Fuj, fujdogál a hűvös szél, csipi arczomat, de még oda tartom: csipjed, csipjed. Egy nap itt egy hónapra való táplálék nekem odafél. Minden alma, mit szerető gonddal papirosba csongolyitok, lelkemet táplálja. Hallom már, hogy rágicsálják a gyerekek s látom arczok, szemök ragyogását; hallom, mint találgatják, melyik fáról való lehet ez, melyik fáról az. Mindenikhez fűződik valami emlék. Itt újra éled kedvem, erőm, oszladoznak-foszladoznak a bántó gondolatok. Nem, engem sohasem bántott senki, nem, én sohasem csalódtam senkiben...

A fukar az ő kincseit nagyobb gonddal nem zárja el, mint én elrakosgatom Istennek mindenféle áldását. Ott jár a lelkem már, hogy majd amint szerét ejthetem, ide-ide szaladok s mindig viszek apránként valamit: így ujitgatom a gyerekek örömét s a - magamét. Így kötözgetem a szívemet mind erősebben-erősebben az édes anyaföldhöz. Hadd fizessünk csak rá »mi gazdák« a gazdaságunkra, a vége mégis csak az: élünk, éldegélünk s csak itt vagyunk boldogok, itt járnak mulatozva a mi gondolataink a csekély gazdaság körül. Nemcsak testünket, lelkünket is táplálja a föld, az édes anyaföld.

- Jövök már, gyerekek, jövök. Itt van minden jó, megenni való.

No lám, a mama is másként beszél most.

- Szép, igazán szép, mégis csak praktikus ember az apátok: nézzétek az arcját, hogy lesült, milyen egészséges piros!

- Hja, mi gazdák - kezdem én roppant komolyan - igen, mi gazdák...

Azt akartam mondani, hogy igen, mi gazdák szegények vagyunk, de becsületesek és piros arczuak, de nem tudtam szóhoz jutni a gyerekek ujjongásától.

- Ó de jó, ó de pompás!

...Nemsokára mehetek ismét.

Mi történt?

A hosszú uttól elfáradtan, félig ébren, szenderegve hallgattam nagyapót, a vén huszárt, ki unokájával, az ünnepre haza került bakancsossal hányta-vetette a világ sorját, annak csudálatos változásait. Lustán hevertem a jó öreg diványon, míg ők ültek, üldögéltek a nyitott kandalló előtt, s hol a vén huszár, hol a bakkancsos élesztgette a tüzet. Hosszu, vastag hasáb fák pattogtak, lobogtak, akkorák, hogy mellettök egy hétig melegednénk Budapesten. De itt még van fa, nem égették el mind az ősök, áldja meg az Isten haló porukban is... Nagyapó, piszkálván a parazsat, hátra tekintgetett, vajjon alszom-e, a beszédjével nem zavar-e.

- Alszik, - mondta egyszer s hosszan elhallgatott utána. Vártam, hogy majd évszázadig kezd az unokájával, aki első bakkancsos a huszár familiából, de nagyapó más szemmel nézi s ítéli a katonaállapotot: akár huszár, akár baka, bizony csak a nóta mondja gyöngyéletnek a katonaéletet, ámbátor most mégis könnyebb.

- Mert - mondja nagyapó - mi az a három esztendő? Az én apám huszonnégy esztendeig volt huszár, én tizenévig. Nektek, fiam, mindent ad a király, nekünk csak kardot adott s karabélyt. A paripát magunk vettük, az uniformist magunk vettük; ha vittünk hazulról pénzt s eleséget: ettünk. Nektek kijár ételek, ruhátok, minden.

- Elég hosszú a három esztendő is, nagyapó...

- Elég, elég, nekem sok is. Vajjon élek-e még, mikor egészen haza kerülsz?

- Hogyne élne, nagyapó! Lássá, már eltelt két esztendő s három hónap...

- Két esztendő s három hónap... De ha én neked elmondanám, mi történt csak ebben az esztendőben! Isten csodája, hogy élek.

- Igazán Isten csodája, nagyapó. Egyszer beléesett a vízbe - - -

- Kétszer, fiam, kétszer.

- Csak az egyiket írta meg az édes apám.

- Elég volt az egyik is. Minek búsitott volna! No, hanem most én elmondom neked... De te talán unod is az öreg ember beszédét?

- Csak mondja, nagyapó, mondja.

- Hát én mondom, hadd tudjad, mi minden történt nagyapóval ez esztendőben. Az első hónap csak eltelt, a második is a jó meleg szobában, a harmadik is eltelhetett volna, de nem volt maradásom, ahogy a hó olvadni kezdett, kimentem a mezőre. Eleget mondta nannó: maradjon itthon, mit lát még a mezőn? Hó, víz, sár: ezt lát. De én mentem, mert nem tudtam nyugodni, eszembe jutott, hogy tavaly is kiöntött a víz a malom mellett, éppen a te kaszálódra, fiam. Megyek, mendegélek a patak partján, meg-megállok, a fűzfákról le-letörtem egy-egy ágat, földbe szurtam, mert a fűzfa olyan mint a cigánypurdé, mindenütt megél. Gondoltam, egy esztendő, kettő alatt megnövekednek, védik a te földedet... Reád gondoltam, fiam. Reád... Mert nekem, ugy-e, mindegy már: kiönt a víz, nem önt. De isten bölcsesége beláthatatlan, mert abban a pillanatban, mikor éppen az utolsó ágat szurtam a földbe s felsóhajtottam: Istenem, istenem, vajjon jut-e majd eszébe az én unokámnak, hogy ezeket a fákat nagyapó ültette? - megtántorodtam s beleestem a megáradt patakba. Sodort, serített a víz lefelé, vitt vagy husz lépésre... éppen sötétedett, nem is láttam jól, de isten kisegített... No, most mit csináljak? Csuron víz voltam. Ahogy csak öreg lábaim birtak, szaladtam végig a falun. Szerencsére, nem látott senki... Szegény nannó! Ő már nyugtalankodott miattam, éppen

indította a legényeket, hogy keressenek. Akkor léptem be, csurgott le rólam a hideg, hóleves viz. - Nannyó, mondtam, vesse meg az ágyat, fektessen le. Én többet föl sem kelek... Sirt a szegény nannyó, sirtam én is a nyomorúságomon, mert az aggság nyomorúság. Ha fiatal vagyok, ez nem történt volna velem. Nos... belefektet nannyó a jó meleg ágyba, forró teát itat velem, sokat, pesti teát s áldott legyen az Istennek szent neve, mégcsak náthát sem kaptam.

- Szóval: maga még most is fiatalabb mint mi, - szóltam közbe.

- Ejnye, ejnye, felébresztélek, ugy-e.

- Nem is aludtam. Csak mondja tovább, nagyapó.

És mondta tovább nagyapó az esztendő történetét, egyszerű, közönséges dolgokat, amik nem ujságba valók, de itt nagy, emlékezetes esetek, nagyapót mind az elmúlásra, halálra figyelmeztetők...

- Na, ez így eltelt, elmúlt, egy reggel megyek a kertbe s hát a téli almafa, akit még az én apám ültetett, letört... Istenem, istenem, szél sem volt, mégis letört! Mondtam nannyónak: jöjjön, nannyó, jöjjön, nézze meg, többől kitört a téli almafa. Minden romlik, pusztul körülöttünk, most már mi következünk... Hát mi is van itt még a régiből? A csűröket, az istállókat mind lebontottátok, újat építettetek...

- Már nagyon régiek voltak, nagyapó...

- Régi, régi, de még jó, elég jó. Semmi sem marad meg az én kezem munkájából. Semmi, de semmi!

- Még a ház is megvan, nagyapó.

- A ház, a ház... Ez az egy. Ez talán még kiszolgál, ámbátor egy gerenda megroppant... S a nyári konyha... tudod-e, mi történt? Ugy-e ezt nem írta meg apád? Jól cselekedte. Mert azt szóval is nehéz elmondani, mely nagy volt a mi öreg szívünknek a megdöbbenése. Fölkelünk reggel s mondja nannyó: jaj de csudálatos álmot láttam, nagyapó. - Mi csudálatos álmot, nannyó? kérdelem én. - Éppen azon a patakon mentem át, amelyikbe maga beléesett volt. Most alig ért bokáig. De olyan tiszta, olyan szép volt a víz, aranyhalacska uszkáltak, viczkándoztak benne. Gondoltam: egyet megfogok a kicsi pesti unokámnak. Le is hajlok, meg is fogok egyet, a tenyerembe teszem, nézem, nézem s felsóhajtok: szegény halacska, hát te nekem mit vétettél, hogy megfogtalak! Eredj isten hírével, majd viszek én az unokámnak vesszőparipát. Belekapaszkodtam egy lehajló füzfaágba, kiléptem a partra s hát Uram, Teremtőm, abban a pillanatban rettentően megáradt a víz, kicsapott a partra is, én szaladtam, maga meg állott a malom előtt, szörnyű ijedten kiabált: erre, nannyó, erre! Mikor a kezét megfogtam, felébredtem. Így volt-e az álom, nannyó?

- Így volt, így.

- Mondtam én mindjárt: még a mai áldott szent napon ér valami minket, nannyó. No, nem telik belé egy fél óra, kimegyek az udvarra. Láttam, hogy nannyó a konyhában forgolódik, de végig sem mentem az udvaron, valami csudálatos érzés megfordított, sietve mentem vissza a házba s im hogy beléptem az ajtón, rettentő nagy dördüléssel összeomlik a konyha padlása. A leszakadt gerendák, a deszkák, a föld s a mésztörmelék megtöltötték a konyhát. A földbe gyökeredzett a lábam, nem tudtam mozdulni, csak annyit kiálthattam: hol van, nannyó? - Itt vagyok, nagyapó! - szaladt elém nannyó. Ott abban a helyben megfogtuk egymás kezét, betámolyogtunk a szobába, lerogytunk a diványra s elkezdettünk sirni, mint két kicsi gyermek. Egy perczen mult, hogy egyedül nem maradtam, egyedül, fiam, egyedül, árva gyermekénél nagyobb árvaságban. Ki viselne reám gondot? Ki adna meleg ételt? Olyant, amilyent nannyó?

A bús emlékezés ránehezedett nagyapó szívére, könnyek csillogtak a szemében, a bánat és öröm könye, hogy Isten, aki oly sokszor meglátogatta ez esztendőben, mégsem hagyta el, csak jeleket mutatott az ő megmérhetetlen bölcsesége: készüljetek, hív szolgáim, készüljetek...

Az utolsó czipó.

Hüvös őszi szél fujt, de még hangos volt a mező. Az ugart ellepték a szántóvető emberek, nagyokat rittyentek-csattantak a szíjjostorok, behallott a faluba a mélán mendegélő ökrök biztatása: hé elé, Daru, Virág! Öregebb rend emberek lassan lépegettek elébb, elébb a felhasogatott földeken, a nyakokba vetett zsákból hintegették a piros buzaszemet, következő esztendőnek a reménységét. És szállt az égbe sűrű fohászkodás ahoz a jó Istenhez, ki adja az esőt, az elvetett buzaszemnek életre keltőjét; a hótakarót, a gyöngye vetésnek tél hidege ellen védőjét s a meleg napot, a rengő-ringó kalász megérlelőjét.

Ott tipegett-tapogott nagyapó is, gyöngye, törekeny teste ingadozott, mint szélben az elkorhadt fa; az ő nyakában is zsák volt, mint a többi embereknek, akik meg-megálltak, csudálkozva néztek feléje, fejüket csóváltgatva: no lám, a »vén huszár« még maga veti el a buzáját. Mellette lépdelt az unokája s unszolta egyre: adja ide a zsákot, nagyapó, nem magának való már a vetés; de nagyapó szelíden elhárítja: hagyjad, fiam, hagyjad, inkább nézzed a kezem s lábam járását, tanuld meg a vetést. Mert ez is tudomány, fiam, de olyan tudomány, hogy könyvből meg nem tanulod. Vannak szántóvető emberek, kik soha meg nem tanulják, de azoknak aztán meg is ismered a földjét messziről: olyan szép tarka-barka virágos!

Hosszan elmélázott nagyapó, aztán folytatta: Engem is a nagyapám tanított szántásra, vetésre. Akkor még a vasekének hire sem volt. Hát annak a sok mindenféle csudamasinának ki hallotta hírét? A nagy urak földjét is faekével szántották, most lám, a legutolsó embernek is vasekéje van... Számolom, számolom, hány esztendeje lehet, mikor engem a nagyapám szántani, vetni tanított. Tizenöt éves ficzko legény voltam... Akkor éppen hetven esztendő mult el azóta, ugy-e? Jól számítottam?

- Jól, nagyapó, jól.

Akkor értek a föld végére. Ott megállott nagyapó s az unoka vállára támaszkodott. Föltekintett az égre, nézte sokáig a lemenő napot s aki látta, csudálhatta: a nap sugarai tündöklő koszorut fontak az öreg szántó-vető fejére. És mintha hallatszott volna mennyei szózat: eredj haza a te öreg társadhoz, hü szolgám. Im, koszorut fontam az áldott nap sugaraiból hófehér fejedre: megérdemelted te, ki egy hosszú életen át szántottad, vetetted földjeidet s este-reggel énhozzám fohászkodtál, a láthatatlanhoz.

Hallotta nagyapó a szózatot, ő megértette Istennek a beszédjét s könybe lábbadt szemmel rebegte: Áldott legyen a te szent neved, Uram. Megértettem a te intelmedet, az utolsó buzát hintettem az én földembe. Legyen meg a te akaratod.

Jaj, az olyan hosszú út volt mégis, mire nagyapó végig botorkált a földjén. Visszavisszatekintett s búcsuzott a földtől: Isten veled, édes jó földem, kit annyiszor megszántottam; kinek a keblét annyiszor telehintém maggal. Többet nem szántlak, nem vetlek, öreg testem kívánja a pihenőt.

S odahaza a vén házban, ha látnátok, bizony velök könyeznétek: két öreg ember sirdogál, egymást vigasztalják s vigasztalván, sirnak, mert az olyan jól esik öreg szívöknek. Isten, Isten, de nagy jót cselekedtél, a legnagyobbat, mikor a könyvet adtad, bánatos szíveknek leghivebb enyhítőjét!

- Igen, igen, nannó, mennyei szózat volt, bizonyosan az volt, aki beszélt énhozzám. A fiatalok kinevetnének, ha mondanám, hogy éreztem a fejemen a koszorút: hetven esztendő jutalmát. De te hiszed, ugy-e, nannó? Ó csak a jó Isten megáldaná utolsó munkámat. Nekünk

talán elég is lesz halálig az a buza, ami az én vetésemből terem... Egy esztendő, kettő, lehet-e már több idő a mi számunkra?

De im, eltelt egy esztendő, eltelt kettő, Isten még nem küldötte el a halál angyalát s apránként fogy, fogyogat a nagyapó vetette buza. Hiszen ha zsugorgatnák, ha senkinek sem adnának belőle! De, Istenem, megtudná-e állani az ő aranyoszlopok, hogy az idegent is meg ne kínálják, ha hozzájuk vetődik, bár egy karéj kenyérrel? És a sok unoka, dédunoka, akiknek mind a nanyó kenyeze izlik legjobban, mert nanyó »kakas tejjel s varju vajjal« süti. Egyetek, aranyos csirkéim, egyetek.

S telik, mulik az idő, új Isten áldása hullámszik a mezőn, arany kalászok hívogatják a népet: jertek, arassatok le. Ragyogó arccal tódul ki a buzahatárba mind, aki épkezláb ember, az ég csillagai a földre kerülnek buzakeresztek képében; aztán egyszerre csak zúgnak-búgnak a cséplőgépek is, megtelnek a hombárok: nem látsz bánatos arcot, akinek kevés lett, az is örül. Kevés, de jó. Alsó malom, felső malom éjjel-nappal zúg, zakatol, nem győzi a molnár számba venni a temérdek zsákot. Ha így tartana egész esztendőn át!

Mindenkinek van új buzája a malomban, csak nagyapóéknak nincs.

- Mig tart a régiben, nem kell az új, - mondja nagyapó.

- Nem, nem, - mondja nanyó is. - Az újat már nem maga vetette... Nem kell, nem.

Mindenféle hiányosságot találnak az új buzában. Látszik, hogy cselédember vetette. Mit bánja az, ha konkoly is a fele. Lám, a nagyapó buzája olyan mint az arany. S milyen tiszta, pedig nem rostálták. Ez meg kuporodott szemü, szintelen, szemetes.

Meg-megkérde nagyapó: - Van-e még a régiből, nanyó? Eltart-e bár karácsonyig? Nanyó megrezzen, de nagyapó nem veszi észre, olyan vidáman mondja: ó, hogyne! Eltart az még tavaszig is.

- Akkor engem kiszolgál... - mondja nagyapó s megnyugtatta ez a gondolat, bár a halál jár a nyomában.

Csak a nanyó s a jó Isten tudja, hogy a hombár, amelyben a régi buza volt - üres. Hogy e héten kaparta föl a fenekéről az utolsó vékányit. Mely szerencse, hogy nagyapó nem tud fölmenni a létrán és sejtelve sincs arról öreg szívének, ami ott a hombár mellett történt. Amikor az öregasszony kisöpörte az utolsó szemet is s ráborult a zsákocskára: az utolsó! az utolsó! Nem lesz többet ilyen buzám soha, soha! Ó áldott jó öreg gazdám, az utolsó buza, amit a te kezddel vetettél!

Mint egy drága halottat, úgy siratja szegény öregasszony az utolsó véka buzát. Könyezve adja át a molnárnak, könyezve veszi át a lisztet, könyeivel dagasztja a tésztát - az utolsót a nagyapó buzájából.

- Nanyó, maga sirt, mi lelte?

- Akinek sok gyermeke s unokája van, mindég van siratni valója... - s kegyes hamissággal elámitja nagyapót.

Hanem... hanem, a mikor az utolsó cipó kerül az asztalra, nem tud tovább uralkodni öreg szíve nagy fájdalommal, zokogva borul nagyapó kezére és csókolja sokáig: áldott jó kezem, áldott jó kezem!

- Nanyó... no, no, nanyó, csendesüljön. Ez az utolsó, ugy-e? Az, ugy-e? Érzem. Meg-éreztem... Isten akarta így, hogy hosszúra nyuljon életünk. No, no, ne sirjon, nanyó. Szeljen az utolsó cipóból nekem is. Kicsit, kicsit... hadd maradjon holnapra is...

Termés bácsi.

Ezzel a különös nevű bácsival mostanában ismerkedtem meg, bolyongván az utczákon, a mi különben nem szokásom. Mert az esztendő tizenegy hónapjában az unalomig honnülő ember vagyok, de a mint beköszönt zuzmarás szakálával a december, nincs maradásom, mindegyre elszaladok hazulról s járok-kelek mindenfelé, különösen arra felé, hol a kirakatok mögül selyemhajú babák, trombiták, kardok s mit tudom én, mik mosolyognak reám. A mint a kalapomat veszem, a hány gyerek, mind a nyakamba ugrik s olyan édesen kérnek: apa, aztán jól beszélj ám a Jézuskával. Kérnek a kamaszok is, a kik már régóta jól tudják, hogy Jézuska nem más, mint a szülői szivekben lakozó örök Szeretet. De hát mindegy: ez a hónap a kegyes ámitások, hazudozások hónapja s addig ámitjuk egymást, addig hazudozunk, mignem mikor fölgyúl a karácsonfa, szinte hisszük, hogy csakugyan Jézuska hozta mindezt a szép ajándékot, mit keservesen összekuporgatott filléreinken vettünk s cipelünk haza köpenyegünk alatt.

Hanem hála Istennek, van még egy kicsi fiam, a kinek nem nyílt ki a szeme, hisz a kicsi Jézuskában, jóllehet még sohasem látta... Istenem, Istenem, de szeretné látni! Én azonban megnyugtatom Szipitykót:

- A kicsi Jézuska nagyon szereti a jó gyerekeket, de csak esténként száll le a földre, a mikor ti már alusztok. Aztán mi lenne, ha ő kérdezne meg minden gyereket: jó vagy-e, rossz-e? Mind azt felelné: jó. Hej, hiszen ha úgy volna, barátom! De sok rossz gyerek van ám a világon! És azoknak is épenúgy hozzon ajándékot, mint a jóknak? Na szólj, igazság volna ez?

Mondja Szipitykó!

- Nem, ez nem volna igazság!

- Azért beszél Jézuska csak az apákkal meg a mamákkal. Ezek megmondják a tiszta, szent igazságot: melyik a jó, s melyik a rossz, melyik mit érdemel. Egyik többet, másik kevesebbet.

Ezt mindennap eltárgyaljuk Szipitykóval s esténként, ha megjövök, hűségesen beszámolok. Mert hiába vezényeli a mama ágyba a gyerekeket a rendes időben, addig egy sem alszik el, míg az apa haza nem kerül. Egyszerre kérdik: hol voltál apa? Szomorúan, csüggedten felelem:

- Ó, ne is kérdezzétek.

- Beszéltél a Jézuskával? - kérdi Szipitykó.

Búsan legyintek a kezemmel:

- Beszéltem.

- Mit mondott?

- Hja, barátom, nagy sora van annak. Nehéz azt elmondani.

A kamasz gimnázisták hol rám, hol Szipitykóra néznek, ravaszul kacsintanak össze: Na, most megint mond egy mesét az apa. Hunczut mosolygás játszik a »felsőbb« leányka arcán is. Azt mondja a mosolygása: ismerlek már, apa. Az elemista leány még a hit és hitetlenség közt lebeg, sováron lesi minden szavamat.

- Meséld el, apa, - biztatnak a kamaszok.

- Nem mese ez, gyermek - citálom rájuk Arany Jánost, - szomoru dolog, a mit beszélek. Hogy is volt csak? Igen. Elmentem a klubba, de a mint mentem, folyton nézegettem mindenfelé, nem látom-e meg valahol Jézuskát.

Még a klub kapuja előtt is megállottam, mert tegnap este véletlenül épp ott találkoztam vele. - De ma hiába néztem égre, földre, hiába álldogáltam, nem jött Jézuska. Na, jól van, gondolom, majd talán ha lejövök a klubból, akkor jár erre. Fölmegyek a klubba s hát Uram, Teremtőm, a képviselőbácsik mind ott ülnek a hosszú asztal körül s valamennyi búsan lekonykolt az asztalra. - Igen, igen mondotta egyik (ha jól emlékszem, Horánszky bácsi volt), az a rossz termés, az... A miatt nincs pénz. Nem tudom, hogy s mint leszünk. Akármerre járok, mindenütt arra a rossz termésre panaszkodnak. Bizony, szomoru karácsonyunk lesz!

Szipitykó izgatottan ült föl ágyacskájában.

- Ki az a Termés, apa?

A kamaszok hangosan kaczagtak, hogy csengett a szoba.

- Mit, - förmedtem rájuk - ti kaczagtok?! Hát ez kaczagni való?! Az a rossz Termés, - fordultam Szipitykóhoz, - egy haszontalan rossz bácsi, fiam. Sok-sok embernek a zsebéből kiveszi a pénzt.

- A Jézuskáéból is?

- Várj csak, várj, barátom, hadd mondok tovább. Magam is leültem a hosszú asztal mellé, hallgattam, hogy mit beszélnek Termés bácsiról, de én ugy elszomorodtam, ahogy még soha világéletemben. Hiszen, ha Termés bácsi olyan gonosz ember, hogy mindenkinek elvette a pénzét, ki tudja, nem vette-e el Jézuskától is?

A mama benyitott a szobába.

- Az Istenért, hagyd már azokat a szegény gyerekeket, ne izgasd többet.

- Ó mama, hadd beszéljen az apa! - esengett Szipitykó.

Összetett kézzel kérték a kamaszok is, komolyságot erőltetve:

- Ó hadd meséljen az apa!

- Na - folytatom, - nem volt maradásom a klubban, lesiettem az utcára. Mondtam magamban, török-szakad, találkoznom kell Jézuskával, meg kell tudnom, hogy nem vette-e el az ő pénzét is az a rossz Termés bácsi.

- S találkozta?

- Igen, találkoztam! Köszöntem neki: Jó estét Jézuska, hogy vagy? Mintha búsulnál. Olyan szomoru az arcod.

- Igazad van, - mondta Jézuska, - szomoru vagyok, nagyon szomoru. Az a rossz Termés...

- Mit!? Elvette a te pénzedet is?

- Nem éppen mind, de sokat, nagyon sokat vett el. Nem tudom, mit csináljak, mit kezdjek. Visszamennék Szent Péter bácsihoz, hogy adjon más pénzt, de tudom, hogy nem ad. Még meg is dorgál: miért nem vigyáztam jobban. S igaza van az öregnek, mert csakugyan figyelmeztetett, hogy sok rossz ember van a földön s különösen köztük egy Termés nevű, a ki már sok jó embert megszomorított, koldusbotra juttatott.

A hogy errefelé jöttem, éppen a te gyerekeid voltak eszemben... Vajjon meg tudom-e venni mindazt, a mit ígértem. Szipitykónak már néztem is egy szép huszáregyenruhát, karddal, sarkantyus csizmával - de hogy tudjam megvenni? Bárcsak a kardra jusson! Azzal a sakkjátékkal sem tudom mi lesz, a mit a nagyobbik fiunak ígértem. (A kamasznak hosszúra nyúlt az arcza.) Beszélő babát is néztem, de szörnyű drága. (A felsőbb leány nyugtalanul fészke-

lódik.) De most Isten veled, sietős az utam. Ahogy lesz, úgy lesz, mondta Jézuska s azzal tovább röppent.

Én meg nagy búsan haza jövék...

Szipitykó elgondolkozott. Aztán egyszerre csak megszólalt.

- Apa... A ki másnak a pénzét elveszi, azt ugy-e becsukják a rendőr bácsik?

- Persze, hogy be!

Világosság gyult erre a gyerekek agyában, kórusban kiáltották:

- Be kell csukatni a Termés bácsit!

- Az ám, igazatok van, csukassuk be. Ne féljeteK gyerekek. Csak aludjatok. Még holnap megyek a rendőrségre. Följelentem Termés bácsit s becsukatom, be én!

- Hál' Istennek, - sóhajtott föl a mama megkönnyebbülten - csakhogY már idáig jutottál s kituszkolt a gyerekszobából. - Aludj, Szipitykó, aludj, apa majd becsukatja azt a rossz Termés bácsit.

- De igazán, mama?

- Igazán.

Szipitykó behunyta a szemét, de ajka mosolygott. Kicsi Jézuskával aludott el, meg azzal a rossz Termés bácsival, a kit holnap az apa be fog csukatni...

Első szerelem.

Gyászkeretes névjegyet hoztak be, rajta ez a név: Özv. Szépvizy Ákosné, szül. Bánki Margit. Mind a két név ismerős hangzású, a Szépvizyek is, a Bánkiak is régi nemes családok az én vármegyémben, a régi jó világban gazdagok, most, - úgy jártak, mint sok-sok nemes család, leszegényedtek, küzdenek a létért. Egyébként én Szépvizy Ákost nem ismertem, Bánki Margitot sem. Talán nem is láttam soha őket. Hirüket is alig hallottam. Az én vármegyém egy kis ország az országban, s a vármegye két szélén lakó urak (a szegény parasztokról minek beszéljek?) sohasem találkoznak, ha csak nem Budapesten, hivatalt keresvén...

Az ajtó felé siettem. Szép barna asszony, sugár, szinte leányos termetű lépett be, zavart mosollyal üdvözölt, aztán, hogy jobban szemügyre vett, önkéntelen hátrált egy lépést.

- Talán nem jó helyen járok?

- De... jó helyen jár, asszonyom.

Udvariasan mutattam helyet.

- Miben lehetek szolgálatára?

Mintha valami bántó kérdést intéztem volna hozzá, könybe borult szép fekete szeme, szemrehányó, sértődött hangon kérdezte:

- Nem ismer? Nem emlékszik rám!?

- Bocsánat, asszonyom, a névre, igen, a névre emlékszem... De oly rég elkerültem a megyéből...

Mondta a szép asszony mélán, csendesen:

- Az igazán rég volt. Tizenöt éve. Tizennégy éves leányka voltam akkor, és ön tizennyolcz éves.

- Húsz voltam tizenöt év előtt, asszonyom.

- Lehet; én azonban tizennégy éves voltam. Bolond szerelmes lányka, - ön meg...

- Én meg bolond szerelmes ifjú bizonyosan. Nem emlékszem ugyan már határozottan, de valószínű, hogy húsz éves koromban bolond szerelmes ifjú valék. De ha meg nem sértem, asszonyom, talán...

- Tudom mit akar mondani, - vágott közbe Bánki Margit - ugy-e azt: beszéljünk egyébbről. Tizenöt év hosszú idő. Azóta ön családapa lett, én özvegy.

- Ez igaz, asszonyom. Én családapa lettem, s ön özvegy, a mint névjegyéből látom.

- Mi más jövődöt láttam pedig felém mosolyogni, - folytatta a szép asszony, mintha nem is hallotta volna az én szavaimat. - Úgy emlékszem, mintha tegnap történt volna. Piros pünkösdi vasárnapja volt. Az almafák éppen akkor virágoztak. A patak partján a jázminbokrok virágba voltak borulva. Nyíltak a rózsák. S mi ketten ábrándozva sétálgattunk a kert utain. Én rózsát szakítottam. Égő piros rózsát. Reszkető kézzel tűztem fel a kabátjára. Rövid szürke kabát volt. Mintha ma is látnám. A szemünk találkozott... De szép nap volt az. S a többiek mind. Az egész nyár. De az ősz, az olyan szomorú volt. Sírva talált az este, sírva a reggel. Azt hittem, megszakad a szívem a búcsú pillanatában. Egy esztendeig sűrűn jöttek a levelek. Aztán meg-ritkultak. Végre egészen elmaradtak, s én szerelem nélkül férjhez mentem Szépvizy Ákoshoz.

Nem annyira nekem, mint magának beszélt, látszott az arcán, hogy lelke gyönyörrel merül az első szerelem édes-bús emlékezetébe. Nem volt rá lelke, hogy megállítsam: asszonyom, bocsánat, de...

Nem, Bánki Margit csakugyan ajtót tévesztett. Az első szerelemre való édes-bús emlékezést nem itt, hanem a temetőben kellett volna elsírnia. A míg ő beszélt, könnyezve beszélt, az én lelkemben is megelevenedett egy régi emlék. Átellenben a mi házunkkal volt egy vén udvarház, romladozó, gazdátlan ház. Kis fiú voltam, mikor a gazdája, egy szegény nemes ember, elhagyta az ősi házat. Akkor én is sokat sírtam, mert azzal a szegény nemes emberrel elment egy kis fiucska is, velem egykorú, az én kedves játszótársam. Egy volt a szívünk, egy a nevünk is. Az a szegény nemes ember ott vert fészket a Margiték falujában. A mint nálunk szokták mondani: ráházasodott egy gazdag özvegyasszonyra. Aztán telt, múlt az idő. A gyermekből ifjú lett. A gyermekkori pajtások nőttek, növekedtek, messze egymástól, nemlátva egymást. Csak a nevük találkozott néha.

- Nini, az én druszám verset ír.

- Nini, - mondotta a másik is, - az én druszám verset ír.

Titkos versengés támadt köztünk: melyik név hallgattatja el a másikat. Közbe szólt a halál. Véget vetett a versengésnek. A Bánki Margit poétás ideálja meghalt ebben a bolond nagy városban, hol ezrek halnak meg észrevétlen, följegyzetlenül. Nem volt, a ki megsírassa. Apja, anyja nem élt már. Meghalt, de a versek, a tárczák nem hallgattak el, Bánki Margit olvasta tovább könnyes szemmel, sajgó szívvel. Azok a versek mind egy kékszemű, szőke leánynak szóltak.

Mindez pillanat alatt végig nyargalt agyamban, teljes világosságban állott előttem annak a szép, szomorú asszonynak a tévedése. Mondjam neki: asszonyom, fájdalom, ön téved, mert az az ifjú, a kire emlékszik, régóta alszik a temetőben? Szerelmes szíve porrá lett. Sírassa meg a halottat, aztán mondja meg, mi hozta hozzám, mivel lehetek szolgálatjára.

Minden szó, a mit elgondoltam, ridegnek, bántónak, kegyetlennek tetszett. Nem volt erőm, nem volt rá lelke, hogy megmondjam a valót. Hadd éljen a szegény halott! Szívemet meg ejtette a kék asszony könyje, bűnbánólag emeltem rá szememet, s mondtam a halott nevében:

- Asszonyom, az első szerelem rendes vége ez. De ha önnek édes a ráemlékezés, az nekem is. A végzet így akarta, nyugodjék meg benne. Tudom, már rég meg is nyugodott volna, ha mint én, ön is boldog házasság kikötőjébe jut.

- Igaza van, igaza. De én mindig boldogtalan voltam. Az uram?... Ismeri a megyénkbeli urakat. Tudatlanok, gögősek, kicsi birtokból nagy urat játszó. Ilyen volt az én uram is. Alig maradt annyi, mikor meghalt, hogy tisztességesen eltemettessem. A szüleimet is tönkretette. S most én itt vagyok a fiammal, semmi nélkül. Szerencse, hogy csak ez az egy fiam van; hogy a többi gyermekem, Isten bocsássa meg bűnömet, meghalt.

Megragadta kezemet.

- A szép napok emlékére kérem, szerezzen nekem valami tisztességes foglalkozást.

- Ó, asszonyom, mindent elkövetek!

- Mindent, mindent. De ne úgy, mint a nagyurak szokták. Mindent megígérnek és semmit sem tesznek.

A nyitott ablakon hévvel sütött be a tavaszi nap, ragyogó sugarak áradtak szét a szobában, játszva, enyelegve s e pillanatban úgy tetszett, mintha egy leányka állana előttem, aki arany hajú volt, nefelejcs-szemű. Az a leányka, a kivel én egykor épp úgy sétáltam a kertben, mint Bánki Margittal az ő szerelmes ifja. Úgy van, úgy, az is égő piros rózsát tűzött a mellemre. S

most itt van. Szomorúan, könnyes szemmel és - foglalkozást kér. Néma megindultsággal tartottam kezemben Bánki Margit kezét. Könnyei közül mosoly csillant elő, a bizalom mosolya. Kiolvastam ebből a mosolyból, hogy hisz nekem, bizik a szavamban, a mint hitt egykor, régen, piros pünkösd napján, a mikor égő piros rózsát tűzött ifja keblére; a mikor a szemök találkozott - s hitték, szentül hitték mind a ketten, hogy soha, soha el nem felejtik egymást... A mint hitt nekem is az a másik leányka, a kinek arany volt a haja, nefelejcs a szeme...

Gutman.

Habozva írom le e nem sokat ígérő nevet, a vörös szakállu zsidó hordár nevét. Egy szegény ördög, ki reggeltől estig, tikkasztó melegben, csattogó hidegben, az utcza sarkán álldogál, lesve, várva, ki fütytyent neki, ugyan kit érdekel e finom, kényes világban? Csupa csoda az is, hogy tudom a nevét, holott elég volna a numerus. Ám a vörös szakállú Gutman numerusát elfeledtem, a neve azonban megmaradt. Mindössze egy »n« betűt csiptem el belőle, minthogy magam is belátom: egy hordárnak elég egy »n« is.

Gutmant, mint rendesen a szegény ördögöket, Isten sok gyermekkel áldotta meg, s mint rendesen a szegény ördögök, ő sem búsult a sok gyermek miatt. Nem egyszer mondta nekem, ha feljött hozzám, várakozván a levelek fölczimezésére: higgye meg, nagysága, a gyermek - áldás. Minden gyermek szerencsét hozott még eddig. Ha több száját kell bedugnom, több is a kereset. A nagysága is esztendőről-esztendőre több-több levelet küld, folyvást szaporodnak a kundschaftjaim, s már azok sem hagynak el, kik más kerületbe hurczolkodnak. Eljárnak az én sarkamra, s még a lelkök üdvösségét is rám bízák. Azt hiszik, hogy a mit egyszer Gutman a kezébe vesz, arra mérget lehet venni, hogy »el lesz intézve.« Hát nem így hiszi a nagysága is?

- Igaza van, Gutman. Maga derék ember. De meg is áldotta az Isten. Hány gyereke van? Öt? Hat?

- Csak öt, - mondta Gutman - de - s arcza, szeme fölragyogott, - jön a hatodik, jön!

- Nem lesz sok egy kicsit?

- Sok? Mért lenne sok? Mi tizen voltunk és nem voltunk sokan. Hat gyerek! Sok az? Meglátja nagysága, hogy a hatodik is szerencsét hoz: még több kuncsaftom lesz.

Boldogan vette át a leveleket, csak futólag nézte meg a címeket, nem volt szüksége magyarázatra, ő azt is tudta, melyikre várjon választ, melyikre nem. Sőt meg is mondotta előre az eredményt. »Mérget rá,« hogy ma sem kap cikket a K. nagyságától s M. úr még alszik. Micsoda lusta emberek ezek, nagysága! Látszik, hogy nincs gyermekök!

Mert Gutman szerint két részre oszlott az emberiség: az egyik, a kinek gyermeke van, a másik, a kinek nincs. Amazok dolgoznak, izzadnak, tudják, mi a kötelesség, »betartják a terminust«, emezek ingyenélő herék.

Az ajtóból még visszafordult Gutman s biztatott, hogy csak bizzam rá, ő majd gorombáskodik a nagyságos K. író ural, s ha ma sem lesz cikk, meg fogja házasítani. Akkor majd ír!

Hallottam még, a mint az előszobában is mondotta a cselédnek: meg fogom házasítani. No, nem magát, ne féljen! Aztán becsapódott az ajtó.

...S aztán nem láttam többet Gutmant.

Minden nap megkérdeztem a társaitól: hol van Gutman? Mit csinál Gutman?

Felelték mindig egyformán: A Gutman? Otthon van, beteg a felesége.

Teltek, multak a hetek, aztán egyszer, egy ködös novemberi napon, azt felelték nekem a vörös sipkás emberek: A Gutman? Meghalt a felesége.

Mit mondék, hogy nem láttam többet Gutmant. Láttam, csak nem a vörös sipkájában. Polgári kalapot viselt, formájából kiment kalapot, rajta széles fekete szalag, gyász volt, fekete gyász az egész ember, alakja összeesett, vörös szakállát ellepték a fehér szálak: ez volt egész testén,

a mi nem fekete, s ez is gyászról, mérhetetlen kétségbeesésről beszélt. Jóságos szeme állandó forrása lett a könnyeknek.

- Mit tegyek? Mit kezdjek el? A legnagyobb sincs tizesztendő. Kiálljak az utcára s hagyjam otthon? Kire? Ki vigyáz rájuk? Ki ad enni nekik? Ha meg otthon ülök, mit esznek?

- Ne csüggedjen, Gutman, a hatodik gyerek ugyan nem hozott szerencsét, de jó az Isten, minden jóra fordulhat. Vannak nemesszívű emberek. Majd elhelyezik a gyerekeket, kit, a hol lehet. Mire valók az árvaházak?

Már kész is volt egy csomó levelem. Mind nőknek szóllott, előkelő asszonyoknak, árvaházak élén álló választmányi hölgyeknek. Fölolvastam a leveleket, és Gutman sírt, sírt... Ő a leveleket nagyon szépeknek találta.

- Lássá, ezeket honn találja. Nem titkolják el honnlétüket. Ezek segítenek magán. Ha bár kettőt fölvesznek, mekkora könnyebbség magának.

- Nagy, nagy, - dűnnyögött Gutman, - de melyiket adjam... Jaj Istenem, Istenem...

- De, kedves Gutman, miféle beszéd ez? Most ne azon törje a fejét, hogy melyiket veszik föl. A fő, hogy vagy kettőt fölvegyenek.

Gutman bocsánatért hebegett, aztán gondosan elrejtette a leveleket, s elindult a legszomorúbb útra: meleg hajlékot, anya helyett anyát keresni a gyerekeknek.

Nem cifrázom a dolgot, hiába is cifráznám, ugyan mi nagyot, érdekesítőt csinálhatnék egy szegény zsidó hordár nyomorúságából. Ő elvégezte ezt az útját is, nem becsületesebben, mint a többi azelőtt, amiért fizettek, csupán nagy lelki szorongások között, és jött vissza hozzám sápadtan, még összeesettebben. Zokogva borult a könyvszekrény párkányára, lemondó kézlegyintgetése mondotta el a beszámolót szomorú újáról.

- Nincs hely?

- Az én gyermekeimnek nincs!

- Hogyan?

Keserűen kaczagott a szegény ember.

- Hogyan? Mert az én gyermekeim - félárvák! Tessék hallani, félárvák! Voltam mindenütt! Olvasták a levelet. Kikérdeztek. Könyezve hallgatták nagy nyomorúságomat. Az egyik nagysága azt mondta: a szívem majd megszakad, de nem lehet fölvenni a gyereket. Egyet sem. Tiltják az alapszabályok. Tetszik tudni, az alapszabályok! Csak egész árvát lehet fölvenni. Mind ezt mondták. Mind adott egy pár forintot, és a nagyságos urat tisztelték.

- Baj, baj...

- Hogy félárvák, úgy-e?

- Ugyan, mit beszél!

- Mit beszélek? Nem jobb volna, ha egészen árvák volnának? No, nem jobb?

- Gutman, ne káromolja az Istent...

Hozzám lépett, elkapta a kezemet.

- Ne legyen gyerek, Gutman. Ugyan...

Forró könycsépp hullott a kezemre. Olyan forró, hogy sajgott a szívem is tőle. Valamit hebegett és kitámolygott. Az ablakon át hosszan utánna néztem. A lakása felé tartott - - -

Másnap levelet hozott egy hordár. Nagy, idéetlen betűkkel volt fölczimezve. Gutman írta a levelet, mely tele volt zavaros, félbemaradt mondatokkal. De egy mondat a sok közül szívembe nyilallott, ez világos volt, szörnyen világos: mondja meg a nagyságos asszonyoknak, hogy a gyermekeim már egész árvák, fölvehetik az árvaházba őket, engem pedig ne kerestessen, jó helyen vagyok én a Dunában...

Mese egy karikáról.

A karika, melyről nektek mesélek, tavaly télen ott lógott a gyermekszoba ajtaja közt, mellette a párja, s Isten bocsássa meg nekem, néha-néha gyermekké tett engem is: együtt hintáztam a gyermekekkel. Igen kedves jószágunk volt, mert valahányszor hinta-hinta-hintáztunk, eszünkbe juttatta a nagyapó kertjét s szövögettük, rajzolgattuk a jövőndőt, a színes mosolygó szép jövőndőt, a mikor...

Kezdette a kicsi fiam:

- Ugy-e apa, levisszük a karikát is nagyapóékhoz?
- A karikát? Bizony levisszük. Én már azt is tudom, hová kötjük föl.
- Hová, apa, hová?
- A kertben, a két öreg körtefa közé. Ott esik csak pompás hintázás, gyerekek. Jó hosszúra eresztjük a kötelet, s ha neki lendül, olyan magasra repül majd mint, mint...
- Föl a fa tetejébe?
- Talán még annál is magasabbra.
- Akkor bizonyosan a torony tetejébe.
- Az ám, a torony tetejébe.

A karikával kezdtünk, s képzeletünk előre bejárta a nyári örömek nagy birodalmát. A hosszú tél repülve repült el a színes képek rajzolgatása közt s nagyapó kertjét olyan szépen kirajzolták a gyerekek, hogy ahhoz hasonlatos szép Tündér Ilona kertje sem lehetett. Azokat a vén csenevész szilvafákat, azokat az odvas körtefákat, melyeket tán még nagyapónak a nagyapja ültetett, mesebeli aranyfákká varázsolta a fölizgatott gyermeki lélek s mintha arany pili vonta volna be a karikákat is...

*

Egyszer aztán, igen, a karika lekerült a gyerekszoba ajtajáról, s bizony mondom, a törős portékát nem csomagolták olyan nagy gonddal, mint a gyerekek e szemefényét. Babonás félelem szállotta meg kicsi szívöket: ha itt marad a karika, talán - ki tudja? - még a nyár is elmarad ebben az esztendőben. Künn a vasutnál a kicsi fiam oda somfordált a raktároshoz, s mondta neki:

- Bácsi kérem, tegyék föl ezt a ládát a vasútra. Ebben van az én hinta karikám.

A raktáros bácsi értette a tréfát s sok dolga közt is évődni kezdett a gyerekekkel:

- Hm, hm. Ebben van a karika? A karika nem vasútra való. Ha karika, hát guruljon haza magától.

Közbe szóltam:

- Az ám, a raktáros bácsinak igaza van. Azért karika, hogy guruljon. Vegyük ki.
- Igen, kivesszük és magácska majd kiguritja innét.
- De nem gurul az nagyapóékhoz! Hagyják a ládában! - kiabált a gyerek, mint akár csak egy igazi utas.

Körülnézett, kereste a mamát, hogy segítségül hívja. Áldott szerencsére, jött a mama, s hogy történt, hogy nem, a raktáros bácsinak meglágyult a szive: hát Isten neki, maradjon a karika a ládában.

*

Ülvén a kupéban, sokat vitattuk, vajjon a karika odatalált volna-e a nagyapó kertjébe. Én azt mondtam:

- Hát gyerekek, szó, a mi szó, jó lett volna megpróbálni. Az lett volna csak a nagyszerű, ha Szipitykó a perronon elgurítja a karikát, jól a lelkére kötvén, hogy egyenesen a nagyapó házához guruljon.

Mondta Szipitykó:

- Nincs is a karikának lelke.

Mondták a nagyobbak s ravaszul hunyorítottak:

- Honnét tudod? Hátha van?

- Úgy van, ki tudja. Hátha van? Hej Istenem, képzelem, hogy nagyot nézett volna a nagyapó, mikor a karika begurul az udvarára. Fölveszi a földről s beviszi nannýónak: Nézze, nannýó, karika. Vajjon honnét került ide? Finom esztorgályos munka. Ilyen még nem volt a mi falunkban. - Igazán - mondhatta volna nannýó - ilyen szép karika még nem volt itt. Higyje meg, nagyapó, hogy ez Pestről gurult ide. - Bizony ha Pestről, akkor ezt az én kicsi unokám, Szipitykó gurította s meglásd nannýó, hogy ő is itt lesz nemsokára.

Erre Szipitykó erősen bánni kezdette, hogy miért nem hallgatott a raktáros bácsira. Hadd tudták volna meg nagyapóék előre, hogy jönnek a pesti unokák.

*

Most már mindegy, a hogy van, úgy van. Itthon vagyunk, itthon, kint szaladgálunk a nagyapó kertjében, a csenevész szilvafák, az odvas alma- s körtefák közt. De mi nem látjuk, hogy a szilvafák csenevések, nem látjuk a vén fák odvát, nem mese, de valóság, hogy nagyapó kertje szép, mint Tündér Ilona kertje, legalább nekünk az. És ott lóg a karika is, a két vén körtefa között, és ott tipeg nagyapó s félve, aggódva lesi, vigyázza a hinta merész lendülését. Öreg szívének fáj, hogy rontsa ezeknek a kiszabadult rab madárkáknak a kedvét, de bizony jobb szeretné, ha a sima, puha gyepen szaladgálnának. Ám azért, jóllehet minden lehajlás egy jajjal jár nagyapónak, lehajlik, fölemeli a kicsi unokát, a legkedvesebbet, beleülteti a karikába, s szép gyengén meglendíti: hinta, hinta!

Biztatja Szipitykó:

- Erősebben nagyapó, erősebben.

- Óh édes kicsi fiam, leesel, félek, nagyon félek!

- Ne féljen, nagyapó, legyen bátor, mint én!

Ez nagyon tetszik nagyapónak. Egész nap ezt a mondást hajtja. Mit mondott az ő kicsi unokája: legyen bátor, mint ő. Na, ebből a fiúból bizonyosan katona lesz.

*

Ah, édes jó Istenem, de rövid a nyár. Ime már sárga levelek tünedeznek elő a zöld levelek közt. Este felé szomorúan zúg-búg a szél, a fák ágai búsan hajladoznak, integetnek. A karika ott lóg a vén körtefák közt, de a gyermekeknek nincs kedvük a hintázásra. Nagyapó is könnybe borult szemmel tipeg a kertben, meg-meglebbenti a hűvös szél, s szegény nagyapó - köhécse! Bús sejtelem szállja meg öreg szívét: utolszor látja talán a pesti unokákat. Megfogózik a

karikába, úgy pihen egy keveset, aztán eltipeg a házba. Ott a vén ember helye, ott, a kandalló előtt. Szipitykó melléje dörgölődzik:

- Ne búsuljon, nagyapó.
- Ó, édes kicsi fiam, hogyan búsulnék. Elmentek s nem látlak többet.
- De visszajövünk ám. A karikát itt is hagyjuk. Ugy-e gondot visel rá, nagyapó?
- Hogyan viselnék, kicsi fiam, hogyan. Beteszem a ládába. Ott megtaláljátok, ha én nem élek...

*

És bekerült a karika az öreg ládába, annak is a fenekére, hadd pihenjen ott a jövő nyárig. És csöndes lett a nagyapó háza, udvara, kertje. A fecskékkel együtt elröpültek a pesti unokák is. Kettesként maradtak: nagyapó és nannó. Annyi gyermekök, annyi unokájok, s most senki-jök. Ketten üldögélnek a kis szobában, ritkán zavarják csöndes beszélgetésüket. Ujra élik az elmúlt nyár minden napját, annak minden örömét, az unokák minden szavát, mondását, pajzánkodásait s az emlékezés megszépít minden szót, minden cselekedetet - azt is, amiért akkor megpirongatták őket.

...De im, egyszer nagyapó ott marad az ágyában és mondja nannónak:

- Beteg vagyok, nannó. Ma nem kelek föl.

S mulnak a napok, az éjszakák, nagyapó nem kel föl; föl sem tud ülni maga erejétől. Szegény nannó segít, de ő is olyan gyöngé.

Mondja nagyapó:

- Nem magának való ez, nannó.
- Istenem, - sir nannó - hát cseléd kezére bizzam?

Hosszú, nehéz csönd következik, aztán megszólal nagyapó:

- Majd segít nekem a kicsi unokám.

Nannó rémulten néz nagyapóra: bizonyosan láza van, félre beszél.

- Ki segít magának?
- A kicsi unokám.
- Hát az hogy segítsen? Hisz nincs is itt s az még gyöngé kis fiú.

Mondja nagyapó:

- Menjen, nannó, vegye ki a ládából az egyik karikát.
- Minek azt? Hintázni akar? - fordítja tréfára nannó.
- Hozza csak ide.

Nannó előveszi a karikát.

- Na, most szólítsa be a legényt.

*

Nagyapó ágya fölött, a gerendáról lóg le a karika. A Szipitykó karikája. Abba fogódzik bele nagyapó s úgy ül föl az ágyban. S valahányszor belé fogódzik, a kicsi Szipitykóra gondol és öreg szívéből áldó sóhajtás fakad:

- Áldjon meg az Isten, édes kicsi unokám.

A vén meg a kicsi Nyikulájról.

Mikor pirulni kezdett a mogyoró, megkezdette búcsuzódását az erdőtől a vén Nyikuláj is. Nyikuláj - a neve mutatja - oláh ember, de afféle oláh, a kinek már a nagyapja sem tudott olá hul. Csak a széles tüsző, a kieresztett hosszú ing, a széles zsiros kalap magyarázza oláh voltát s no, ha tette kerül, a szive is. Nálunk, a Székelyföldön, minden faluban szállásol egy-néhány oláh család, ők a mi ökreink, lovaink, teheneink, juhaink őriző pásztora. Tavasszal fölmennek a havasi legelőre s míg a hó le nem szakad, nem igen látjuk őket. A vén Nyikuláj az erdőn született. Mikor az uri rend asszony el nem mer mozdulni a háza tájékáról, az ő anyja kenyérrel, liszttel s mindenféle elemózsiával megrakodtan ment föl a havasra, vitte a szive alatt Nyikuláját is. Isten megsegítette, kísérte minden lépésében, s addig meg sem állította útjában, míg a szállásra nem ért. Ez a szállás leveles ágakból font káliba volt. Gyéren földte egy szekérderekn yi szalma: azt is megrothasztotta eső csurgása, nap sütése. Itt »omlott le a lábáról« a szegény asszony, itt született Nyikuláj, doktorok és tudós asszonyok beleavatkozása nélkül.

Ha itt született, itt is maradott, míg a hó le nem esett. Aztán: télben falun, tavasztól télíg az erdőn - így nőtt fel a vén Nyikuláj. Az erdőn született, az erdőn nevededett, ott emberesedett s ott öregedett meg. Mivelhogy a mi erdők a csiki erdőkkel határos, a vén Nyikuláj sokszor átcsapott a csiki tilosba, egy párszor a fejét is behasogatták a tüzes, könnyen lobbanó csiki góbék; arra sem esküdném meg, hogy Nyikuláj egy-egy juhot, tinót át nem terelt Csikországból, de máskülönben talpig becsületes ember volt: abból a nyájból, mit az ő kezére adtak, soha csak egy bárán y fark sem veszett el. Mert jegyezzük meg jól, hogy a tolvajságra hajlandó ember pástornak a legalkalmasabb. Ő lop, de tőle nem lopnak.

Ám úgy vettem észre, hogy egy kicsit félre kalandoztam. Igen, mikor pirulni kezdett a mogyoró, megkezdette búcsuzását az erdőtől a vén Nyikuláj. Ezek nagyon szomorú napok voltak. Szomorubbak azoknál, a mikor minden második esztendőben elvitte egy fiát a »császár« a nyáj mellől; tizenkét esztendő leforgásán hatot. S bár a hat fiáért csak egy kecskét adott volna a császár. Nem adott az semmit. De mindez eltelt, a legények időjárával mind visszakerültek, ki az ökörcsorda, ki a ménes, ki a juhnyáj mellé, aztán sorba megházasodtak, megsokasodtak: annyian voltak mint a rosta lika, még egygyel több. És megérte a vén Nyikuláj, hogy az unokáiért is eljött a császár az erdőbe s vitte katonának. Ilyenkor elfacsarodott öreg szive, de mivelhogy sokan voltak, jutott is, maradott is s Nyikuláj nagyapó nem békételenkedett. »Vigyed, császár, vigyed,« - dörmögte magában - »csak osztán vissza is hozzád.«

Ó Istenem, csak most ereszkedett a vén pásztor szívére az igazi szomorúság. S óhajtozva, köhécselve jár-ke l az erdőben, többet hever, mint jár, meggyengült a lába, a szeme; meg-görnyedett a háta; beesett a szeme; csak hogy éppen az arcza piros - pirosra fujta a szél már gyermekkorában: ez az egy megmaradott. Le-leheveredik a kaliba elé, sütteti magát a lobogó tűzzel s Isten áldott napjával; gyöngülő szemét végig legelteti az erdőn, annak minden hegyén, pusztáján. Este nem tudja levenni szemét a csillagos égről. Ismeri mind: nevén nevezi valamennyit. A juhok összefutva szenderegnek a kasárban; a fiai, az unokái alszanak a tűz körül, csak ő van ébren egyedül. Szunditnak a kutyák is. S ebben a végtelen nagy csendességben, mikor csak nagy néha szólal meg egy-egy kolomp, az is csak egy pillanatra s erdőnek halk zugása, havasi pataknak méla csörgedezése mind az erdő rejtelmes csöndességét szolgálja: a vén Nyikuláj búcsuzik a hegyektől, a hegyeket borító fáktól, az erdőnek minden zegéto l-zugától, de még a bokroktól is külön-külön, mivelhogy ő látja mind, a legkisebbet is - és búcsuzik a csillagos égtől, a ki az ő testének húséges takarója volt nyolcz decenniumon át!

Im, könybe borul a vén Nyikuláj szeme s belesóhajtja az erdőbe: Isten áldjon meg, erdő! Nem látod többet a vén Nyikulájt. Ha vétettem ellened, felejtsd el. Erősen szerettelek. Erősebben a feleségemnél; a gyermekeimnél; az unokáimnál. Erősebben a juhaimnál. Ó, édes Jézusom, ha itt halhatnék meg. Fáradt testem ha benned nyughatnék, erdő! Porom a te földed porával ha összekeveredhetnék!

Hajnal felé nyomta el az álom a vén Nyikulájt s mire fölébredt, a fiai rég megfejték a juhokat, megcsinálták a sajtokat s ott mellette, az ő lábánál iszogatta csuporkából a jó meleg zsendiczét a kicsi Nyikuláj. A vén ember nem akart hinni a szemének.

- Te vagy-e, Nyikulájka?

- Én vagyok, nagyapó.

- Hát téged mi lelt? Hová lett a hus a testedről? Hát az arcodat ki meszelte bé?

- Az Isten, - felelt Nyikulájka, a ki három-négy esztendősen lehetett.

- Hol az anyád?

- Elment száraz ágat szedni. Puliszkát főz nagyapónak.

Jött az asszony, egy csomó száraz ágat czepeelt.

- Adjon isten jó reggelt, nagyapó. Hogy van, hogy szolgál az egészsége?

- Vagyok, ahogy vagyok, az én egészségem már eleget szolgált, de a te fiaddal mi történt? Zereg a csontja.

- Jaj, lelkem nagyapó, megszakad a szívem. Bús-betegje vagyok ennek a legénykének. A tavaszon elkezdett sindevészni. Még a doktorhoz is elvittem. Erdővidékinek a mi tudós embere s asszonya van, annál mind meghordoztam - s no, nézze meg. A csontja s a bőre. Most ide hoztam nagyapóhoz. Az uramhoz nem merem vinni. Megöl, bizonyosan tudom, megöl, ha meglátja ezt a sindevész legénykét.

- Nem szoptattad elég ideig, ugy-e?

- Hogy én nem szoptattam elég ideig! Addig szoptattam, míg a másik megmozdult a szívem alatt.

Mondta a vén Nyikuláj:

- No akkor nem elég, hanem sok ideig szoptattad. Megromlott a tejed, az ártott meg neki.

- Hát azt én honnét tudtam volna? Én is gyermek voltam, mit tudtam én, hogy s mint kell. Egyszer csak érzem, hogy megrugja a szívemet valami, de én úgy megijedtem, de úgy! Mondja Nyikulájka: anyó, szoptasson meg. - Annak immár vége, mondtam én, rug már a testvéred. Akkor már Nyikulájka sovány volt, de gondoltam, majd csak megépül. Most már én is tudom, hogy a tejem rontotta meg, de későn.

- Hátha nem. Hagyd itt. Én próbálok egyet. Ez a jó ájer, a jó té, a jó zsendicze - ha ez meg nem kúrálja, hadd haljon meg, akkor úgy sem embernek való.

Hirtelen elkapta a zsendiczés csuprot a szájától Nyikulájka s közbeszólt mérgesen:

- Mit beszél, nagyapó! Én nem akarok meghalni.

- Nem-e te? - nevetett az öreg. - Hát ne is.

Ölébe ültette a gyermeket, végig simogatta, tapogatta.

- Erős a csontja. Életrevaló. Csak hus kell rá.

Az asszony hazament, a kicsi Nyikuláj ott maradt az erdőben. Együtt tipegtek-tapogtak, együtt heverésztek a tűz körül, a többiek nem sokat törődtek velők. S heverészvén a tűz mellett, a vén Nyikuláj mesélt a kicsi Nyikulájnak, míg a köhögés meg nem állította. Mikor aztán egy kicsit magához tért az öreg, mondta mindig a kicsi Nyikulájnak: meghalunk, Nyikulájka!

- Én-e, nagyapó? Én nem.

Csakugyan úgy látszott, hogy az isteni gondviselés külön kegyelmébe fogadta a kicsi Nyikulájt. A nyájból egy juh - jó későn szánta rá magát - megfiadzott s hogy ez megtörtént, mondá nagyapó: no, Nyikulájka, ez a juh neked fiadzott meg. A tejének a fele a tiéd, fele a bárányé.

Külön fogták a juhot, a vén Nyikuláj fejte s mikor telecsorgott a csupor: nesze, Nyikulájka, igyál. Akkor aztán odaeresztette a bárányt: szopjál te is.

Egy hét ahogy eltelik, szólítja vén Nyikuláj kicsi Nyikulájt: jere fiam, jere, megfejtem a juhot. Hol vagy, hová lettél?

Nyikulájka ott mászkált egy nagy mogyorófa ágai közt, szedte a piruló, pompás mogyorót.

- Uhé! Itt vagyok, nagyapó!

Azután ucczu le a mogyorófáról s nevetve szaladt nagyapóhoz.

- Egyék mogyorót, nagyapó.

- Nem lehet, fiam. A fogam birná, de ez a köhögés megfojt, ha mogyorót eszem.

- Hát akkor én eszem mogyorót, kigyelmed meg igya a tejet.

Kikapta nagyapó kezéből a csuprot, odatartotta a szájához: igyék, nagyapó, mert különben meghal. Én már megélek.

Vén Nyikulájnak kicsordult a könny a szeméből.

- Csak te megélj, én már meghalhatok.

De nagyot hajtott a tejből. Hátha ő is megél. Ha bár csak egy nyarat érne még!

Attól kezdve egymást itatták, a kicsi Nyikulájnak telt az arcza, ragyogni kezdett a szeme, a báránykát széles jókedvében átugrotta, majd meg az ölébe kapta, szaladott vele.

- No nagyapó, én vagyok a farkas, kigyelmed a pásztor. Viszem a bárányt - érjen utól.

Meg is próbálta nagyapó, de megbotlott egy vakandtúrába - elesett.

- Jaj istenem, jaj, - jajgatott a »farkas« - meghalt-e nagyapó?

Nem halt meg, nagynehezen föltápázkodott, aztán odatámolgott a tűz mellé, lefeküdt.

- Hiszed-e, Nyikulájka, hogy én meghalok? Nem érem meg a reggelt. Meg tudnád-e fejni a juhot?

- Meg én!

- Fejd meg. Adj egy csepp tejet.

Nyikulájka lekuczorodott a juh hátsó lába közé, s im, csorr, csorr, - csorgott a tej, ki is csordult a csuporból, szaladt nagyapóhoz, ki köhögött erősen, el-elfuladt.

- Igyék, nagyapó. Ugy-e, jó?

- Jó volt, jó.

Aztán lehunyta szemét, elszenderült. A fiai messze jártak a juhnyájjal, alig hallatszott ide a kolompolás. Vén Nyikuláj fel-felnyitotta szemét.

- Esteledik, ugy-e?

- Nem, nagyapó.

- Hol jár a nap?

- Az ég közepén, nagyapó.

- Akkor mindjárt itt lesznek a fiaim. Csak a te apád nem jó. Messze van ide az ökörcsorda. A tavasz óta nem láttam. A császár többet látta, mint én. Ezért felnevelhetém. Igaz-e?

Mondta kicsi Nyikuláj, mit mondhatott volna?

- Igaz, nagyapó, igaz.

- Láttál-e már hótt embert, Nyikulájka?

- Nem láttam, nagyapó.

- Félnél-e, ha látnád?

- Kigyelmedtől nem félnék, mástól igen.

- Ugy-e, pásztoember léssz, Nyikuláj?

- Én az, ha élek.

- Élsz te száz esztendeig. Tovább mint én. Én csak kilenczvenig éltem. Csak légy pásztor. Állj a juh mellé. Az nem bogárodzik el nagy melegben, mint az ökör. Mennek, mendegélnek, szép csendesen eregélnek, nagy melegben összebujnak, te csak kerülgeted, meg-megállsz, nézed a napot, este a csillagos eget, egyet-egyet furulyálsz. Van-e furulyád?

- Nincs, nagyapó.

- Eridj a kalibába. Ott a tarisznyámban van a furulyám. Vedd ki. Legyen a tiéd. Becsüld meg. Az apám faragta.

Szaladt a gyermek, egy pillanat múlva vissza is jött, leült nagyapó mellé, fujta a furulyát, billegette rajta az ujjait. Nagyapó mosolygott, biztatta: fujjad, fujjad, Nyikulájka.

Fujta, fujta Nyikulájka s lassanként leragadt nagyapó szemepillája. Aztán mély álomba merült. Nagyokat lélegzett, meg-megfordult, hol háttal, hol mellel a tűznek, majd hanyatt terült s mintha viaskodnék valakivel álmában. Emberrel-e, állattal-e - ki tudná?

- Fujjam-e még, nagyapó? Elaludt? Hát csak aludjék.

Fölkelt szép csöndesen nagyapó mellől, elosont a mogyoróbokrok közé. Teleszedte a keblét mogyoróval. Aztán visszament nagyapóhoz s a hogy máskor is tette, egyenként gurította a mogyorót nagyapó arcán. Mekkora kaczagott, ha nagyapó behunyt szemmel utána kapott a mogyorónak: hamm! De im, legurul a hófehér arczon egy mogyoró, kettő, három s nagyapó nem kap utána, nem mondja: hamm, bekaplak, hamm!

- No, nagyapó! Mondja már: hamm!

Nagyapó nem szól, nem mozdul. Közeledik a nyáj is. Kolompolástól cseng-bong az erdő, a fiai nagyokat rikkantanak: uhé! uhé! Nagyapó máskor feltápáskodott, elébök indult, most alszik mélyen. A kicsi Nyikuláj sirva szalad a bátyjai elé - nagyapó nem mondja: hamm. Jöjjenek, költsek fel!

Oda ballagnak a nagyapó fiai. Leveszik a nehéz zsiros kalapot, keresztet vetnek s imádkoznak.

- Ássunk gödröt, temessük el itt, - mondja egyik. - Teljesedjék a szive kívánsága.

Búcsuzódás.

Nem volt nyár s itt az ősz. A verőfényes, szeliden melengető ősz, szebb az esztendő minden szakánál, még az illatos, a szerelmes májusnál is - nekem legalább szebb. De most itt kell hagynunk az őszt is, most, mikor legszebb: a kezdet kezdetén. A buzahatár letarolva; a tavasz-határban vágják a zabot; tarlútak huzódnak végig a kukorica-táblák közt, vadászbemberek nagy kényelmére, kik ott settenkednek, leskelődnek alkonyattájt, visszafojtott lélekzettel várván, mikor bujik elő a tapsifüles. A fecskék elmentek. Észre sem vettem, mikor hagytak itt. Minap még itt kerengtek a házunk körül, le-leszálltak a ház tetejére, tanakodtak; este még láttam, hogy behuzódnak fészkökbe s reggel már nem fecskecsicsérgés ébresztett fel. Csöndesebb a házunk tája, a gyermekek is mélán bolyongnak a kertben, szívöket szorongatja a válás bánata: mikor abból a nagy városból készülődtek, minden nap egy hetet számított, most minden nap egy perc, egy röpke pillanat. Az arany szabadságnak vége. A kert, mező, az erdő után egy szűk folyosó s csak legalább az eget látnák kelettől nyugatig; de nem látják, csak egy darabkát, az is sötét szürke, - talán nem is ég.

- Búcsuzzatok, gyerekek.

Búcsuznak, búcsuzodnak, minden fa előtt megállnak, erről is, arról is szedik a gyümölcsöt: ha lehetne, mind elhoznák a kosárkájokban. Nem igen válogatják: érett, éretlen, mindegy, csak hazai legyen. Odafele, hol a levegőt is, a vizet is mérik, jó lesz. Ó de jó. Piros galagonyát, fejeér kalárist gyöngybe fűzik, ennek is akad hely a kosárban: vétek volna itt hagyni.

- Mi lesz a madarainkkal? Ezeket nem vihetjük el.

- Ereszszük el, hadd menjenek világgá.

- Ha mi rabok leszünk, ők legalább legyenek szabadok.

Csöndesen búgnak, burukkolnak a vadgalambok, talán éppen szerelemre tanítgatják egymást vagy epekednek a zöld erdő után. Onnét hozta nyár elején Rigó Andráska a kislányoknak. Mintha látnám most is, amint Andráska hozta a két fiókát a tenyerén. Egy kicsit elfogódva jött fel a tornácra, köszönt s mondta kérdezetlen:

- A kisasszonykáknak hoztam.

- Jaj de szépek! Hol találtad, Andráska?

- Az erdőben, egy nagy cserfának az odvában.

- Magasan volt az odu?

- Ühüm!

- S nem féltél, hogy leesel?

- Nem én. Az egyik kezemmel belekapaszkodtam a fa ágába, a másikkal benyultam az oduba, onnét egyenként kiszedtem, a kebelembe dugtam.

- Hátha elrepültek volna veled?

A fiúk irigyen nézték Andrásját. Im, alig látszik ki a földből s már felmászik a cserfára, galambfiókát hoz. Meg akarják rontani Andráska dicsőségét.

- Kár volt szegényeket elhozni. Itt elpusztulnak anya nélkül.

De a lányok letorkolják.

- Ha már elhozta - nem baj. Fölneveljük mi. Anya helyett anya leszünk.

Ez igen szép mondás volt tőlük, még szebb, hogy fel is nevelték. No lám, hogy megtollasodtak, de szépen, de édesen búgnak, burukkolnak. És most ki kell nyitni a kalitka ajtaját: eredjetek, galambok, szálljatok, a merre a szívetek huz. Bárcsak mink is arra szállhatnánk. Akkor soha innét el nem mennénk.

Nyilik az ajtó, egy kicsit kételkedve lépnek ki, engedik, hogy a kislányok megsimogassák, megcsókolgassák, aztán körülnéznek s egyszerre csak egy gondolattal, egy szárnybontással - huss, fölszállanak a levegő égbe. A kis lányok kendőcskéjüket lobogtatják utánok. Közbe-közbe törülgetik a szemöket s lám, hová lett a kamasz fiúk ingerkedő kedve? - ők is elérzékenyülten néznek a galambok után, míg el nem tűnnek a messzeségben, csendes erdő sűrűjében.

- Most már eresszétek el ti is a vércsét.

Ezek bezzeg nem búgnak, burukkolnak, de sőt inkább éles, bántó hangon sivitnak, szinte szétverik a kalitkát, hogy nem repülhetnek a galambok után a telhetetlenek. De megnőttek, de kihiztak itt. Mi verebet, farkasmaradart, mi husmaradékot temettek el a nyáron. Soha többé ilyen uri életök. De hiába, mégis csak szebb a szabadság: madarak, gyermekek egyértelembe vannak. Bizony mondom, hogy irigylik mind Andrásját, Ágnesét, Boriskát, Estánkat, s a falu többi szegény, mezitlábás gyerekét, a kik kettesével, hármával, de még többesével is jönnek - búcsuzni, búcsuzódni. Egyébként: most van az ő igazi szüretjük. Mivelhogy nálunk felé még nem tudnak a karácsonyfáról s ezzel kapcsolatos uri szokásokról, ellenben az az ősrégi szokás járja, hogy ha nincs, hát »télbe-nyárba mezitláb, úgy kimélik a csizmát« - ilyenkor mind eljönnek hűségesen Andráséék, Ágneséék és a többiek s megható beszédekkel való súlyosbítás nélkül átveszik az elnyűtt, kinőtt, a főtra-főt ruhácskákat, csizmácskákat. Mire egyet-kettőt fordulok a kertben, kiöltöztetik valamennyit uri mód s én ijedten csapom össze kezemet: Jézusom! az imént még hat gyerekem volt, most van valami husz! Eszembe jut a mesebeli szegény ember, a ki reggel kiment az erdőbe s este mikor hazatért, minden szögeletben egy-egy gyermekbe botlott. El is szaladt, hogy többet nem látták.

De az én szememnek s szívemnek jól esik ez a kép. Hát mikor le-leszaladok az én kicsi falumba s lépten-nyomon látok egy-egy gyereket s akarom, nem akarom, megdobban a szívem: nini, Aranyvirág! Az ám, ez ott Jankó! Ucczu ni, hogy szalad Szipitykó. Nem felejtethem el őket, egy pillanatra sem, mind egyre látom a ruhájokat, ha más van is bennök.

Jaj, már repülnek a vércsék is. Nem így gondolták a fiuk. Fölnevelik, aztán valahová kikötik, lelövik s kitömik. Ezt így elgondolták, de mikor tette került, erősen csunya, gyáva dolognak vélték, nem »férfihoz« s különösképpen vadászemberhez méltónak - eredjetek, vércsék, eredjetek, tietek a világ, még azon is egy sánta araszszal tul.

Közben Rigó Andráska belémelegedett a Jankó kabátjába s zsebre vágott kézzel jelentette ki, hogy ő nem eresztette volna el a vércsét. Sőt, ha husra pénzt hagynak az urfiak, ki is telelte volna őket. Ez nem volt rossz gondolat, de későn jött, a vércsék már akkor fent szárnyaltak a magas levegőégben s ha jól szemléltem, üzőbe is vettek valami apró madárkát.

- Nem baj, - vizasztalta Andráska a fiukat - hozok én jövő nyáron más vércsét, ha - élek.

- Isten éltesen, Andráska, kívánták a fiuk igaz jó szívvél, azzal fölkapták, a levegőben meghintáztatták, csakugy repült utána a »kaput«.

Igy aztán vidámra vált volna a búcsuzkodás szomorú hangulata, de im, most meg jönnek a »bejáró asszonyok«, ők már messziről törülgetik a szemöket, talán mert ez így illendő vagy igazán szomorkodnak - - mért ne szomorkodnának? Mert, én jó Istenem, ti, kik a szegénységet, a nyomorúságot közelelről nem látjátok, nem is tudjátok, mi kicsiségekkel lehet rabul ejteni a szegény ember szívét. Egy csuporka tej, némi ételmaradék, egy neked hasznavehetetlen ruha darab s mi más - örülsz, hogy elviszik, de, ó, mennyivel inkább örül a szegény,

hogy viheti - Isten nevében. Mindnek itt a gyermeke, kiöltöztetve, alig ismerik meg a szivökről szakadtakat ezekben a furcsa, felemás, elegy-belegy ruhákban.

- Ó Andráská, Andráská, olyan vagy mint egy igazi urfi.

- S hát Boriská, mint egy kisasszony!

- Kezet csókoltatok-e?

- Hamar, hamar, mi dolog ez? Máskor is kaptok még. Itt van gyermek, hál' Istennek, elég.

Ezt Rigóné mondja, de Kalári, az ökörpásztor felesége kiigazítja:

- A gyermek sohasem lehet elég, lelkem Rigóné.

- Nem lehet-e!? No nekem elég van. Sok, erősen sok.

- Ne kísértse az Istent, Rigóné. Lásza-e, jó a torokgyík s volt gyermek, nincs gyermek. Nem, én nem sokallom. Van is tiz. Mind él, egészséges, erős. A tizenegyedik sem marad el. Ne is maradjon. Csak kecske legyen s a kecskének teje, mi kell egyéb? Puliszka és kecsketej. Ezen mind felnő egymásután.

- Igaza van, Kalári, - szólok közbe, - a gyermeket nem szabad sokallani.

Egészen felvidul Kalári, hogy pártolom, aztán közelebb bátorkodik s a köténye alól, hol eddig rejtegette, elővesz egy tányért. Azon a tányéron volt hat tojás. Szépek, nagyok, mosolygók.

- Tessék, nagysága.

- Ej, ej, - mondja az asszony, - mért nem hozta hamarább. Már levarrottuk a tojásos kosarat. No, de azért magától megveszem.

- Ó Istenem, - gyul ki Kalári arcza - nem pénzért hoztam ezt én. Mert hogy holnap mennek... a sok jónak emlékeztetjire... A hat gyermeknek hat tojás... Fogadja el, nagysága!

- De Kalári... Hisz magának tiz gyereke van! Adja nekik!

- Ezeknek tojást!! Mit gondol a nagysága! Hiszen ha egyszer-egyszer egyet beléütök a levesbe, de... No bezzeg! Hadd el te tojás! Ó az nekünk nem telik. Puliszka s megint puliszka. Ugy lelkem, ugy!

De már ezt a hat tojást én veszem át Kaláritól. Mert ilyen szép ajándék még nem volt a kezem közt.

- Isten áldja, Kalári. Soha se fogyjon el a kecsketej a házánál!

- Ó hogy az isten hallgassa meg a szép szavazatját!

Mondá Kalári s ment, utána egy sereg gyermek, haza abba a kicsi házba, kecsketejes, puliszkás vacsorára. És mentek a többiek is mind, hangos búcsuzkodással, egyik-másik lopva megcsókolta a leánykákat, aztán, ucczu, szaladt, vissza sem nézett - hátha valami nagy bűnt követett el. Mi meg állottunk egy helyben, hosszan, sokáig néztünk utánok, a boldogok után, akik itt maradnak, s nem kell menniök abba a mesebeli szép nagy városba - soha, soha...

Évforduló.

(1892.)

Két haloványodó arczkép áll előttem. Mosolyog mind a kettő s amint elnézem hosszan, sokáig, én is mosolygok: figura egy pár ember, az bizonyos. Ha nyolcz év előtt más valaki mondja ezt, felforr bennem a vér s megverekszem vele életre-halálra. Most meg azon csudálkozom, hogy nem akadt egy jó nagybácsi, egy gondos nagynéni, a ki szelid szóval megintsen: várjatok, gyermekeim, még egy pár esztendő várjatok.

Mi ugyan nem vártunk volna s ugy-e, de jó, hogy nem vártunk? Lám, ugy elröppent nyolcz esztendő, hogy már ujjainkon is számláljuk s mégsem akarjuk hinni. S a nyolcz esztendő alatt hogy megasszonyosodtál te s hogy megemberesedtem én! Hajam még tömött, de a kis lányom már minden nap fölfedez egy uj ezüst hajszálat.

Ha megindulunk az utcán, már nem igen fordulnak utánunk az emberek. Kezdetben, hajh! bizony utánunk néztek. Egyiknek-másiknak a megjegyzését is hallottam: milyen csinos egy pár! Bohó, hiu gyerekek mi, boldoggá tudott tenni akkor egy röpke szó.

De hát ez kezdetben volt így. Egyszerre csak azt vettük észre, hogy frissebb meg frissebb »figurapárok« tűnnek fel a váczi-utcán s minket lassankint kiszorítanak. Kikerültünk a Dunasorra, de már dajka sétált előttünk, ölében szerelmünk legdrágább kincsével...

Az a gólya, az a kedves gólya! Isten a megmondhatója, mennyire szeret minket. Ugy eltalálja még a gondolatunkat is, akár én a tiedet, te az enyémet. Bölcs elmével, finom tapintattal osztja fel a nyolcz esztendőt. Im, most hogy az ünnepi ebéden összeszámláljuk a kedves buksi fejecskéket, úgy találjuk, hogy éppen minden két esztendőre jut egy buksi fejecske. Kedves gólya, bölcs gólya! Hát, feleség, ne szomorkodj az időnek gyors szárnyalásán. Látod, látod, most is megfordulnak utánunk az emberek, ha kiállítunk egyszerre a négy gyerekkel. Most azt mondják: de szép gyerekek! S nekünk ez olyan jól esik. Hidd el nekem, nem félek én az öregségtől. Inkább attól félek, hogy nem érek ezüsthajas csöndes öregséget. A mikor ezekből a vesszőparipán nyargaló fiukból nagy erős férfiak, boldog családapák, a babájokat csicsisgató leánykákból kedves, szép menyecskék, édes mamák lesznek. Te leszel nagymama, én nagyapa. Te harisnyát kötsz az unokáknak, én meg egy hosszuszárú pipából eregetem a füstöt. Mindig lesz a házuknál - valahol a havasok tövében - egy unoka, kettő. Sorba elkényeztetjük valamennyit, amiért szelid szemrehányásokban részesülünk fiaink, leányaink, vejeink és menyecskéink részéről, de mi azt föl se vesszük. Tovább zsarnokoskodunk és követelünk házukhoz legalább egy unokát, ha lehet kettőt, hadd csengjen a házuk kacagásuktól.

Egy szép napon aztán én, mint rendesen, ott ülök a pitvarban, a nagy karosszékekben s hosszú szárú pipámból eregetem a füstöt. Eregetem, mind lassabban, lassabban. Egyszerre aztán a pipa kiesik a kezemből s ezer darabba törik. Te ijedten dobod el a kötést, oda tipegsz hozzám, a mily gyorsan csak tudsz, sirva borulsz rám és... lezárod szempilláimat...